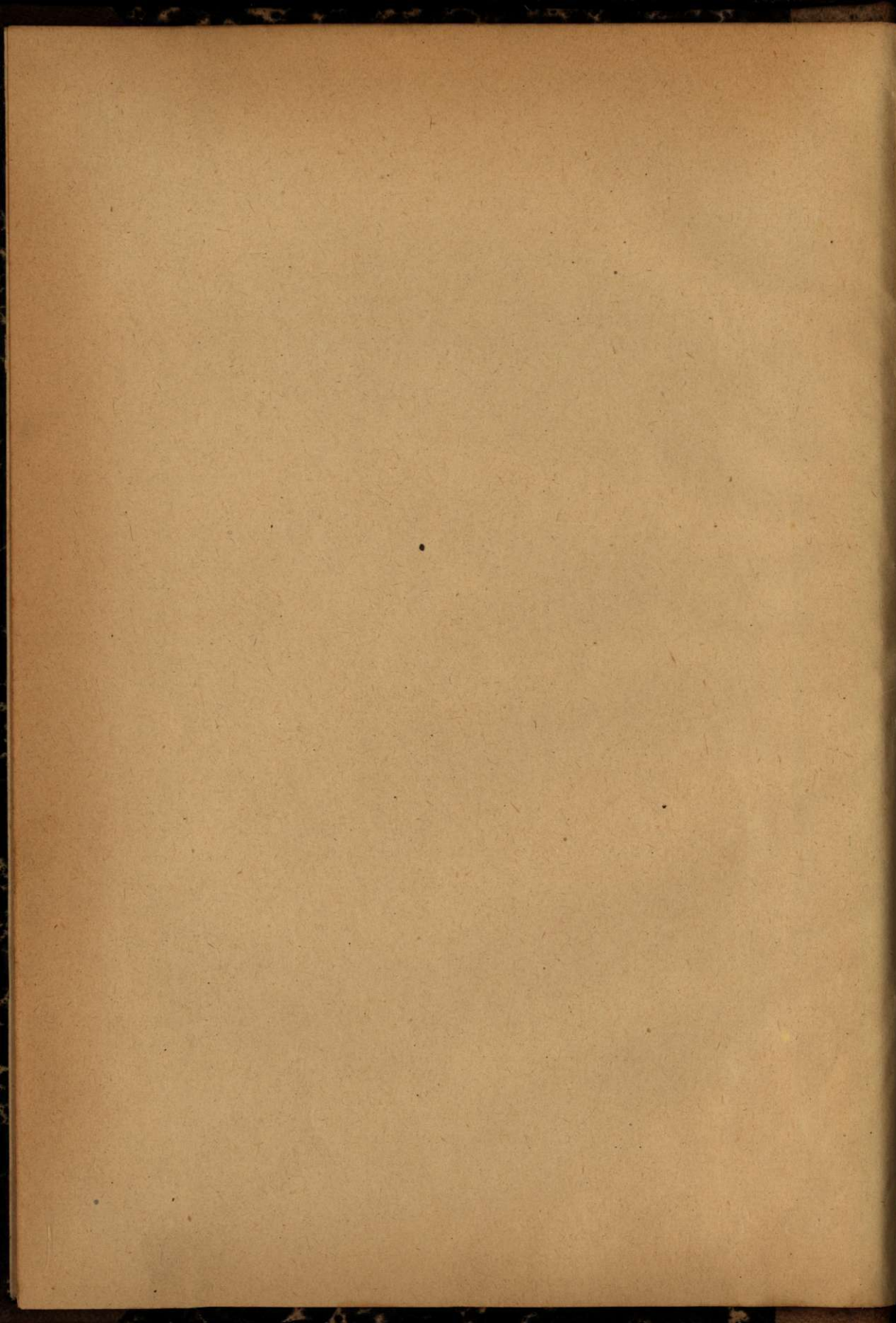

6363.

F. 48. VI.

Bfcm

AZ INTÉZET ELSŐ TANÁRI KARA.

(1870—71.)

DR. SZALKAY GYULA.

FÜLEPP FERENCZ
igazgató.

†

LÖSCHINGER
ZSIGMOND.

†

KÚN RÓBERT

A TEMESVÁRI
MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI
FŐREÁLISKOLA
TÖRTÉNETE.

TÖBB TANÁRTÁRSÁNAK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

IRTA

Dr. BERKESZI ISTVÁN,

TEMESVÁRI ÁLLAMI FŐREÁLISKOLAI TANÁR.

TEMESVÁR 1896.

NYOMATOTT UHRMANN HENRIK KÖNYVNYOMDAJÁBAN.

25136

ELŐSZÓ.

Hogyan egy 25 éves intézet multjáról ekkora kötet könyvben számolunk be, talán úgy a szakértő, mint a nagy közönség feleslegesnek fogja mondani. Mi is van annyi mondani való egy negyedszázados iskoláról? De a temesvári állami főreáliskolának, mely 1870-ben alapított, sokkal mélyebb gyökerei vannak, mint sem azokat mellőzni lehetett volna. Ez intézet felállítását ugyanis 18 évi alkudozás előzte meg. Visszanyúlnak ez alkudozások és tanácskozások a Bach-korszak elejéig, 1852-ig. E korrajzszerű viszonyok ismertetése el nem maradhatott. Azután a temesvári főreáliskola 25 éves fennállása alatt is, kivált létezése első tíz esztendejében, oly sok viszontagságon ment keresztül, hogy már további fennállhatása is kétségesnek látszott. Örvedetesebb viszonyok között csak azóta létezik, mióta saját otthonába költözhetett.

Igyekezünk körülményesen ismertetni mindamaz okokat, melyek az intézet fejlődését egyrészt gátolták, másrészt elősegítették; hű képet nyújtani a múlttól és jelenről, mert csak úgy lehet e munka tanulságos.

Emléket kívántunk emelni intézetünk 25 éves multjának, mely e tanévben ünnepelte meg fennállása negyedszázados jubileumát.

A mi az anyag beosztását illeti, czélszerűbbnek látszott azt kisebb tárgykörökre bontani fel, mert így jobban lehet az egyes részeket kidomborítani, áttekinthetőkké, sőt tanulságosakká tenni.

Aztán egyes ember nem is értheti át egyformán jól a középiskola életét minden vonatkozásában. Igyekeztem azért munkatársakra is szert tenni, hogy legilletékesebb kartársaim írják meg e munka egyes fejezeteit. Így részt vettek a munkában dr. Laky Mátyás igazgató, ki megírta az énektanítás történetét, az intézet könyvés szertárait az A) és I) czímek kivételével, azonkívül összeállította az intézet 1895. évi költségvetését, az iskola vagyoni leltárát és az ifjúságra vonatkozó statisztikát; Perényi Adolf kartársam, ki az ifjúsági önképző-kör, ifj. könyvtár, gyorsíró-kör s a volt iskolatársak szövetkezetének vezetője, szakavatott tollal írta meg ez ifjúsági intézmények történetét; dr. Kovács Gyula, intézetünknel a latinnyelv rendkívüli tanára, írta a latin nyelvre, dr. Tauffer Jenő iskolaorvos az egészségtan tanítására, Doroghi Ignác pedig az ifjúsági segélyegyesületre vonatkozó részt. Fogadják közreműködésökért ezúttal is hálás köszönetemet.

A forrásokra vonatkozólag megjegyzem, hogy átkutattam Temesvár szab. kir. város levéltárát, hol kivált az intézet felállítása előtt lefolyt 18 évi alkudozásra találtam becses anyagot. E rész kizárólag csakis a városi levéltár adatai alapján volt megírható. De ezenkívül is sok oly adatot találtam ottan, melyek az intézet levéltárában nincsenek meg. Intézetünk nevében is hálás köszönetet mondok azért nagyságos dr. Telbisz Károly kir. tanácsos úrnak, Temesvár sz. k. város polgármesterének, hogy a városi levéltár használatát oly lekötelező szíveességgel engedte meg. Teljesen átnéztem továbbá

intézetünk levéltárát, melynek felhasználását nagyban megkönnyítette annak pontos, szakavatott rendje. Az intézetünk által évenként kiadott Értesítők vezérfonalul szolgáltak az utolsó 18 évre nézve. Az előbbi évekről szólók nagyon hiányosak, sőt pontatlanok. Átnéztem, kivált a régiebb évekre nézve, az egykorú temesvári hírlapokat, mint a **Temesvarer Zeitung**-ot és a **Temesi Lapok**-at. Felhasználtam a régiebb idő óta az intézetnél működő kartársaim felvilágosító észrevételeit, valamint az intézet régiebb volt tanítványainak véleményeit. Magam is nyolcz év óta vagyok az intézetnél, s így egyben másban a saját tudásom is hozzájárult némely dolgok kikerekítéséhez.

Igyekeztem objektív lenni. A hol kényesebb természetű ügyekről van szó, nem elégedtem meg az egyoldalú fölvilágosítással és az actákból folyó hivatalos véleménynyel, hanem egybevetve minden körülményt, mondtam ki meggyőződésemet.

Fogadja a nagyérdemű lakosság, első sorban Temesvár szab. kir. város polgárai, továbbá Temes vármegye nagyérdemű közönsége, kiknek jóakarátát iskolánk egy negyedszázad óta annyiszor élvezte, fogadja e munkát oly szívesen, mint annak megírására mi törekedtünk.

Intézetünk volt és jelen tanítványai — meg vagyunk győződve — kegyelettel fogják forgatni annak lapjait.

Temesvár, 1896. évi februdr hóban.

Dr. Berkeszi István.

TÁRGYMUTATÓ.

Előszó IX. oldal.

I. Előzmények. (1852—1870.) 1—21. oldal.

Sikertelen alkudozások Temesvár városa és a bánági kormány között egy Temesváron felállítandó reáliskola ügyében. — Bonnaz püspök tervei. — A m. kir. vallás- és közokt. miniszterium és Temesvár városa között 1870-ben kötött szerződés. — Irta dr. Berkeszi István.

II. Megnyitás és ideiglenes helyiség. (1870—1879.) . 22—43. oldal.

Az első tanári kar. — A megnyitás. — Báró Eötvös József miniszter Temesvárott. — A 2. tanév. — Ő Felsége látogatása. — A 3. tanév; újabb osztályok. — „B. Eötvös József főreáltanoda.“ — Igazgatóváltkozás. — Új tanterv, a VII. és VIII. osztályok megnyitása. — Deák Ferencz emlékünnepe. — Panaszok a reáliskola ellen. — Mészáros N. főigazgató látogatása 1877. márczius 20—22. — Hanthó Lajos igazgató és a helyettes tanárok elmozdítása. — A tanári kar folyamodványa. — Hanthó védelme. — Az igazgatóságot Tordai György veszi át. — A tanári kar kiegészítése. — Az igazgató és a tanári kar viszonya. — Az utolsó év a régi épületben. — Irta dr. Berkeszi István.

III. Az intézet saját helyiségében. (1879—1895.) . 44—72. oldal.

Az új épület átadása. — Igazgatóvá dr. Laky Mátyás neveztetik. — Csendes, de hasznos évek. — Az iskola zászlajának felszentelése. — A latinnyelv és az egészségtan tantárgyak. — Kropf és Karnay tanárok halála. — Iskolai ünnepek. — Kedvezőtlen egészségi viszonyok. — Petrovich F. megváltik a főigazgatóságtól. — Berzeviczy A. államtitkár látogatása. — Gróf Csáky A. miniszter iskolánkban. — Az 1892. évi tornaverseny. — Iskolánk és a temesvári kiállítás. — Az 1893-iki orsz. tornaverseny és az intézeti tornaverseny. — A II. és a III. osztályok párhuzamosakká lesznek. — A kolozsvári tornaverseny. — Az intézet 25 éves jubileuma 1895. október 17-én. — Irta dr. Berkeszi István.

IV. Az intézet helyiségei 73—112. oldal.

Az intézet régi helyiségei: a kórház-épület, annak felszerelése; az Uhrmann-féle ház; a régi színház. — A helyiségek czélszerűtlensége. — Az építkezés vajadásai. — Fülepp F. emlékirata. — A kormány erélyes fellépése; az 1877.

junius 11-ki jegyzőkönyv. — Az új épület építése; az épület leírása, felszerelése, a díszterem. — Az épület átadása. — Benne a városi ipariskola is helyet kap. — Az ev. ref. hitközség, a tornaclubb. — Az épület tatarozásának szükségse. — Ellentét a város és a kormány között. — Alkudozások. — Az 1892. junius 24-iki jegyzőkönyv, az 1894. ápril 24-iki tanácskozás és az ápril 30-iki egyezség. — Az ipariskola kiköltözik. — Az 1895. évi nagy tatarozás. — Irta dr. Berkeszi István.

V. Az intézet személyzete 113—137. oldal.

A) Főigazgatók. — B) Igazgatók. — C) Az intézet volt tanárai. — D) A jelenlegi tanári kar. — E) Az intézet tanárai tanévek szerint: I. Rendes és rendkívüli tantárgyak tanárai. II. Tornatanítók. III. Hittanárok. — F) Iskola-szolgák. — Irta dr. Berkeszi István.

VI. Tanulmányi és fegyelmi rendtartás 138—182. oldal.

A) A tanulók felvétele. — B) A tanuló ifjúság és az osztályok száma. — C) Időszakok, szünnapok, a tanulás ideje. — D) Tantervek. Eltérések az általános tantervtől. — E) Órarendek az 1870/71., 1872/3. és az 1895/6. tanévekről. — F) Az ifjúság szorgalma és előmenetele. — G) Isteni tisztelet és hitoktatás. — H) Érettségi vizsgálatok. — I) Tanulmányi kirándulások. — K) Az ifjúság magaviselete, fegyelme. — L) Fegyelmi szabályaink. — M) Nevezetesebb fegyelmi esetek. — Irta dr. Berkeszi István.

VII. A tanári állások betöltése s a tárgyfelosztás . 183—192. oldal.

Irta dr. Berkeszi István.

VIII. A tanítás nyelve 193—200. oldal.

Irta dr. Berkeszi István.

IX. Tankönyvek 201—210. oldal.

Összeállította dr. Berkeszi István.

X. Rendkívüli tantárgyak 211—221. oldal.

A) Latin nyelv. Irta dr. Kovács Gyula. — B) Egészségtan. Irta dr. Tauffer Jenő. — C) Könyvtelstan. Irta dr. B. I. — D) Francia társalgó órák. Irta dr. B. I. — E) Természetrizai gyakorlatok. Irta dr. B. I. — F) Chemiai gyakorlatok. Irta dr. B. I. — G) Szabadkézi rajz és mintázás. Irta dr. B. I. — H) Szépirás. Irta dr. B. I. — I) Rondírás. Irta dr. B. I. — K) Gyorsírás. Irta Perényi Adolf. — L) Zene. Irta dr. B. I. — M) Ének. Irta dr. Laky M.

XI. Ösztöndíj — alapítványaink 222—226. oldal.

1. A temesvári első takarékpénztár alapítványa. — 2. Temes vármegye „Ormós-alapítványa.“ — 3. Buziási Eisenstädter S. Ignác alapítványa. — 4. Buziási Eisenstädter Árpád-alapítvány. — 5. Varadiai Baics Milos-alapítvány. — 6. A temesvári m. kir. állami főreáliskola Lenau-ösztöndíj alapítványa. — 7. Az „Eipel Mihály-féle alapítvány.“ — Irta dr. Berkeszi István.

XII. Ifjúsági egyesületek 227—287. oldal.

A) Ifjúsági segélyező egyesület. Irta Doroghi Ignác. — B) Petőfi-Önképző-kör. Irta Perényi Adolf. — C) Iskolatársak egyesülete. Irta Perényi Adolf. — D) Markovits-gyorsírókör. Irta Perényi Adolf.

XIII. Intézetünk könyv- és szertárai 288—306. oldal.

A) Ifjúsági könyvtár. Irta Perényi Adolf. — B) Tanári könyvtár. Irta dr. Laky Mátyás. — C) Földrajz-történelmi szertár. Irta dr. Laky Mátyás. — D) Mértani rajzszerár. Irta dr. L. M. — E) Természettudományi szertár. Irta dr. L. M. — F) Természettudományi szertár. Irta dr. L. M. — G) Vegytudományi szertár. Irta dr. L. M. — H) Szabadkézi rajzszerár. Irta dr. L. M. — I) Csillagvizsgáló, meteorológiai és földdelejtességi intézet. Irta dr. Berkeszi István.

XIV. Az intézet költségvetése az 1894/5. tanévről. 307—309. oldal.

Irta dr. Laky Mátyás.

XV. Az intézet vagyoni leltára 310—314. oldal.

Irta dr. Laky Mátyás.

XVI. Statisztikai kimutatások 315—317. oldal

Irta dr. Laky Mátyás.

XVII. Függelék. — Okmányok 319—340. oldal.

I. szám. A m. kir. vallás- és közokt. miniszterium és Temesvár város közönsége között 1870. ápril 30-án kötött alapszerződés. — II. szám. A reáliskolai épület átadása alkalmával 1879. évi szeptember 14-én felvett jegyzőkönyv. — III. szám. A m. kir. vallás- és közokt. miniszterium képviselői és Temesvár város közönsége között 1894. ápril 30-án kötött egyezmény. — IV. szám. A reáliskola és a temesvári ev. ref. hitközség képviselői között az intézet dísztermének a nevezett hitközség által istentiszteleti célokra történendő használata ügyében történt megállapodásokról 1891. ápril 3-án felvett jegyzőkönyv. — V. szám. A temesvári első takarékpénztár által alapított ösztöndíjak alapszabályai. — VI. szám. Temesvármegye „Ormós alapítványá"-nak alapszabályai. — VII. szám. Buziási Eisenstädter S. Ignác ösztöndíj-alapítványának alapító levele. — VIII. szám. A Buziási Eisenstädter Árpád-alapítvány alapszabályai. — IX. szám. A temesvári m. kir. állami főreáliskola Lenau-ösztöndíj-alapítvány alapszabályai. — X. szám. Az Eipel Mihály-féle 100 frtos alapítványra vonatkozó hivatalos értesítés. — XI. szám. A temesvári reáliskolai igazgatóság és a temesvári tornaclubb között 1879. július 1-én kötött szerződés.

I.

ELŐZMÉNYEK.

(1852—1870.)

Sikertelen alkudozások Temesvár városa és a bánági kormány között egy Temesvárott felállítandó reálikola ügyében. — Bonnaz püspök tervei. — A m. kir. vallás- és közokt. miniszterium és Temesvár városa között 1870-ben kötött szerződés.

Délmagyarországnak jelenleg is, a múltban is Temesvár volt a központja. A szabadságharcot követő szomorú évek alatt, mikor az absolut uralom a déli vidéket elszakította az anyaország kebeléről és megalakította a német hivatalos nyelvű szerb vajdaságot és temesi bányságot, Temesvár lett az új koronátartomány fővárosa. Mint fővárosban, itt székelte a kormányzóság egy sereg hivatalnokkal. A kormányzóság kebelében fennállott a tartományi iskolahatóság — Landes-Schul-Behörde, — melynek feladata volt gondoskodni az új tartomány ifjúságának szellemi kiképzéséről. De hogy a Landes-Schul-Behörde valami nagyot lendített volna a tartomány szellemi ügyein, azt aligha lehet állítani. Az absolut uralom nem létesített itt egyetlen középiskolát sem. Temesvármegye területén például egy középiskolát, a temesvári kath. főgimnáziumot találták; ezt meg is hagyta, csak némettette, de újat nem állított; pedig Temesvár népessége már az ötvenes években is nagyon tekintélyes számú volt. A lakosság száma 1850-ben 17.669, 1852-ben 20.650, 1857-ben pedig 22.507 volt, s e lakosság legnagyobb része iparral, kereskedelemmel foglalkozott, vagy hivatalnok, katona és egyéb értelmiségű volt, mely méltán megvárhatta, hogy gyermekei számára megfelelő iskolák legyenek.

A városi hatóságon nem is mult, hogy már az absolutismus idejében egy újabb középiskola nem létesült; 1852 óta éveken át törekedett, hogy reáliskolája legyen. Tehetsége szerint mindent megajánlott a kormányzóságnak, hogy állami segítséggel létesüljön, de törekvéseiben nem hogy elősegítették volna, hanem folyvást akadályozták. A Landes-Schul-Behörde és a kormányzóság ez ügyben egymással gyakran ellentétes leiratokat intéztek a városhoz; a mit jónak látott az egyik, kifogásolta a másik. Folyvást új meg új ajánlatokat kivántak a várostól egy felállítandó reáliskolára. A városi hatóság mindig meg is tette a mit kivántak tőle; és így folyt kilencz éven keresztül ez az alkudozás fel- és leiratok, kimutatások alakjában két oly hivatal között, a melyek alig néhány száz lépésnyire voltak egymástól.

A város eleinte főreáliskolát akart, de a reá kényszerített körülmények folytán később már megelégedett volna egy háromosztályú reáliskolával is, csak lett volna. Kész volt ez iskola számára 26.000 frton új épületet emelni, azt felszerelni, a muzeumokat berendezni és évenként még 2600 frt költséggel is hozzájárulni annak fentartásához, úgy hogy az államra alig hárult volna több évi 2600 frtnál; de az atyáskodó kormány ettől is húzódozott és azt sem akarta megengedni, hogy a városi hatóság az adófizető szegény polgárság nyakába ily nagy évi terhet akaszson. A bánási kormány szerint közadakozás útján kellett volna amaz összeget összegyűjteni, melynek kamatai a város által megajánlott évi összeg fedezetére szolgáltak volna.

Nem volt e korszakon áldás. E kilencz évi alkudozásnak nem lett semmi eredménye. Mennyivel derültebb képet nyújt az alkotmányos korszak! a szerb vajdaság és temesi bánáság kormánya helyett az alkotmányos magyar miniszterium; Coronini, Sokcsevits és gróf Thún helyett báró Eötvös József; 1869-ben fordult Temesvár közönsége egy állami főreáliskola felállítása ügyében először a magyar kormányhoz és már 1870. októberben megnyílt az új iskola, melyet rövid időközökben követett több állami intézet felállítása, úgy hogy 1867 óta csak Temesvármegye területén három új teljes középiskola, több felsőbb leány-, kereskedelmi és polgári iskola, egy tanító-képző- és 34 állami népiskola felavatása hirdeti az új korszak dicsőségét.

Mielőtt iskolánk tulajdonképeni történetének leírásához fognánk, tekintsük át ama sikertelen alkudozások fonalát is, melyek egyrészt Temesvár városa, másrészt a bánási kormány és a cs. kir. vallás- és közokt. miniszterium között 1852-től 1860-ig húzódtak. Megláthatjuk ezekből, hogy Temesvár városa megtette kötelességét; haladni akart, de épen ott talált akadályokra, a honnan segítséget remélt. Egy darab korrajz ez a szomorú emlékü Bach-korszak történetéhez.

Temesvár város hatósága 1852. márczius 10-én az ipariskolai

tanítás szabályozása ügyében irt fel a bánáti helytartósághoz; midőn 1852. ápril 16-án 717. szám alatt a helytartóság iskola-hatósága ez ügyben válaszolt, egyúttal figyelmezteté a város polgármesterét, hogy mily nagy érdekében feküdnék a polgárságnak, különösen a kereskedő osztálynak, ha itten egy reáliskola állíttatnék fel.

A városi tanács erre, egyetértve a városi képvisellel, 1852. május 10-én azt határozta, hogy kész egy helyben felállítandó reáliskola fenntartásához hozzájárulni és egy-két tanárnak a fizetését magára vállalni. Kéri a Landes-Schul-Behördet, hogy az ügyet vegye pártfogásába. A Landes-Schul-Behörde 1852. június 16-iki leiratában örömmel veszi ezt tudomásul és felkéri Preyer polgármestert, hogy mielőtt Temesvár városának eme készségét magasabb helyre felterjesztené, a városi hatóság jelentse ki hivatalosan is, a tartományi kormányhoz intézendő felterjesztésben, erre vonatkozó készségét. A két tanári állás évi 1600 forinttal terhelné meg a várost.

Ez ajánlatot a város június 30-án elfogadta s a felterjesztést ily irányban meg is tette. A tartományi kormány 1852. július 15-én 9379. sz. a leiratában azt válaszolja, hogy habár elismeri úgy egy helyben felállítandó főreáliskolának szükségét, mint a városi hatóságnak a felállítás körül eddig tanúsított igyekezeteit, mégis a június 30-iki határozatot mindaddig helyben nem hagyhatja, míg a város ki nem mutatja, hogy jövedelmi forrásai olyanok, hogy ez újabb terhet elbirják, a mi pedig jelenleg nincs úgy. Azért a városi hatóság először is gondoskodik arról, hogy a város pénzügyi viszonyai megjavuljanak s csak azután ujítsa meg kérelmét; de azalatt is gondja legyen, hogy aláírások útján egy alapítványi tőke gyűjtessék össze s erre leginkább az iparos és kereskedő osztály van hivatva. A városi hatóság erre július 28-iki ülésén azt határozta, hogy egészen a leirat értelmében fog eljárni.

Időközben a város pénzügyi viszonyai megjavultak s ez arra indította a hatóságot, hogy 1853. márczius 16-án a tartományi kormányhoz ez ügyben új felterjesztést intézzen. Kimutatni törekszik, hogy mult évi június 30-ika óta pénzügyei nagy mértékben javultak, mert csak vásári, vám és fogyasztási adó bevétel útján ez évben 13.783 frttal többet vett be, mint a mult évben. Ehhez járul még ama körülmény, hogy az ujonnan épült Ferdinánd-malom öt járatát ez évben bérbe adta, mely évi 13.912 frt jövedelmet hoz, mely az előbbi összeggel 25.695 frtot tesz ki, pedig ehhez még legközelebb néhány malomjáratot adhat bérbe, mely ismét 9—10.000 frt tiszta jövedelmet fog hajtani, s így a városnak 1853-ban 35.695 frttal több jövedelme lesz mint 1852-ben. Elismeri, hogy a mult szomorú évek viszonyai miatt jövedelmei megcsappantak, de ez évről évre javulni fog, kivált ha az ipar és kereskedelem kellően felvirágzik, melyre nézve egy főreáliskola felállítása volna a legüdvösebb

hatással. A város tehát azt hiszi, hogy megerőltetés nélkül fedezheti a két tanárnak felajánlott 1600 frt évi fizetést, miért is megújítja kérelmét.

A tartományi kormány válasza ismét elutasító volt. Gróf Coronini altábornagy, kormányzó a város felterjesztésére 1853. márczius 29-én 4587. sz. a. azt válaszolja, hogy a felterjesztett hatósági ajánlat tárgyalásába nem is bocsájtkozhatik, mert hogy a városi jövedelmek oly nagy mértékben gyarapodtak, csak akkor fog kitűnni, ha a városi költségvetés feleslegéből egészen biztosítottnak láthatja az intézet alapítását és fenntartását. Különben is a városi hatóság a mult évi július 15-iki leirattal oda volt utasítva, hogy először is a helybeli polgárságnál aláírás útján kísértse meg összegyűjteni a két tanár fizetésének alapját, de erre a hatóság semmit sem válaszolt. Először tegyen eleget a rendelet eme részének. A kormányzó reméli, hogy a polgárságnak van annyi belátása és hazafisága, hogy kevés ember előnyeért e terhet nem fogja a nagyon is igénybe vett városi pénztárra hárítani. A városi hatóságnak és képviseletnek ime itt van a jó alkalom, hogy tevékenységét bebizonyítsa.

A hatóság hozzá is látott a gyűjtéshez. Az 1853. ápril 5-iki tanácsülésen valamennyi tanácsos megbízott, hogy a helybeli iparos- és kereskedelmi vállalatokat, a mennyiben ez még meg nem történt volna, összejárják és szólítsák fel, hogy a kérdéses két tanári állás fizetési alapjához járuljanak. A gyűjtés azonban nem mutatott fel fényes eredményt. Több felszólított iparos czéh semmit sem adott, így a magyar szabók czéhe is — tekintettel szegénységére — megtagadta a hozzájárulást. Szegény magyar szabók! de ki is járt volna Temesváron 1853-ban magyar ruhában? Évenkinti fizetésre felajánlatott 26 frt 30 kr.; — 3, 4, 5, 6, 10 évi kötelezettséggel 341 frt 20 kr. Egyszersmindenkorra aláíratott 860 frt 30 kr.; összesen 1228 frt 22 kr., de készpénzben csak 371 frt 02 krt fizettek be.

A városi hatóság belátta, hogy magánadakozásokból oly összeget össze nem gyűjthet, a mely elég lenne két tanár fizetésének tőkétéül, már pedig ettől volt függővé téve a főreáliskola felállítása, azért 1853. május 24-én már csak egy alreáliskola ügyében kereste meg a Landes-Schul-Behördét, kérdezve, hogy milyen körülmények között volna az létesíthető?

A kért hatóság 1853. június 20-án felel. Az alreáliskolának szerinte két theoretikus és egy praktikus évfolyamból kellene állania; az ilyen iskolához pedig az igazgató-tanáron kívül még négy más tanár szükséges. Hogy alkalmas tanárokat alkalmazhassanak, a kiket más koronaországából kellene ide behívni, ezeknek 200 frt lakbér és legalább 600 frt évi fizetés volna biztosítandó és az állami törvények értelmében őket megillető nyugdíj. A vallástanítást a belvárosi másodkáplán végezhetné illő tiszteletdíjért, a magyarnyelvet pedig, a mennyiben azt a

patronatus kívánná, egy póttnár taníthatná. A mostani városi népiskola a reáliskolával összekötetésbe volna hozandó. A tervezett reáliskola az elemi iskolában helyeztetnék el, s a reáliskolai igazgató igazgatná az elemi osztályokat is. Az ilyen alreáliskola kiegészítése főreáliskolává később is megtörténhetik, ha annak szüksége mutatkoznék, sőt ily iskoláknak államköltségen való felállítása is kilátásba helyeztetett. Ha a város nem volna ama helyzetben, hogy egy alreáliskola költségeit viselhetné, akkor lehetne az elemi iskolát, annak IV. osztályát is belevonva, még két osztálylyal szaporítani, vagy pedig két osztályú reáliskolát felállítani. Ez utóbbi esetben az igazgatón kívül még két rendes és egy póttnár volna alkalmazandó. A szükségletek némi törleszthetése végett tandíj is volna szedhető. Végül tudtára adatik a városnak, hogy a felsőbb hatóság beleegyezése egy ily iskola felállításához is csak akkor volna megadható, ha a város kimutatja, hogy fentartásának költségei biztosítva vannak.

A városi hatóság 1853. július 7-én tárgyalván e leiratot, egy — Kraul György v. tanácsos, Hilt Ferencz, Moran Rezső, Nikolits Kosta tagokból álló bizottságot választott és megbizta azt, tegye magát mindenestre érintkezésbe Bonnaz Sándor kanonok, tartományi iskola-felügyelővel, és készítsenek javaslatot, mily eszközökkel volna egy alreáliskola megvalósítható.

A bizottság Kraul György előadó javaslata szerint 1853. aug. 26-án adta be jelentését. E szerint, ha egy négyosztályú alreáliskolát állítanának, annak költségei 3400 frtra, egy kétosztályúéi pedig 2800 frtra rúgnának évenként. A mi az adakozást illeti, eddig sem folyt be több mint a mi már egyszer kimutatva volt; ez összeg — Bonnaz iskola-felügyelő szerint — a helyiségek átalakítására és felszerelésére volna fordítandó. A reáliskola helyiségeitül szolgálhatnának az elemi iskolai épület ama szobái, a hol Prunner és Dunaiszky tanítók magánlakásai vannak. A mi azt a kérdést illeti, mily alapból lehetne fedezni a kiadásokat, a bizottság tudomása szerint erre semmi más alap nincs, mint a városi közjövdelem.

Itt a tárgyalások másfél évre megszakadtak. Nagyon valószínű, hogy a város — nehogy újra visszautasíttassék — nem akart több lépést tenni a helytartóságnál.

Végre a Landes-Schul-Behörde törte meg a csendet; 1855. febr. 14-én egy olynemű leiratot intéz a városhoz, hogy tekintetbe véve egy reáliskola felállításának szükségét: mennyiben volna kész azt elősegíteni? A Landes-Schul-Behörde nézete szerint a reáliskola ellehetne az elemi iskolában, ha a tanítók magánlakásai e célra átalakíttatnának. Az elemi iskolai rajztanítással fel kell hagyni s a rajztanárt a reáliskolában alkalmazni. Az iskolaszolga megmaradna a mostani lakásán s a reál-

iskola helyiségeit is tisztogatná, a laboratoriumi munkát is végezné, s a helyiségeket fűtené; ezért némileg javíttatnék a fizetése. A városi hatóság adhatná továbbá a fűtéshez szolgáló tűzifát. A kisebb szükségletek és a tanítási eszközök beszerzésére némi tandíj volna szedendő. Jelentse ki a város azt is, hogy kész volna-e a hitoktatót, s a mennyiben szükségesnek látszanék alkalmazni, a magyar- és szerbnyelv tanítóit díjazni?

Temesvár városa örömmel fogadta e leiratot és tudatta a Landes-Schul-Behördével, hogy mindent elfogad s a kívánt terheket magára vállalja; a magyar- és szerbnyelvek tanítására külön tanítókat fog tartani és díjazni; csak azt kéri, eszközölje ki a felsőbb hatóság, hogy valamint a pesti iskolánál történt, úgy a temesvári reáliskola is a vállálapból kapjon fentartásához segélyt.

Most végre elért a városi hatóság annyit, hogy kivánságát a bánáti kormányzóság is helyeslővén, azt a cs. kir. vallás- és közokt. miniszteriumhoz Bécsbe felterjesztette. Ez azonban 1855. június 28-ki leiratával akkép válaszolt, hogy bár egy Temesvárott felállítandó reáliskolát a legnagyobb mérvben kívánna is elősegíteni, de a főszükség mégis az, hogy mielőtt ezt tenné, a város szervezze a maga elemi iskoláit a miniszteriális rendeletek értelmében. Mikor a város ezt is megtette és az elemi iskolában egy negyedik tanítót is alkalmazott, megújította kérelmét, hogy állítsa fel a kormány a város támogatásával a reáliskolát.

A bánási kormányzó, mielőtt e kérést Bécsbe felterjesztette volna, 1855. aug. 11-ki leiratában tudomásul vevén a 4. tanító alkalmazását az elemi iskolánál, most újabban azt kívánta, hogy a város terjeszse fel a reáliskola helyiségeinek szánt épület tervrajzát, annak leírásával, hogy meggyőződjenek annak alkalmas voltáról. Kell lenni ugyanis három tanteremnek, két rajzteremnek, egy vegytani laboratoriumnak, két szobának a tangyűjtemények számára, egy irodának, és a szolga számára lakásnak.

A városi hatóság azonban, valószínűleg megúnva már a sok czéltalan felterjesztést, és tudva, hogy a kiszemelt helyiség aligha megfelel a követelményeknek, sokáig késett ezúttal a felelettel, miért is a bánási kormány 1856. január 26-án megsürgeti a városi hatóságot, hogy a nevezett helyiségek tervrajzát és leírását minél előbb terjeszse fel; a polgármestert pedig felszólítja, hogy kötelező nyilatkozatot terjeszsen fel a város nevében, hogy mindamaz áldozatokat, miket egy fölállítandó reáliskola ügyében az 1855. márcz. 6-ki feliratában a város magára vállalt, csakugyan teljesíteni fogja, végre terjeszsen fel egy kimutatást arról is, hogy Stieber tanító kereskedelmi iskolájának a két elmúlt évben hány hallgatója volt és most hány van.

A városi tanács 1856. febr. 5-én tartott ülésén késznek nyilatkozott a kötelező nyilatkozatot kiállítani. A mi a helyiségek tervrajzát és leírását illeti, Kraul György városi tanácsos elnöklete alatt az eddigi bizottságot küldötték ki s annak meghagyták, hogy jelentésüket 14 nap alatt nyújtsák be.

A kiküldött bizottság nevében Kraul György 1856. márczius 16-án azt jelenté, hogy ők — a bizottság tagjai — még 1855. szeptemberben megszemléltek a reáliskola számára kijelölt helyet Dückelmann városi mérnökkel, s a tervrajz elkészítését ő reá bízták, de azt sem akkori többszörös felszólításra, sem most nem tudták tőle megkapni és így azt be nem terjeszthetik; kéri ennél fogva a városi hatóságot, hogy e feladattal ne őket, hanem a városi főmérnököt bizza meg.

Végre elkészítvén Dückelmann a tervrajzot, azt a városi tanács nevében a polgármester által aláírt kötelező nyilatkozattal együtt felterjesztették 1856. április 8-án. A város a nyilatkozat szerint kötelezi magát a felállítandó reáliskola számára adni:

a) A belvárosi kath. plebánia templom mellett levő elemi iskolában ama helyiségeket, melyeket már az 1855. aug. 28-án kiküldött bizottság kijelölt. Ez áll három tanteremből, egy laboratoriumból és egy irodából az igazgató számára.

b) A város fentartja ama jogot, hogy ha az alreáliskola más helyiségbe költözik, vagy ha végkép megszűnik, e helyiségeket ismét birtokába veheti.

c) A város kötelezi magát, hogy e helyiségeket a városi mérnök által kidolgozott terv szerint, saját költségén átalakíttatja, felszereli és a szükséges taneszközöket beszerzi.

d) A fűtésről és tisztántartásról gondoskodik.

e) A hitoktatókat úgy mint a magyar- és szerbnyelv tanárait és az iskolaszolgát, a begyűlendő tandíj segélyével s az aláírásokból begyűlt összegekből fizetni fogja.

A helytartóság erre 1856. április 19-én 6359. sz. a. a következő megjegyzéseket tette. Először is a felajánlott tantermekhez szükség van még két rajzteremre és két más teremre, a hol a physikai és természetrajzi gyűjtemények fognak tartatni, s a mely termek a beküldött tervzetben is meglévőeknek látszanak. Ezenkívül határozottan, számokban jelölendő meg, hogy a város mennyivel kész hozzájárulni a tanárok fizetéséhez; e pontnál nem számíthat a város a tandíjra, mert annak — minthogy a reáliskola az állampénztárból fog fentartatni s a város csak egy csekély részzsel fog járulni a fentartáshoz — az állampénztárba kell folynia. Mielőtt a városi hatóság a jelen kívánatok értelmében kiállított újabb kötelező nyilatkozatot terjesztene fel, határozza meg

azt is számokban, mily összeget fog fordítani az iskola első felszerelésére, melyet a fűtésre, tisztántartásra s a póttanárok fizetésére.

A városi hatóság a tartományi kormány eme kivánságának is eleget tett, a mennyiben 1856. április 30-án tartott gyűlésén mindazt, a mit a kormány kívánt, elfogadta. Így az előbbi helyiségekhez még két rajztermet, a physikai és természetrajzi gyűjtemények számára egy-egy termet ajánlott, s e végett a belvárosi elemi iskola épületének kibővítését határozta el, a mi 24.846 frt 17 kr. költségébe fogott volna kerülni. A városi pénztárból lett volna fizetendő a fűtés és tisztogatás, az első felszerelés költsége, valamint a magyar- és szerbnyelvek tanítóinak 400—400 frt fizetése. A tandíjra sem tart igényt a város. Az iskolaszolgát évi 200 frttal fogja díjazni. A városi mérnököt és számvevőt megbízták, hogy nyolcz nap alatt jelentést tegyenek: mily összegben volna kifejezhető a fűtés, világítás, tisztogatás és az első felszerelés költsége, Gruits városi ügyésznek pedig feladatává tették, hogy a város részéről kiállítandó kötelező nyilatkozatot a fentebbiek szerint készítse el. A város a Gruits fogalmazását 1856. május 20-án tartott gyűlésén el is fogadta s azt mindenféle költségvetéssel, előirányzattal és tervezettel felszerelve 1856. június 3-án a kormányzósághoz fel is terjesztette. Az hitte, hogy most már mindenféle követelésnek eleget tevén, lehetetlen lesz kivánságát visszautasítani.

A felterjesztést azonban 1856. június 30-án a kormányzóság ama megjegyzéssel küldte vissza a városi hatóságnak, jelentse be, vajjon az adózók különös megterhelhetése nélkül van-e a városi pénztár ama helyzetben, hogy a reáliskola felállításával együtt járó költséget — 24.846 frt 17 krt — viselheti, s hogy ezen összeg felvételét-e a város 1857. évi költségvetésébe? Julius 8-án ismét azt követeli pótlólag a kormányzóság, hogy a város azt is jelentse be: miként fogja a költségeket fedezni?

A városi hatóság ez újabb leiratokra abban állapodott meg, hogy legjobb volna egy sorsolási játéktervet készíteni s annak jövedelmét fordítani a felállítandó reáliskolára; 1856. szeptember 23-iki gyűlésén azért egy bizottságot választott a játékterv elkészítésére. E bizottság 1857. márczius 28-án adta be jelentését. Ennek értelmében a bizottság a temesvári ipar- és kereskedelmi kamarának hasonló czélból választott bizottságával márczius 25-én összejövén, abban állapodtak meg, hogy mindenekelőtt a legmagasabb beleegyezés kérendő ki, mert míg e legmagasabb helybenhagyás meg nem érkezett, addig semmiféle kereskedelmi czéggel nem lehet annak kivitele fölött tárgyalásokba bocsájtkozni. A hatóság e véleményt elfogadta s 1857. ápril 7-én kelt feliratában ő Felsége legmagasabb engedélyét kérte a bánáti kormányzóság útján. A kormányzóság azonban 1857. május 11-én azon észrevétellel küldte vissza a felségfolyamodványt, hogy annak felterjesztését hivatalból nem teljesítheti.

A városi hatóság ekkor maga terjesztette fel Bécsbe a cs. kir. vallás- és közokt. miniszterium útján, de ettől 1857. márczius 5-én 11.842. sz. a. olyatén értesítéssel küldetett vissza a bánáti kormányzó-ság útján a városi hatóságnak, hogy a folyamodványnak ily úton fogantja nem lehet, mert legmagasabb elhatározás szerint, a pénzügy-miniszterium leirata értelmében, sorsjátékok ezután csak jótékony és általános czélokra fognak a cs. k. lottóigazgatóság által rendeztetni. Mindamelllett a cs. k. pénzügyminiszterium a temesvári városi hatóság-nak kilátásba helyezte, hogy az államsorsjáték tisztanyereményének egy része a kérdéses czélra fog fordíttatni. De hogy a pénzügyminiszterium ő Felségének e felől előterjesztést tehesen, szüksége van arra, hogy kezében legyen a városi hatóság által kiállított felterjesztés, melyben megokolva legyen egy Temesváron felállítandó reáliskolának általánosan érzett szüksége, valamint az is, hogy a városi hatóság mennyiben volna kész ezt elősegíteni.

A városi hatóság erre 1857. szeptember 16-án 1665. sz. a. a helytartóság-hoz egy hosszú felterjesztést intéz, melyben kifejti: minő okok sürgetik egy reáliskolának Temesvártt való minielelőbbi felállítását. Majd kifejti, mennyibe kerülne egy alreáliskola felállítása. Négy tanár, beszámítva az igazgatót, évi fizetése à 800 frt = 3200 frt; a két hittanár à 150 = 300 frt. A magyar- és szerbnyelv pótтанárai à 400 = 800 frt; iskolaszolga 200 frt; egy rajztanító 400 frt; a lakbére 200 frt; a fűtés 307 frt. Összesen kerülne évente 5407 frtba. Minthogy azonban a helybeli elemi iskola IV. osztályának tanítója 600 frttal van díjazva, egy rajztanító pedig 400 frttal, s a rajztanító szállása is föler 200 frttal, a két hittanító 200 frttal, az iskolaszolga szintén 200 frttal, s ez egyéneket ezentúl a reáliskolánál lehetne alkalmazni, azért a nekik évente járó 1600 frt összeg levonandó az 5407 frtból, maradna tehát még 3807 frt évi költség. Ez összegből is a város a következő terheket vállalna magára:

1. a magyar- és szerbnyelv tanítóinak fizetéseit; ez 800 frt,
2. a két hittanító fizetéseinek 50—50 frttal felemelését = 100 frt,
3. a fűtést, melynek évi értéke 307 frt. E három tétel kitesz együtt 1207 frtot, maradna ekkép évente 2600 frt, mely az állam által volna fedezendő. E mellett a város kötelezné magát, hogy mindama helyiségeket átadja, melyeket 1856-ban felterjesztett kötelező nyilatkozatában megemlített.

Minthogy pedig a reáliskola számára az 1856. január 3-iki felterjesztés szerint is, az elemi iskola toldalékkaképen, új helyiségeket kellene emelni, a mely a városnak 24.846 frt 17 krjába, felszereléssel együtt pedig 26.053 frt 42 krba kerülne, mely egyszersmindenkorra volna fizetendő; míg az évenkénti hozzájárulási költség 2600 frt, mely leg-

alább is 52.000 frt tőkének felel meg; e szerint a város által részben egyszerre, részben évenként adandó értékösszeg tőkéje 78.053 forint 42 krajczárra rúg: ő Felsége tehát legalázatosabban megkérendő volna, hogy az államsorsjáték jövedelméből a temesvári reáliskola céljaira a fentebbi összeg erejéig kegyeskedjék juttatni.

Gróf Coronini helytartó e felterjesztésre, mielőtt Bécsbe küldte volna, 1857. október 17-iki leiratában nagyon erős megjegyzéseket intézett a városhoz. A felállítandó reáliskola szükségét — úgymond — jól indokolta a város, de egyéb adataiban nem helyes, s így a közoktatásiügyi miniszterium elé terjesztendő ajánlás alapjául nem szolgálhat. A várost felhívja, hogy új ajánlatot terjeszzen elő s ennél a következőkre legyen tekintettel:

1. Most csak egy háromosztályú alreáliskoláról lehet szó; de egy ily iskolához is, az igazgatón kívül négy rendes tanár kell, ide nem számítva a hittanárokat és a magyar- s szerbnyelv tanítóit. Az igazgatónak és a rendes tanároknak, tekintettel a helyi körülményekre 800—800 forint fizetés adandó, s azonfelül az igazgatónak 200 forint pótlék s a város ezenkívül biztosítson nekik úgy mint gyermekeiknek és özvegyeiknek, az állam szabályai szerint őket megillető nyugdíjat. Tekintetbe veendő az is, hogy az elemi iskola IV. osztályát nem lehet a reáliskolához csatolni, mert úgy a gimnáziumba mint a reáliskolába csak azok vehetők fel, kik az elemi iskola IV. osztályát jó sikerrel végezték, s így az elemi iskola IV. osztálya ezentúl is fentartandó lesz. A népiskolai hitoktatóknak oly sok dolguk van, hogy a reáliskolánál nem alkalmazhatók. A reáliskola minden osztályában hetenként 2—2 óra hittan, s vasárnap exhortatio van, azért e heti legalább is hét óráért 200—250 forint veendő fel egyenként. Hogy a magyar- és szerbnyelv taníttassék-e, az majd attól függ, mennyien lesznek ily nemzetiségűek az iskolában; de ha alkalmaztatnának is e nyelvekre külön tanítók, elég fizetés lesz egynek-egynek 150 forint. A reáliskola számára egy külön szolgálka kell; az első felszerelés költségeit a városnak kell viselni, úgyszintén a város gondja a tanítási eszközöket beszerezni s azoknak további kiegészítéséről gondoskodni. Mindezeknél számíthat a város a helybeli kereskedelmi kamarára is.

A városi hatóság e leiratot 1857. okt. 27-én egy négytagu bizottságnak adta ki, hogy a teendők felől jelentést tegyenek. Hogy sokáig késték, mutatja az, mert a kormányzóság 1858. márcz. 3-ki leiratával megsürgette a teendő felterjesztést, mely végre is 1858. márcz. 20-án felküldetett, teljesen azon értelemben szerkesztve, a mint azt a kormányzóság követelte, csak hogy most már a város, több kiadásának megfelelőleg, az állami sorsjáték jövedelmét is 90.400 forint erejéig kívánta igénybe venni.

Ez újabb felterjesztésre még érdemleges válasz sem érkezett, mikor a bánáti helytartóság 1859. május 10-én egy olynemű leirattal fordult a városhoz, hogy a temesvári gimnázium épületének kiépítésénél a helytartóság egyúttal az alreáliskola felállítására is gondot fordít. E célra azon összegek lesznek fordítandók, miket a helybeli takarékpénztár, kereskedelmi kamara, a kereskedő osztály és más magánegyének adtak össze a reáliskola céljaira. A város már többrendbeli felterjesztésében 26.000 forintot ajánlott fel, hogy az elemi iskola épületét a reáliskola céljaira kibővítse; de az elemi iskolai épület kibővítése a helyszűke miatt alig kivihető, és mindenesetre alig volna megfelelő. Nem érzi-e tehát a városi közönség arra indítatva magát, hogy a célzott új építkezés ügyeiben részt vegyen? Nem lenne-e jó erre amaz összeget fordítani, mit az elemi iskola kibővítésére szándékozott fordítani? A kormányzásnak az a kívánsága, hogy a városi hatóság tárgyalja ez ügyet és jelentse be újlag is, mennyivel szándékozik hozzájárulni egy alreáliskola költségeihez.

A városi hatóságnak azonban 1859-ben, mikor nemcsak a szerb vajdaság és temesi bánóság, hanem az egész egységes Ausztria alapja inogni kezdett, nem sok kedve lehetett most már isten tudja hányadszor kimutatni azt, hogy mennyivel fog járulni egy felállítandó reáliskolához. E helyett szépen hallgatott és várta az eseményeket. A helytartóság szintén nem volt sietős és csak egy esztendő múlva, 1860. április 10-én sürgette Sokcsevits, a szerb vajdaság és temesi bánóság utolsó helytartója, Temesvár városát, a Landeshauptstadtot, hogy határozatát a reáliskolai ügyben rögtön terjeszse fel.

Ezt a város meg is tette; épen annyi eredménye lett, ennek is, mint az előbbieknél. Ezzel a kilencz évig tartó tárgyalásoknak vége szakadt. Sok papirost fogyasztottak, sok embernek sok dolgot adtak, de azért reáliskola nem volt.

Az 1860-ban bekövetkezett nagy politikai változások örökre véget vetettek a szerb vajdaságnak és temesi bánáságnak, mely fővárosával, Temesvárral együtt az anyaországhoz visszakapcsoltatott. Temesvár nem volt többé tartományi főváros, hanem az alkotmányos Temesvármegye székvárosa. A hatóságok alkotmányos úton ujonnan szervezkedtek; majd a provisorium köszöntött be, s az események és kormányformák gyors váltakozása között, mikor sokkal fontosabb érdekek megóvásáról volt szó, elaludni látszott a temesvári reáliskola ügye; 1860-tól 1864-ig alig történt ez ügyben valami.

Végre 1864-ben, más alakban, ismét megújultak a tárgyalások. Bonnaz Sándor, csanádi püspök, ki az ötvenes években mint kanonok a szerb vajdaság és temesvári bánóság kormányzósága kebelében fenálló Landes-Schul-Behörde iskolatanácsosa levén, a kormányzóság és a városi

hatóság között a reáliskolai ügyben mintegy összekötő kapcsolatot képviselt, a városnak és a reáliskola ügyének pedig már akkor is jóakarója volt, 1864. év elején egy Temesvárott felállítandó reáliskola ügyében egy előértekezletet hívott össze, melyre a városi tanácsnak 1864. márczius 10-én 2335. számú határozata alapján a városi hatóság részéről Urbányi Lőrincz tanácsos küldetett ki.

Ez előértekezleten határozták el a teendőket, de azokról bővebb adatokat nem birunk. Bonnaz püspök ezután 1864. április 22-én 143. isk. szám alatt egy újabb felhívást intézett a létesítendő reáliskola ügyében a városhoz, közölvén a tervezetet is. A püspök ez újabb átiratát és a tervezetet a városi tanács 1864. május 7-én 4302. sz. a. hozott végzésével szintén Urbányinak adta ki oly meghagyással, hogy főtiszt. Hofstättner, továbbá Schiller Károly, Papp György, Koppold Simon, Pavlovits Márk és Ristits Demeter városi képviselőkkel azt tárgyalás alá vevén, „egy a közölt tervezet szemelött tartása mellett, a tanulmányi és anyagi érdekeket feltüntető javaslatot terjesztszen elő, s abban mutassa ki ama fedezési járulékot, mely a városi közönségre háramlana.“

Elkészült-e ezen javaslat? Nincs róla tudomásunk. Valószínű, hogy az egész dolog megrekedt. Ezt annyival inkább következtethetjük, mert Bonnaz Sándor püspök 1867. július 24-én 291. isk. sz. a. a következő átiratot intézte Temesvár sz. kir. város tanácsához:

„Naponta érezhetőbbé válik Temesvárra és környékére egy megfelelő reáltanodának hiánya, s ez indít engem arra, hogy az 1864. évi április 22-én 143. isk. szám alatt a tekintetes városi tanácshoz egy reáltanodának létrehozása iránti felhívásomat megújítsam, bizton remélvén, hogy a jelen alkotmányos városi tanács érdekekkel viseltetvén a város és az azt környező termékeny vidék anyagi és szellemi emelése iránt, azt mi a körülmények közt tehetségében áll, a cél elérésére meg fogja tenni annál inkább, mert az általam kilátásba helyezett gimnázialis alap azóta kamataival nagyobbodott és a tanoda létesítését annyival is könnyíti. Czélszerűnek vélném ezen tárgy megérlelésére vegyes bizottmánynak kinevezését s ha ez indítványom elfogadtatnék, az egyházmegye részéről személyesen kívánnék a tárgyalásban résztvenni, hogy ez alkalommal a kellő felvilágosításokat megadhassam. Temesvártt, 1867. július 25-én. Bonnaz Sándor püspök.“

A városi közgyűlés aug. 13-án örömmel elfogadta a felhívást és az indítványozott vegyes bizottság tagjaiul, a polgármester vezetése alatt Mihalovits József, Sulyok Mór, Vargits Imre, Sprung Antal és Elter János városi képviselőket választotta meg, s egyúttal tekintetbe véve Bonnaz Sándor püspöknek a vallás és közokt. terén, jelenleg pedig a város iránt szerzett érdemeit, őt a városi képviselőtestület tiszteletbeli tagjául választották. (6550/1867. sz.)

E bizottság a püspökkel egyetemben 1867. szept. 14-én tartotta meg a püspöki lakásban összejövetelét s azt határozta, hogy addig is, míg a kedvezőbb körülmények egy főreáltanoda felállítását megengednék, egy három osztályú alreáliskolának életbeléptetését fogja javaslatba hozni. Megállapította az erre megkívántató költségek összegét s lehetőleg annak fedezési módját is.

A bizottság szerint az alreáliskolához megkívántatnék:

a) az igazgató-tanárnak évi fizetése	800	frt
" " " " járuléka	200	"
" " " " lakbére	200	"
b) négy tanárnak à 800 frt évi fizetés	3200	"
" " " 150 " " lakbér	600	"
c) hitelemzőnek évenként tiszteletdíj	200	"
d) physikai és vegytani gyakorlatokra, fűtésre (mely a város által természetben is fedeztethetnék) és a tanodai szolgának (kinek teendőit a főelemi tanodai szolgálta is teljesíthetné) — évenként mintegy	300	"
	<hr/>	
	összesen évenként	5500

és három tanterem, egy nagyobb rajzsoba, mely vizsgateremnek is használtathatnék, egy tűzhelylyel ellátott helyiség vegytani kísérletekre, és igazgatói iroda.

A költségek fedezésére fordítható volna:

1. A temesvári lycealis alapnak ama része, mely világiak adakozásaiból folyván be, ő Felsőkének 1858. évi legk. elhatározása szerint az alapból közoktatási czélokra kisajátított s jelenleg (1867.) mintegy 43.000 frtra megy és a kormány által kezeltetik. Ennek kamata számítható 2100 frtra,
2. A második forrás lehetne a temesvári takarékpénztár, ha ez az intézet fentartásához évenként járulna 1000 frttal, mely czélból a püspök megígérte, hogy az intézetet meg fogja keresni.
3. Lehetne a belvárosi főelemi iskolánál alkalmazott rajztanítót, kinek azonban képesített reáltanítónak kellene lennie, egyszersmind a főreáliskolánál is alkalmazni, ha jelen fizetését a város felemelné 800 frtra,
4. A tanulóktól beszedendő tandíj, mintegy 600 "
5. A hittanárt az egyházmegyei hatóság díjazná 200 frttal.

Ezek szerint fedezve volna 4700 frt.

A fedezetlenül maradó 800 frtra nézve a bizottság ama véleményben volt, hogy a közokt. miniszterium volna felkérendő annak viselésére, valamint arra is, hogy a tanárok nyugdíjait a tanulmányi alap jöve-

delmeiből fedezze, s mindezekért az iskola védnökségi joga a kormánynak volna felajánlható.

A tantermekről is gondoskodott a bizottság, és pedig a belvárosi elemi iskola első emeletén ama helyiségeket szemelte ki, a melyek addig két tanítónak szolgáltak lakásul. A tantermek átalakítására és felszerelésére pedig ama 2000 frt lett volna fordítandó, melyet a temesvári takarékpénztár e célra szánt s a mely ottan már gyümölcsözött is. (9080/1867. vár. levlt.)

Látnivaló mindezekből, hogy e tervezet az 50-es évek terveit vette alapul s a bizottság egy reáliskolával szemben most is csekély igényeket táplált; 5500 frtból akart fentartani egy alreáliskolát, a mely két elemi iskolai tanítónak a magánlakásából alakított helyiségben is megférhetne, a rajzot taníthatná szerinte az elemi rajztanító, az elemi iskola szolgálja kiszolgálhatná a reáliskolát is; a természettani muzeumra semmi költség nem igényeltetik, mert a gimnázium természettani szertárának használata meg fog engedtetni a reáliskolának is, daczára annak, hogy a gimnázium a reáliskolának szánt helyiségtől néhány utczával tovább van. Meg sem említi, hogy természetrajzi muzeumra is van szükség és hogy a tanárok számára is jó lenne egy szoba.

E javaslat is halva született.

Bonnaz püspök leginkább azért szerette volna az alreáliskolát felállítva látni, hogy ekként a gimnáziumba tóduló ifjúság megoszoljék. Idáig úgyszólván a gimnázium volt az egyedüli középiskola Temesvárott s a ki a népiskolai osztályok elvégzése után még tovább is akart tanulni, egyedül a gimnáziumba mehetett; így nagy tömeg, nem oda való elem, gyülekezett ott össze. Levezető csatornának ekként jó lett volna egy csekély igényű reáliskola, melyben a magasabb képesítésre nem vágyó, leginkább iparosnak készülő ifjúság nyerte volna kiképzését. Ha a reáliskola nem létesül, akkor továbbra is a gimnáziumba fog tódulni az ifjúság és párhuzamos osztályokat kellett volna ott létesíteni, melyekre pedig a lycealis épületben hely nem volt. Ugyanekkor tárgyalások voltak folyamatban, hogy a lycealis tőke a temesvári gimnáziumnak új építkezés által bővítésére fordíttassék, de Bonnaz püspök ama véleményben volt, hogy nincs szükség új épületre, ha létesül a reáliskola s azt hitte, hogy a lyceumi tőke említett 43.000 frtját a kormány át fogja engedni a reáliskola fentartására.

A város közönsége azonban a tervezett alreáliskolával szintén nem volt megelégedve.

Midőn e javaslat az 1867. október 15-én és 16-án tartott közgyűlésen tárgyalás alá került, a közgyűlés ugyan késznek nyilatkozott a megpendített segélyt a város részéről annak idején megadni, de azt is határozta, hogy — „miután időközben a körülmények annyiban változ-

tak, hogy országszerte az algimnáziumok reálgimnáziumokká alakították át, ennél fogva ez az ügy mielőtt érdemleges tárgyalás alá vétetnék, az aug. 13-án kiküldött vegyes bizottságnak utasításul adatik, hogy Bonnaz Sándor csanádi püspök ő méltóságával értekezvén, a felől tanácskozzék: vajjon nem volna e czélirányosabb a szóban forgó pénzalapokat egy főreáltanodának létrehozására fordítani? (9080/1867. közgy. sz.)

Ugyanily értelemben irt a város a püspökhöz is okt. 30-án, megkérve őt, „hogya a várost ez újabbi működésében böles vezényletével megtisztelni s a tartandó értekezletre bizonyos határnapot kitűzni méltóztassék.” (10380/1867. közgy. sz.),

A püspök ez átiratra november 11-én válaszolt s elismeri, hogy a reáliskolai ügyben tartott tanácskozmányok eredményét úgy a gimn. tanterv változtatása, mint még inkább a közokt. miniszteriumnak 1867. évi 12.401. sz. a. kelt intézvénye nagy mértékben befolyásolja, s ennél fogva új tárgyalások és a helyiségek megszemlélése is szükséges leend. Felkéri a tanácsot, hogy a bizottságot még a héten hívja össze. A város ama kérdését azonban, hogy nem lenne-e czélszerűbb az alreáliskola helyett egy teljes főreáliskolát felállítani: felelet nélkül hagyta, miért is a közgyűlés azt határozta decz. hó 10-én, hogy a püspök külön levélben ujonan megkeresendő, hogy nézetét e tekintetben is közölje. Az eddigi bizottság pedig még kiegészítettett Brettner József, Rácz Athanáz, Hönig Ferencz Károly, Bersuder Lajos és Percs György tagokkal s a kiegészített bizottságnak egyúttal az is feladatává tétetett, hogy az 1848 előtt fenállott jogakadémiának helyben leendő visszaállítása végett indokolt javaslatot tegyen. (11098/1867. közgy. sz.)

A kérdés e közben mindjobban összebonyolódott. Mint Bonnaz püspök 1868. febr. 4-én 27. isk. sz. a. a városhoz intézett levelében írja, „az egyházmegyei hatóság, a káptalannal egyetértve, a lyceum létesítésére alkotott Lonovits-féle alapnak teljes visszaállítására törekszik, s ez irányban felterjesztését, melyben az állam által kezelt, de a Lonovits-féle alaptól kisajátított építési alapnak visszaszolgáltatása iránti méltányos és igazságos kérelem is foglaltatik, már múlt hó 27-én 203. szám a. a miniszteriumhoz felterjesztette és e kérelem teljesítését bizton reméli.” Már pedig Bonnaz püspök — mint láttuk — éppen ez alaptökeből akarta az alreáliskola felállítását elősegíteni. Temesvár városa e mellett főreáliskolát s az 1868. február 11-én 1150. sz. a. kelt felterjesztésében a temesvári lyceumnak s az azzal összekötött jogtanodának az u. n. lyceumi alap ismétli egyesítése mellett leendő visszaállítását kérelmezte, míg a miniszterium 12.401/1867. sz. leiratában a temesvári főgimnázium mellett párhuzamos osztályok felállítását s e czélból a gimnázium számára újabb építkezéseket kívánt.

A püspök ily körülmények között visszavonult a reáliskola felállítását

célzó törekvésektől, mert teljes gondját a lyceumi és a gimnáziumi kérdés megoldása vette igénybe s ekkép a reáliskola kérdése ismét szunnyadóban volt.

Végre a temesvári ipar- és kereskedelmi kamara kísérlette meg a kérdés megoldását akkép, hogy 1869. évi május hóban egy küldöttséget menesztett a közokt. miniszteriumhoz, kérve egy reáliskolának Temesvárott felállítását s e célból kérvényt is nyújtott be. A küldöttség a minisztertől ama választ kapta, hogy a kormány elismeri Temesvár város nagy fontosságát ipar és kereskedelmi tekintetben s az ebből folyó szükségét, azért egy reáliskolának Temesvárott felállítását el is határozta; de e szándékot nagyon megkönnyíthetné Temesvár városa az által, ha a reáliskola céljaira egy alkalmas helyiséget jelölne ki, minthogy a kormány ez esetben a szükséges tanerőkről haladéktalanul gondoskodnék.

A közokt. miniszterium 1869. június 21-én 10.609. sz. a. leiratával megküldvén Temesvár városának az ipar- és kereskedelmi kamara által benyújtott kérvényt, felvilágosítást kért a várostól, az iránt, „vajjon a a kérdéses tanintézetnek ott leendő felállítása szükségesnek tartatik-e?“ Igenleges esetben terjeszse fel a város minél előbb: vajjon az intézet felállítása esetében kész-e a városi közönség annak felállítása- és fenntartásához és pedig mily mérvben hozzájárulni?; különösen kész-e a főreáltanoda elhelyezésére megkívántató épületet rendelkezésre bocsátani és annak legalább első szükséges felszereléséről gondoskodni?

A városi közgyűlés 1869. július 13-án tárgyalás alá vevén e leiratot, örömmel üdvözölte azt, mert ez az e tekintetben már évek óta adakozások által is nyilvánult és igazolt közóhajtásnak felelt meg. Azért a város közönsége kinyilatkoztatta, hogy a főreáliskolának szükséges épületről gondoskodni és az első felszereléshez is 2000 frttal járulni kész. (4675/1869. közgyűl. sz.) Ily értelemben szól a miniszteriumhoz intézett felterjesztés is, „kérve a magas miniszteriumot, miszerint a városunk felvirágzását és az azzal járó anyagi érdekeit előmozdító, szóbanforgó közintézetnek minélelőbbi felállítását és életbeléptetését kegyesen elrendelni méltóztassék.“

Minthogy azonban e felterjesztés kellő aláírásokkal és a képviselőtestületnek jogérvényes végzésével ellátva nem volt, azt a miniszterium 1869. aug. 31-én 15.685. számú leiratával e hiányok pótlása végett visszaküldötte. Miután mindez pótolva lett, ismét felterjesztetett.

Erre következett Báró Eötvös József miniszternek 1869. decz. 15-iki leirata a város közönségéhez, mely a kérdés megoldását tökéletesen körvonalozza, miért is e nevezetes leiratot egész szövegében közöljük:

„Vall. és közokt. m. k. miniszter. 16.547. szám. Az ottani ipar- és keresk. kamara s e város közönsége által főreáltanoda felállítására iránt előterjesztett kérelemnek érdemleges elintézhete céljából

mindenekelőtt azon kérdés eldöntése szükségeltetik : vajjon tekintve azon körülményt, miszerint a gymnasium négy alsó osztálya jelenleg akkép van szervezve, hogy abból az átmenet a főreáltanodai osztályokba is minden akadály nélkül eszközölthetik s hogy a tervezetben levő reáltanodai szervezet szerint az alreáltanoda is négy osztályból fog állani, az otthelyi viszonyoknál fogva szükséges-e Temesváron az összes al-, úgy mint a főreáltanodai osztályokat felállítani, vagy megfelel-e a szükségletnek, ha legalább egyelőre egyedül csak a három felső, úgynevezett főreáltanodai osztály léptettetik életbe ?“

„Mint hogy a létező szükséglethez képest a ottani gymnasium alsó osztályai mellé úgylis párhuzamos osztályokat kell felállítani, s ezek a szükségelt helyiségek előállítása iránt folyamatban levő tárgyalások szerint hihetőleg nemsokára életbe is fognak léptettetni, mint hogy továbbá Temesváron nyilvánossági joggal bíró magán alreáltanoda is létezik, s ennél fogva a főreáltanodára előkészítő tanfolyamok nem hiányoznak, s úgy hiszem a jelenlegi szükségletnek az említett párhuzamos osztályok felállítása esetében meg is fognak felelhetni, nézetem szerint elégséges lenne más városok példájára Temesváron is egyelőre csak a főreáltanodát képező három felső osztály felállításáról gondoskodni.“

„Ezt egyébiránt a város közönségének elhatározásától tetsem függővé, tájékozásul még csak azt említvén meg, hogy egy teljes, az alsó és felső osztályokkal ellátott reáltanodának a tanügy jelenlegi követelményeihez képesti fentartása, az épület és első felszerelés költségein kívül, mintegy 18.000 frtot igényel évenként s felénél valamivel nagyobb összeg kívántatik a helyi viszonyokhoz képest, ha egyedül csak a felsőbb osztályok ellátása szükségeltetik.“

„A költség kérdésre vonatkozólag elismeréssel fogadom a város ajánlatát, mely szerint a kérdésben forgó tanoda számára a szükségelt épületnek felállítását magára vállalta, s az első felszereléshez 2000 frt lefizetésére kötelezi magát ; tekintve azonban, hogy ezen tanoda felállítása esetében a fentebbi ajánlat mellett az államkincstár a kimutatott tetemes költség aránylag sokkal nagyobb részének évenkénti fedezetével terhelhetnék, tekintve továbbá azon körülményt, hogy az átalakulás jelen szakában az államkincstár irányában minden oldalról nagyobb mérvű igények támasztatnak, kénytelen vagyok a város kívánságainak sikerésíthetése céljából annak áldozatkészségét nagyobb mérvben igénybe venni ; meg lévén győződve, hogy miután a főreáltanoda nem kevesebb hasznára leend a városnak mint a főgymnasium, melynek költségeihez évenként 1680 frttal járul, az elérni szándékolt, s a városnak úgy

szellemi mint anyagi jólétét előmozdító üdvös cél elérésére nem fog idegenkedni fentebbi ajánlatán felül az esetben, ha az alsóbb osztályok mellőzésével egyedül csak a három felső reálosztály állíttatnék fel, ezek évi fentartási költségeihez, akár a város közjöveldelmeiből, akár más úton biztosítandó 1600 frttal évenként hozzájárulni s az iskolai helyiségek fűtésére a kívánt tűzifát kiszolgáltatni, mely évi járulék annál könnyebben ajánltathatik meg, minthogy az esetben, ha egyedül a felsőbb osztályok állíttatnak fel, az építésre kevesebb költség fog kívántatni s az ebbeli megtakarításban az említett évi járulék nagyobb részben fedezetét találandja.“

„Ha azonban a város közönsége ragaszkodnék ahhoz, hogy teljes főreáltanoda, egyetemben az alsó és felső osztályokkal felállíttassék, ez esetben a fentebb elősorolt okok miatt csak akkor lennének ama helyzetben az ilykép felállítandó főreáltanodának államköltségen leendő fentartását a törvényhozás előtt ajánlatba hozni, ha a város közönsége, úgy mint ez hasonló ügyben Pozsony és Pécs városánál történt, a már tett ajánlaton felül, az évi költségek fedezéséhez évenként 4000 frtot fizetni s az iskolai helyiségek számára a szükségelt tűzifát kiszolgáltatni magát kötelezi.“

„Ezekhez képest az egyezés pontozatai, melyek elfogadása esetében az állam által viselendő költségeknek a törvényhozás által leendő engedélyezésére nézve közreműködésemet kilátásba helyezhetem — ezek lennének :“

„1. A város kötelezi magát a főreáltanoda számára a miniszterium által helybenhagyott terv szerinti alkalmas épület felállítására s jókarban tartására s az első belfelszerelési költségek fedezéséhez 2000 frtnak lefizetésére. Az épületet telkével együtt a főreáltanodának alapítványkép adományozza s telekkönyvileg annak nevére bejegyezteti, fentartatván a város ama joga, hogy ha bármikor a város törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül ezen épület rendeltetési céljától elvonatnék, az a város tulajdonába visszaessék.“

„2. A tanoda fentartásához szükségelt évi költségekhez a város évenként 1600 vagy esetleg 4000 frttal fog járulni, s ezen összeget félévi előleges részletekben a kijelölendő állampénztárba pontosan befizetendi.“

„3. A felvételi és tanpénz az államkincstárt illeti. Ezen díjak mennyiségére és kezelésére nézve a többi állami középtanodáknál érvényben levő szabályok fognak alkalmaztatni.“

„4. A tanoda helyiségeinek fűtésére szolgáló száraz kemény

tűzifát, melynek mennyisége a tanoda helyiségeihez képest fog meghatározatni, évenként a város szolgáltatja ki.“

„5. A város ezen hozzájárulása mellett az állam a főreáltanoda felállítási s fentartási mindennemű egyéb költségeiről gondoskodik s e tanintézetet úgy, mint a többi állami tanodákat berendezi. A tanárokat a miniszterium nevezi, a fentebbi segély fejében két, illetőleg négy, majdan közelebről kijelölendő tanári állomás betöltésénél a hármassal kijelölési jog a várost illeti.“

„Felhívom ennél fogva a város közönségét, hogy ez ügyet a fentebbiek szerint újabb tárgyalásba vévén, az elősorolt pontozatok elfogadása esetében a városi képviselő erre vonatkozó határozatát hozzám felterjeszteni sziveskedjék, hogy az állam részéről fedezendő költség engedélyezése iránt a szükséges lépéseket annak idején megtehessem.“

„A felterjesztett iratokat mellékelve visszaküldöm.“

„Budán, 1869. évi december 15-én. Br. Eötvös József s. k.“

E miniszteri leiratot a városi közgyűlés 1870. január 11-én vette tárgyalás alá és 10.666 szám alatt következőleg határozott: Örömmel üdvözli a miniszteri leiratot és teljes készséggel járul a kívánt áldozatok viseléséhez. És habár a gimnázium négy alsó osztálya akként van is szervezve, hogy abból az átmenet a főreáltanodai osztályokba is lehetséges, de miután a gimnáziumokban a humanisztikus tárgyak tanulására fordítatik a legfőbb gond, ellenben a város közönségének közóhaja oda irányul, hogy a reáltanodai tanulók mindjárt kezdetben a reál tárgyakban nyerjenek oktatást; miután továbbá a város közönsége ama nézetet, hogy Temesvárott egyelőre elégséges volna csak a főreáliskolát alkotó három osztálynak felállítása, nem pártolhatja; és miután végre a helyben létező magán alreáliskola fennállása a jövőre egyáltalában biztosítva nincs: csak a közóhajtást teljesíti, a midőn elhatározandónak azt találta, hogy Temesvárott egy teljes főreáltanoda, egyetemben az alsó és felső osztályokkal állíttassék fel, s hogy ezen intézet már a legközelebbi tanévben vegye kezdetét.

Ez okból a város a múlt évi 4675. szám alatti határozatával hozott ajánlaton felül késznek nyilatkozott mindama feltételeket elfogadni, a miket a miniszteri leirat egy teljes főreáliskola felállítása fejében tőle megkívánt. Elhatározta, hogy ez ügyben a miniszterhez indokolt felterjesztést intéz és megkéri, hogy a főreáliskola felállítása és az arra vonatkozó egyezség részleteinek pontos meghatározása végett, úgy mint az hasonló ügyben más városoknál is történt, a miniszterium kebeléből egy külön biztost küldjön ki.

A mi pedig a kérdésben forgó iskola elhelyezésére szükséges épületet illeti, annak megszerzése céljából már akkor azt határozták el,

hogy a helybeli hírlapokban oly felhívás teendő közzé, a melynek értelmében ama bel- vagy külvárosi háztulajdonosok, kik házaikat vagy pedig esetleg üres házhelyeiket e célra átengedni hajlandók, eme szándékukat a tanács elnökségénél jelentsék be.

A mi a költségeket illeti, minthogy a városi pénztár irányában másfelől is nagy igények támasztatnak, a közgyűlés azt határozta, hogy az üdvös cél sikeresebb elérése céljából a város által viselendő költségek könnyebbítése miatt szükséges a nagy közönség áldozatkészségét is igénybe venni, hogy egy iskolai alap alkottassék. E végett hírlapi felhívás teendő közzé, mely a polgárságot önkéntes adakozásra szólítsa fel. A gyűjtések foganatosítása végett Küttel Károly polgármester felügyelete alatt városrészenként bizottságok küldettek ki. E bizottságoknak egyúttal meghagyatott, hogy a begyűlő pénzüsszegeket a temesvári takarékpénztárba helyezték el, a betéti könyvecskék bemutatása mellett a közgyűlésnek időnként jelentést tegyenek; a városi tanácsnak pedig kötelességévé tétetett, hogy az eddig is már e célra befolyt összegekről beszámoljon.

Ily értelemben tett a város felterjesztést ugyane közgyűléséből a közokt. miniszteriumhoz is.

E közben, 1870. február 7-én, a városi főszámvevő azt jelenté, hogy hozzá idáig a reáliskola céljaira csak ama 3000 forint folyt be, melyet Mihalovich József gyárvárosi plebános még 1869-ben adományozott egy létesítendő reáliskolára s ez összeg a temesi takarékpénztárban helyeztetett el.

Minthogy a közokt. miniszterium felelete a január 11-iki felterjesztésre még márczius elején sem érkezett meg, az 1870. márczius 8-án tartott közgyűlés azt határozta, hogy a város országos képviselője: Klapka György tábornok és a város díszpolgára: Vukovits Sebő megkérendők, járnának közbe a közokt. miniszteriumnál és sürgessék meg a reáliskola ügyében kiadandó miniszteri választ. A leirat nem is késett sokáig.

Báró Eötvös József miniszter 1870. április 9-én 2454. sz. a. tudatja a város közönségével, hogy az 1870. január 11-én 10.666. számú felterjesztés folytán Mészáros Ferencz osztálytanácsost bizta meg, hogy a temesvári állami főreáliskola ügyében a kormány és város között köteendő egyezés részleteit a város közönségével megállapítsa. A nevezett tanács e végett április 21-én, reggel, fog Temesvárra érkezni, a miniszter ennél fogva felkéri a várost, hogy a netán még szükséges intézkedéseket addig is tegye meg.

A városi közgyűlés április 19-én tárgyalta és örömmel fogadta e leiratot, mely a reáliskola sokáig vajúdó kérdését a közeli megvalósulás felé vezette s a szerződés megkötése végett egy tíz tagú bizottságot

választott, mely Küttel Károly polgármesteren kívül Marosfy János, Vargits Imre, Sulyok Mór ügyvédek, továbbá Hönig F. Károly, Reiber Henrik, Totisz Izrael, Paulovits Árkád városi főügyész, Fricke Henrik és Stielly Gyula városi főmérnök és bizotts. tagokból állott. A bizottságot a közgyűlés utasította, hassanak oda, miszerint a legközelebb kezdődő tanévben az alreáliskolának I. s a főreálnak is I. vagyis egy teljes reáliskolának I. és IV. osztályai megnyittassanak s a reáliskola évenként folytatólagosan két-két osztálylyal bővítettessék, míg végre három év alatt az teljesen kiegészítettik.

Ugyanez alkalommal tárgyalták Schüszmann Sztávra, Markovits Kosta, Nepper Francziska, Knittel Ignác és Marinovits Szofron gyár- városi lakosoknak és háziuraknak ajánlatait, melyekben az illetők gyár- városi házaikat a megnyitandó reáliskola céljaira kibérlés vagy megvétel végett felajánlották. Ez ajánlatokat egyelőre csak tudomásul vették, de később teljesen mellőzték, miután a város központjától igen távol estek.

Időközben a közadakozásokból jelentékeny összeg gyűlt egybe; 1870. április 20-án a temesvári takarékpénztár jelenti, hogy a reáliskola céljaira adományozott összeg 1870. január 1-ig 4851 frt 2 kr-ra emelkedett, s a takarékpénztár értesíti a várost, hogy ez összeg a reáliskola felszerelésére fordítandó. Arra is fordítottat s mindjárt az első felszerelés költségeit is ez összegből törlesztették.

A kijelölt időben megérkezvén Mészáros Ferencz osztálytanácsos a közgyűlés által megválasztott bizottsági tagokkal 1870. április 23-án megkötötte ama szerződést, mely iskolánk fennállásának alapkövét képezi.¹⁾ A szerződést báró Eötvös J. miniszter május 3-án erősítette meg s ugyanekkor tudatja a város közönségével, hogy a temesvári áll. főreáliskola igazgatói állására a pályázatot szintén május 3-án közzétette s azt a helybeli lapokban is közzétenni kéri s egyúttal felszólítja a várost, hogy a reáliskola ideiglenes helyiségeiről jó eleve gondoskodják, hogy az a tanév elején megnyitható legyen.

¹⁾ Lásd: Függelék, Okmányok 1. szám alatt.

II.

MEGNYITÁS ÉS IDEIGLENES HELYSÉG.

(1870—1879.)

Az első tanári kar. — A megnyitás. — B. Eötvös József miniszter Temesvárott. — A 2. tanév. — Ő Felsége látogatása. — A 3. tanév, újabb osztályok. — „B. Eötvös József főreáltanoda“. — Igazgatóváltás. — Új tanterv, a VII. és VIII. osztályok megnyitása. — Deák Ferencz emlék-ünnepély. — Panaszok a reáliskola ellen. — Mészáros N. főigazgató látogatása 1877. márcz. 20—22. — Hanthó igazgató és a helyettes tanárok elmozdítása. — A tanári kar folyamodványa. — Hanthó védelme. — Az igazgatóságot Tordai György veszi át. — A tanári kar kiegészítése. — Az igazgató és a tanári kar viszonya. — Az utolsó év a régi épületben.

A közokt. miniszterium meghatalmazottja és Temesvár város között kötött szerződést báró Eötvös József miniszter már ellátta az elfogadó záradékkal, de egyelőre sem a reáliskola helyisége ki nem jelöltetett, sem az igazgatója ki nem neveztetett.

Városi körökben eleinte az a szándék is uralkodott, hogy ideiglenesen a belvárosi róm. kath. lelkészi lak rendeztessék be az iskola céljaira, majd mindinkább erősebb gyökeret vert egy másik vélemény, hogy t. i. a városi színház, vigadó számára új épület emeltessék, ennek helyiségei pedig a reáliskola számára engedtessenek át.

Igazgatóvá Fülepp Ferenczet ő Felsége 1870. július 10-én nevezte ki, s erről a miniszterium július 23-án, Küttel Károly polgármester pedig augusztus 25-én kelt levelében tudósítja Füleppet, értésére adván azt is, hogy igazgatói fizetését 1870. augusztus 18-tól számítva, előleges havi részletekben Temesvár sz. kir. város házi pénztáránál felveheti. Az új igazgató 1870. szeptember elején érkezett meg Székesfehérvárról s azonnal felterjesztést intézett a miniszteriumhoz, tiltakozva az ellen, hogy ő és a kinevezendő tanárok a városi pénztárból vegyék fel fizetésüket, mert a

fizetés illetően kiszolgáltatása miatt a tanári kar függetlenségét a várostól sokan kétségbe vonhatnák; kéri azért, hogy a miniszterium hatna oda, hogy Temesvár város a szerződés 9. pontja értelmében megállapított fizetéseket az állampénztárba szolgáltatassa be s ugyanazon pénztár, tekintet nélkül arra, hogy a város eleget tett-e kötelezettségének vagy nem, fizesse a tanárokat. A közokt. miniszterium azonban e kérésre azt felelte, hogy miután a temesvári reáliskolának 1870. évi szükségletei az állami költségvetésben fedezetet nem találnak, azért a tanári személyzet fizetéseit sem lehet az állampénztárhoz utalványozni, hanem szükséges volt Temesvár város közönségének ama nyilatkozatát elfogadni, melynek értelmében magát arra kötelezte, hogy a tanintézet összes szükségleteit s a tanszemélyzet fizetését az 1870. év végeig a saját pénztárából fedezi, de a tanárok fizetéseiket már 1871. január 1-től az állampénztárból fogják kapni. (19962/1870. közokt. min. sz.)

Az 1870. év szeptember első felében jelent meg úgy a helybeli lapokban, mint a Pesti Naplóban, Pester Lloydban, Arader Zeitungban, a Nagyváradban, Alföldben, Szegedi Hiradóban az igazgató első hirdetménye a beiratások ügyében. E hirdetmény a következő volt:

„Temesvári m. k. állami főreáliskola. A nagym. m. k. vallás- és közokt. miniszterium és szab. kir. Temesvár városa közt kötött szerződés alapján e város kebelében állami főreáliskola állíttatván fel, az I. és IV. osztály f. évi október hóban fog életbe lépni. Az I. osztályba oly ifjak vétetnek fel, kik életkoruk 10. évét érték el, és az elemi tanodák négy osztályát sikerrel végezték; a IV. osztályba azok, kik vagy az alreáltanoda III. vagy az algimnázium IV. osztályát sikerrel végezték. A beiratások és netán szükséges felvételi vizsgálatok f. é. október hó 1—4. napjain eszközölhetők. Temesvár, 1870. szeptember 9-én. Az igazgató.“

E közben, 1870. szeptember hó 9-én Temesvár város felterjesztésére kinevezte a miniszterium a reáliskola első tanárait is, és pedig *a) Löschinger Zsigmond* akadémiai festőt a szabadkézi rajz tanszékére, a mértani rajz ideiglenes tanításának kötelezettségével, a három próba év fentartása mellett, rendes tanárrá, *b) Szalkay Gyulát* ideiglenes rendes, *c) Kún Róbertet* pedig, minthogy az első helyen kijelölt Helmár Ágost időközben más állomáshoz jutott, helyettes tanárnak; és pedig a két utóbbit oly kikötéssel, hogy a szabályszerű tanári vizsgálatot a jövő tanév folyamán letegyék, ellenkező esetben állásuk megürültnek fog tekintetni.

Szeptember hó 22-én tudósította az igazgató a kinevezetteket és felkérte őket, hogy legkésőbb szeptember 28-án öt temesvári magánlakásán (Vár, kormányszéki épület 85.) felkeressék. A kinevezettek rövid idő alatt meg is érkeztek, még pedig Löschinger Zs. szeptember 26-án, Kún R. 30-án, Szalkay Gy. pedig október 2-án.

A beiratásokat és a felvételi vizsgálatokat szeptember hó utolsó és október első napjain meg is tartották. A beiratkozott tanulók száma rögtön igazolta az új iskola szükséges voltát; csak az I. osztályba kilenczven tanulót vettek fel, vagy harminczat pedig helyszűke miatt vissza kellett utasítani. A IV. osztályba 26 tanuló iratkozott.

Az előadásokat azonban nem kezdhették meg mindjárt a tanév elején, mert az iskola helyisége a város által későn jelöltetvén ki, az a kellő időre felszerelhető nem volt. Végre ideiglenes helyiségül a polgári kórház épületének egy része jelöltetvén ki, szeptember elején hozzá foghattak annak iskolai czélokra való átalakításához, de csak október közepe táján voltak annyira készen, hogy az osztályokat okt. 19-én elrendezhessék, a rendes előadásokat pedig 20-án megkezdhessék. Már ez első mulasztás előhírnöke volt ama folytonos bajoknak, melyeknek az iskola e czélszerűtlen, sőt egészségügyi szempontból veszedelmes helyen kivéte volt.

A reáliskola megalapítója, báró Eötvös József m. k. vallás- és közokt. miniszter, kit a város közönsége e napokban, október 13-án választott meg díszpolgárává, maga jött le Mészáros Ferencz tanácsosa kíséretében intézetünk megnyitására. Október 17-én 11¹/₄ órakor érkezett meg a miniszter Arad felől s a bevonuláskor intézetünk ifjúsága is kivonult a püspöki palota elé, fogadni az alapítót. Sajnos, hogy e megnyitási ünnepélyről, sőt a miniszter egész temesvári időzéséről az akkori temesvári napi lapokban is igen keveset találunk, mert az 1870/1. porosz-francia háború híreivel voltak ekkor elfoglalva s így báró Eötvös József temesvári látogatásáról a Temesvárer Zeitung 1870. október 18. száma csak huszonöt sorban számol be.

Báró Eötvös József miniszter Mészáros Ferencz tanácsosával, Küttel Károly polgármesterrel és több más hivatalos személyiséggel október 17-én d. u. 2 órakor jött az intézet helyiségeibe. Itt fogadta a tanári kar üdvözlését, megszemlélte a helyiségeket, az ifjúságot; felavatta a szerény helyiséget, legalább egyelőre, a muzsák csarnokává. Aztán eltávozott, hogy soha többé vissza ne térjen; alig négy hónappal e látogatás után báró Eötvös József már halott volt. († 1871. február 2.) Az intézet gyászlobogója hét napon keresztül hirdette a nagy veszteséget.

Október 20-án végre kezdetüket vették a rendes előadások, melyek a tanév végeig teljesen rendben és zavartalanul folytak, csak a tanári karban állott be egy változás, a mennyiben Kún Róbert a szathmári gimnáziumhoz helyeztetvén át, helyét mint rendes tanár Miletz János foglalta el és 1871. május 1-én megkezdette működését.

Az első tanév záróünnepélye, az érdemsorozat felolvasása és a jutalmak kiosztása július 31-én d. e. 8 órakor tartatott meg.

A második tanévben megnyilván a II. és V. osztály is, újabb tan-

erőkre volt szükség; a miniszterium azért három új tanárt nevezett ki iskolánkhoz, Krisch Mihályt, Themák Edét és Bukó Lajost. A szervező gyűlés 1871. szept. 28-án tartatott meg, melyen már az újonnan kinevezett tanárok is részt vettek és letették az esküt. Jegyzővé és könyvtárnokká Miletz János választott. Ugyancsak e hó utolsó és október hó első napjaiban folytak a beiratások és a szabályszerű felvételi vizsgálatok. A felvételi vizsgálatokra nézve a tanári kar azt határozta, hogy a mennyire csak lehet, mérsékelt szigorral kell a felveendő növendékek irányában eljárni. Csak azoknál alkalmazandó nagyobb szigor, kik a gimnázium I. osztályából a II. reálba kívánnak lépni, de ezeknél is csak ama tantárgyakból, melyeket a gimnáziumban nem tanultak. A rendes előadások október 12-én vették kezdetüket.

A beiratások alkalmával az ifjúság oly tömegesen jelentkezett, kivált az első osztályba, hogy október 5-én már felül voltak a 100-on, mire az igazgató október 5-én tanári tanácskozmányt tartott, melyen jelenté, hogy a miniszteriumnak már május 6-án 9826. sz. a. kelt leirata értelmében az I. osztályt párhuzamossá kell tenni, s e végett póttanárul Smál Sámuel nevelőt kívánja alkalmazni.

Az első osztályba összesen 120 tanuló iratkozott be, a II-ba 65, a IV-be 42, az V-be 19, összesen a négy osztályba 246.

Az előadások zavartalanul folytak a tanév végeig, július 7-ig, a vizsgálatok pedig július 8-tól 27-ig tartattak meg.

Ritka szerencsében részesült e tanév alatt iskolánk; és pedig ő Felsége a koronás király látogatásában. — Már április hó közepe táján érkezett a hír, hogy ő csász. és apostoli kir. Felsége, I. Ferencz József, koronás királyunk, Temesvár városát legmagasabb látogatásával fogja szerencséltetni. Az ideérkezendő királyi Felség üdvözetére, a török szultán által küldve, ide érkezett a még akkor szomszéd Törökország dunai vilajetjének kormányzója, Achmed Razzim pasa is, ki kíséretével együtt 1872. május 4-én látogatta meg a reáliskolát.

Maga felséges királyunk 1872. május hó 6-án, d. e. 10 és 11 óra közt érkezett Temesvárra. Ifjúságunk, díszes nemzeti lobogóval élén és a tanári kartól vezetve, a belvárosi dísztéren képezett sorfalat az ünnepélyes bevonulás alkalmával. Ugyanaznap d. u. 2 óra tájban külön kihallgatásra lépett tanári személyzetünk a Felség színe elé. Fülepp Ferencz igazgató pedig a következő beszéddel tolmácsolta a testületnek a király és az uralkodóház iránti köteles hűségét és hódolatát:

„Császári és apostoli kir. Felség! Legkegyelmesebb urunk és királyunk! A temesvári m. k. állami főreáltanoda tanári kara áll Felséged legmagasabb színe előtt, esdekelve kérvén Felségedet, kegyeskedjék szentes személye és felséges családja iránti hódolatunk, határtalan ragasz-

ködásunk és rendületlen hűségünk nyilvánítását kegyelmesen fogadni. Tanodánk Felsőged legmagasabb elhatározásának köszöni létét és habár csak ez évi október hóban fog a III. és VI. osztály életbeléptetése által teljes főreáltanodává kiegészítettetni, — máris fennállása második évében, 223 ifjú és ugyanannyi család e vidékből mond Felsőged atyáskodásáért hálát. Ezek között első sorban állunk mi, kik hön imádva kérjük istent, tartsa meg Felsőgedet, a mi felséges királynénkat és legmagasabb családját, hogy e hon minden irányába árasztva a közoktatás áldásait, az emberi kor legvégső határaig, teljes boldogságban, boldogoknak lássa népeit. Éljen a király!”

Ugyane nap, délután négy óra tájban, lépte át a Felsőged intézetünk küszöbét. Az igazgató és a tanárok az igazgatósági irodában üdvözölték ő Felsőgedet, s az igazgató felkérte, kegyeskednék intézetünk helyiségeit és ifjúságát megszemlélni. Iskolánk még akkor bizony nagyon kezdetleges állapotban volt és minden az ideiglenesség bélyegét viselte magán. Ő Felsőged mégis mintegy félórát töltött az intézetben; beható figyelemmel szemlélt meg minden tantermet s a kiállított rajzokat különösen meg is dicsérte. Tudakozódott az intézet viszonyairól is, és midőn eltávozott, a következő szavakat intézte ő Felsőged az igazgatóhoz s az egybegyűlt tanárokhoz: „Tökéletesen meg vagyok elégedve mindennel a mit láttam s kívánom, hogy az új épületben találjam önöket mire visszajövök.“

Nem csak öröm, de gyász is érte intézetünket e tanév alatt; 1871 végén halt el Maxim Abrahám, a lugosi gör.-kath. egyházmegye áldozópapja, gyárkúlvárosi esperes, intézetünknel a gör.-kath. ifjúság hitoktatója; 1872. április 3-án Borovecz János I. B. oszt. tanulót ragadta el a halál; 1862. június 6-án pedig Takáts Sándor iskolaszolga halt el.

A teljesség kedvéért intézetünk ez évi történeténél fel kell még említenünk, hogy a tanári kar 1872. február 1-én drágasági pótlékért folyamodott a miniszteriumhoz, kérelmét indokolta azzal, hogy Temesvár a lakások és élelmi szerek árára nézve vetélkedik a fővárossal. A belvárosban a legigénytelenebb lakás is 300—350 frt; egyik tanár a belvárosban két szűk szobáért 280 frtot fizet, pedig a lakás földszint van, sötét udvarra nyílik, a falak nedvesek, penészesek. A piaczi árakra nézve felhozták, hogy egy tojás 7, egy itczé tej 20, egy kenyér 76, a marhahús fontja 30, a disznóhúsé 38, a borjúhúsé 28 s egy font zsír 46 krajczár. Azt kívánták, hogy addig is, míg a tanárok állása országosan szabályoztatik, sorsukon drágasági pótlékkal segítsenek. A miniszter február 20-án erre azt válaszolta, hogy „habár igen is méltányosnak és alaposnak találja e kérelmet, de nincs ama helyzetben, hogy a kívánt mérvben teljesíthetné.“

A tanári kar a kérelmet négy év mulva megújította. Ezúttal ható-

sági bizonyítványt is csatolt kérelméhez a piaczi árakról, vendéglői étlapokat, stb., de kérelme ezúttal sem aratott több sikert.

A harmadik tanévben (1872/3) intézetünk teljessé lett, mert megnyílt a III. és a VI. osztály is. Az első osztály párhuzamos levén, az osztályok száma hét volt. Az új osztályok miatt a tanerők számát is szaporítani kellett s a miniszterium Dr. Alföldy Dénes nagykallói reáliskolai tanárt rendessé, Zimmermann Gyula késmárki ág. ev. lyceumi tanárt pedig helyettes tanárrá nevezte intézetünkhez. A harmadik kinévezett pedig, Némethy János műegyetemi harmadéves hallgató, betegség által gátolva lévén állása elfoglalásában, arról lemondott, sőt intézetünk eddigi rajztanára, Löschinger Zsigmond is leköszönt itteni állásáról. Helyeiket Eder Géza és Rusz Vilmos mint helyettes tanárok foglalták el, a szépírás tanításával pedig Biela János városi elemi iskolai tanító bízott meg. Tanév közben — december végén — Smál Sámuel is leköszönt állásáról, helyét Bukó Kálmán volt harmadéves joghallgatóval töltötték be póttanári minőségben.

A beiratások a rendes időben tartattak meg. Beiratott összesen 406 tanuló. Az előadások 1872. október 10-étől 1873. július 7-ig szabályszerűen folytak; a nyilvános vizsgálatok július 7-én kezdődtek, de azokat befejezni nem lehetett, mert a kórházi főorvos jelentése szerint a városi kórházba egy choleras beteget csempésztek be, s miután ez eset óta már egy újabb choleraesetről is értesült, és miután nem veheti magára a felelősséget, hogy a cholera az intézetben is 8—10 nap alatt ki nem tör, azért tanácsolja, hogy a vizsgálatokat lehetőleg gyorsan fejezzék be. Ennek következtében a tanévet 1873. július 21-én befejezték, a bizonyítványokat és jutalomkönyveket kiosztották. A rajzkiállítás ezúttal elmaradt.

E tanév folyamán halt meg Karolina Augusztia királyné ő Felsege; az érte tartott gyász isteni tiszteleten, 1873. február 17-én, megjelent tanuló ifjúságunk is a székesegyházban, gyászlobogóval élén, a tanári kar kíséretében.

Ugyancsak e tanévben, ápril hó 15-én érkezett Temesvárra Trefort Ágoston, m. k. vall. és közokt. miniszter Mészáros Ferencz és Gönczy Pál miniszteri tanácsosokkal. A csanádi püspöki palotában a tanári testület a miniszternél külön kihallgatáson tisztelgett. A következő nap, ápril 16-án, a miniszter meglátogatta iskolánkat kíséretével együtt. Az ifjúság a húsvéti szünidőt ülte még e napon, azért csak helyiségeinket, szertárainkat és egyéb taneszközeinket, valamint az ifjúság rajzait tekinthették meg. A látottak között kivált az ifjúság rajzai részesültek kiváló méltánylásban.

Midőn a miniszter kíséretével együtt, délmagyarországi útját befejezve Temesvárról a fővárosba indult, ápril 24-én, reggeli 8 órakor az intézet ifjúsága is sorfalat képezett a püspöki palota közelében.

Az intézet igazgatója, a nagyérdemű Fülepp Ferencz, ki ez iskolát

szervezte és három éven át biztos kézzel vezette, 1873. augusztus havában eltávozott intézetünkötől s a nagyváradi főreáliskola vezetését vette át, Távozása előtt két hónappal, mikor még csak sejtelve is alig volt arról, hogy itt hagyja szeretett iskoláját, 1873. június 1-én kelt felterjesztésében arra kérte a miniszteriumot, hogy a temesvári állami főreáliskolának „*Báró Eötvös József főreáltanoda*“ nevet adjanak. „Ezen királyi főreáltanoda — írja — az egyedüli középtanoda hazánkban, a mely kizárólag néhai báró Eötvös J. vall. és közokt. miniszternek köszöni létét. A dicsőült ama kevés államférfiaink közül való, a kik nemzeti és állami létünk alapfeltételeül elsők hirdették a kulturát. És bizonyára a nemzeti kultúra iránti lelkesültség vezérelte őt, a midőn e főrealtanodát életbeléptette; valamint másrésről abban sem kételkedem, hogy ezen főreáltanoda felállítása az első lépés volt ezen cél felé: Délmagyarországot nemcsak tetteleg birtokolni, hanem tanintézetei által hazánk s nemzetünk számára erkölcsileg is megnyerni. Délmagyarországi tanintézeteinknek tehát nem csak kulturális, hanem politikai küldetésök is van. E kir. főreáltanoda a versenyt, mely e téren a délmagyarországi középtanodák közt közel fejlődni fog, bizonynyal ki fogja állani. Hogy azonban a főreáltanoda ne csak első legyen a kiküldöttek sorában, hanem ezek között az első helyet is foglalhassa el és biztosíthassa magának: esedezem, kegyeskedjék nagym. miniszterium határozattá emelni, miszerint: 1. A temesvári m. k. főreáltanoda Báró Eötvös József főreáltanodának neveztessek; 2. Eme főreáltanoda felszerelés tekintetében a fővárosi reáltanodákkal egy színvonalra emeltessék, mintaszerűleg berendeztessek. A név lelkesíteni fogja a tanártestületet és a tanoda méltó lesz ama férfiú nevére, kinek szellemét milliók dicsőítik.“ (77/1873. ig. sz.)

E felterjesztésre azonban nem érkezett semminemű válasz.

Fülepp Ferencz igazgató helyét 1873. aug. 22-én Hanthó Lajos foglalta el. Minthogy az 1873/4. tanév elején a francia nyelv is a kötelező tantárgyak közé soroztatott, a II. osztály párhuzamossá lett, Eder Géza pedig intézetünkötől megvált, a tanári kar három új taggal gyarapodott, és pedig Eder Géza helyett Lőcséről áthelyeztetett Berky Gusztáv rendes tanár, míg Bergmann Ágost és Lemouton Antal helyettes tanárnokul alkalmaztattak.

Beiratkozott e tanévben a három magántanulóval együtt 435 ifjú.

Hanthó Lajos az intézet igazgatását nagy adósságokkal vette át, azért az ő igazgatóságának négy éve a folytonos gazdálkodás korszakát jelenti. Fülepp Ferencz ugyanis — báró Eötvös József szóbeli megbízása folytán — az intézet hitelét felhasználva, hogy annak gyűjteményeit lehetőleg kellően felszerelje, már a legelső években, az intézet felszerelésére utalványozott összegeken felül, jóval többet költött, kivált természettani és vegytani eszközökre, melyekért adós maradt. Ez adósság

összege Fülepp váratlan áthelyezése alkalmával 3419 frt 22 kr-ra rúgott. Nem levén leltár, az adósság összegét megállapítani igen nehéz volt, mert a szállítóktól a számlák Fülepp távozása után is egyre másra érkeztek, s ezeket az új igazgatónak egybe kellett vetnie a már megérkezett tárgyakkal.

Hanthó sokat foglalkozott az eszmével: mikép lehetne az adósságot törleszteni az állam újabb megterhelhetése nélkül; hogyan lehetne valami jövedelmező forrást nyitni, a miből az adósság törleszthető volna. Nem rajta múlt, hanem azon szomorú körölményen, hogy épen ideérkezése évében ütött ki az európszerte megérzett pénzügyi válság. Hanthó eleinte azt tervezte, hogy tudományos felolvasásokat fog szervezni, magas belépti jegyek mellett, a minők azelőtt Temesváron nem voltak szokatlanok. Most azonban, helybeli tekintélyes polgárok tanácsára, kik a viszonyokkal nagyon is ismerősek voltak, erről le kellett mondania. Így nem maradt más hátra, mint a miniszteriumhoz fordulni; Hanthó arra kérte a kormányt, hogy a 3419 frt 22 krt kitevő adósság törlesztéséhez járuljon a felszerelési alapból 2000 frttal, a még megmaradó 1419 frt 22 krnyi összeget pedig az intézet maga fogja törleszteni az évi átalányból. A miniszterium azonban ebbe bele nem egyezett, hanem oda utasította az igazgatót, hogy az adósságot az intézet rendes átalányából fedezze. Minthogy ily fedezési mód mellett a szállítóknak, Hauck- és Lonoir-nak, sokáig kellett volna várakozniok, beperelték az iskolát. Ekként az intézet kénytelen volt a saját kebelében fennálló ifj. segélyző egyesülettől felvenni egy nagyobb összeget s azzal törleszteni a régi adósságot, míg a segélyző egyesületnek évi 50 frttal fizették volna vissza a tartozást. Végre a miniszterium 1877. márczius 26-án 7535. sz. a. 2000 frtot engedélyezett az első berendezésnek, Hauck és Lonoir cégéknél fennálló költségei törlesztésére, a még ekkor is fennmaradó összeg törlesztését pedig az évi átalányból rendelte fedezni.

Hanthó L. már igazgatósága első évében több üdvös reformot hozott be; így már 1873. szept. 23-án behozta az „*intő czédulák*“ rendszerét, melynek értelmében a hanyag tanulók szülei értesítettnek, továbbá 1874. május 15-től kezdve a délutáni tanítást beszüntetve, a tanítás egyhuzamban, még pedig nyári időben 7—12, télen 8—1-ig folyt.

Az 1873/4. tanév különben rendes időben kezdetett és fejeztetett be.

Az 1874/5. tanév elején 487 tanuló iratkozott be; minthogy a III. és IV. osztályokba is 60—60-nál többen jelentkeztek, Hanthó igazgató pedig egy-egy osztályba 60-nál többet felvenni nem akart s e számnál az illető osztályokra nézve a további felvételt mindaddig megtagadta, míg a város a III. és IV. osztályok párhuzamosítása végett újabb helyiségeket nem ad, a város végre kénytelen volt a két újabb párhuzamos osztály számára is helyiséget bérelni. Az osztályok száma e szerint e

tanévben tíz volt, mi a tanerők szaporítását is szükségessé tette. Csak az volt a sajnos, hogy az állam valamennyi újabb tanszéket helyettes tanárokkal, ifjú kezdő emberekkel töltött be.

Ez volt az utolsó tanév, mely július hó végével fejeztetett be.

A következő, 1875/6. tanév még október hó elsején vette kezdetét, de már június 30-án ért véget s így csak kilencz hónapig tartott. E végett a tanári karnak kötelességévé tétetett, hogy a tananyagot kilencz hónapra osztva elvégezze. E miatt a karácsonyi, húsvéti és pünkösd-i ünnepekkel összekötött köznapi szünnapok elmaradtak, valamint az igazgató által adatni szokott négy szünnap is. Ez évben nyílt meg a reáliskola VII., a következőben pedig a VIII-ik osztálya is. Ő Felsége ugyanis, a m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére 1875. május 29-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedte, hogy a reáliskolák az 1875/6. tanévvel újjászerveztessenek. A főreáliskolai tanfolyam az eddigi hat osztály helyett ezentúl nyolcz osztályból fog állani; a reáliskolák tehát még két felső osztálylyal kibővítetttek. Azon tanulók, kik az 1875. júniusban a VI. osztályt befejezték, ezzel egyúttal a reáliskolai tanfolyamot is bevégezték. A többi osztályra nézve az 1875/6. tanévre nézve a következő volt az eljárás:

A III. osztály, mint a reáliskolák eddigi alsó osztálya, megoszlott akként, hogy azon tanulók, kik az osztály végeztével minden egyes tantárgyból, a mértani rajzot és a szabadkézi rajzot kivéve, jó osztályzatot nyertek, az 1875/6. tanévben az V. osztályba lépnek, míg a gyengébbek az új IV. osztályt alakították, az osztályismétlésre utasítottak pedig az új III. osztályban maradtak.

Ily módon képezték az 1874/5. tanévi IV. és V. osztály tanulói közül a kellő előmenetelűek és azok, kik az 1875/6. tanév elején a szükséges javító vizsgálatot megállották, az 1875/6. tanévben az új VI. illetőleg VII. osztályt, míg az ismétlésre utasítottak az új IV. és V. osztályokba soroztattak.

Ugyanakkor, az 1875/6. tanévvel az érettségi vizsgálat a reáliskolákba is behozatott oly formán, hogy az 1875/6. tanév végén a VII. a következő tanév végén pedig a VIII. osztályt végzett ifjak köteleztettek magokat annak alávetni. (12383/1875. min. sz.)

Hanthó igazgató még a miniszteri rendelet kiadása előtt, 1875. május 15-én tudatja a várossal, hogy a reáliskolák nyolcz osztályúakká tétetvén, valószínűleg újabb helyiségekről is kell majd gondoskodni. Egyúttal azonban azt is kifejti, hogy e nevezetes intézkedésnek könnyen lesz majd ama következménye, hogy a reáliskolai tanulók száma csökkenni fog, s ekként az 1875/6. tanévre is elégségesek lesznek az eddigi helyiségek. A következmények megmutatták, hogy ez utóbbi véleménye helyes volt, mert az 1875/6. tanévre összesen csak 457 tanuló iratkozott

be, mi az előbbi évhez képest 30-al volt kevesebb. E csökkenés hosszú éveken át folytonos folyt, s az 1884/5. tanévben érte el intézetünk a legcsekélyebb létszámot. Ekkor csak 198 tanulója volt e reáliskolának. Azóta e szám folyvást, és pedig jelentékenyen növekedik. A legközvetlenebb következménye azonban e csökkenésnek az volt, hogy az előbbi tanévben fennállott III. és IV. párhuzamos osztályok az 1875/6. tanévben megszűntek, és így két helyettes tanár további alkalmazása feleslegessé vált.

Az évvégi vizsgálatok június 1-én kezdődtek és 29-én értek véget.

Ez évben tartattak országsszerte először érettségi vizsgálatok a reáliskoláknál, és pedig a VII. osztályúakkal.

Az intézet ez évi történeténél fel kell említenünk, hogy e tanévben rendezte a tanári kar az első nagyobb szabású iskolai ünnepet, és pedig Deák Ferencz emlékére, márczius 10-én. Reggel $\frac{3}{4}$ 9 órakor indult meg a reáliskola épületéből a közel 400 tanuló, a mély gyászhoz illő komolysággal, a Deák Ferencz-utczán és a Jenő herczeg-téren keresztül a kegyesrendiek templomába. A gyászmenetet egy fekete lobogó előlvitele nyitotta meg, mely után közvetlen egy fehér kaméliából és örökzöldből font koszorú vitetett fekete bársony vánkoston három, magyar díszbe öltözött VII. osztálybeli tanuló által; a koszorút húsz, gyászba öltözött ifju követte.

A gyászisteni tiszteletet Berwanger H. reáliskolai hittanár végezte fényes segédlettel; az ünnepély magasztosságát a temesvári zenekedvelő egyesület gyászéneke is emelte; Nikolics vocalrequiemjét adták elő. A templom is az ünnepély méltóságához volt díszítve; a ravatal, melynek díszítéséhez Szabady Frigyes igen érdekes ezüst díszítményeket kölcsönzött, számtalan égő gyertya fényében úszott, a katafalk négy oldalán Deák F. családi címérével s a ravatal előtt volt az említett koszorú, melynek hosszú nehéz fehér selyem szalagjain ezen felirat volt olvasható: „Deák Ferencznek a temesvári állami főreáltanoda 1876. márczius 10.“ — körülállva a tanuló ifjúság gyászoló csoportjától.

A gyászszertartáson jelen voltak Steiner Ferencz polgármester, Csermena városi főkapitány, Barách József kir. tan. pénzügyigazgató, Rácz Athanáz kir. tanácsos, továbbá a kir. jószágigazgatóság s a két izraelita hitközség, a helybeli Wieszner-féle kereskedelmi és polgári iskola, a gimnázium, a kir. lottóhivatal, a főmérnöki hivatal, az ügyvédi kamara, az iskolaszék, a torontálmegyei tanfelügyelőség, a protest. hitközség küldöttei.

Az isteni tisztelet bevégeztével a tanuló ifjúság s a vendégek, a már említett rendben a Hunyadiutczán keresztül a városi vigadó nagy termébe vonultak, mely a czélnek megfelelően volt díszítve. Itt a Hymnus eléneklése után az intézet tanári karának egyik tagja: Bergmann Ágost

lépett a gyászlepelrel bevont szónoki emelvényre s az ifjúsághoz egy, a Deák Ferencz nemes életét és jellemét tárgyazó beszédet intézett.¹⁾

Az emlékbeszéd befejeztével az ifjúsági énekkar, Berky Gusztáv tanár, karnagy vezetése mellett a „Szózat“ eléneklésével zárta be a gyászünnepélyt.

Az 1876/7. tanév már szept. 1-én nyílt meg iskolai ünnepélylyel; a felvételi, pót- és javító vizsgálatok és a beiratások már a megelőző napokon megkezdettek; most nyílt meg először a VIII. osztály, de a tanév elején fenállott II. párhuzamos osztályt, minthogy abba összesen is csak 66 tanuló iratkozott, s évközben ezek közül is kimaradt 9, a főigazgató rendeletére szept. végén beszüntették, s így e tanévben 9 osztály állott fenn.

A tanári testületben számos változás történt. Kriesch Mihály Budapestre, Bergmann Ágost pedig Zomborba neveztetvén ki r. tanárrá, elhagyták intézetünket. Sasváry László és Weisz Károly h. tanárok pedig felmentettek állásaiktól. A kiírt pályázatok csak későn vezettek sikerre, mert a tanév elején egyedül dr. Láng István érkezett meg, míg Ballenegger Henrik csak 1876. okt. végével, Holtzmann József pedig csak 1877. április 1-én kezdette meg működését. Így e tanévnek már a kezdete is szerencsétlen volt. Arról azonban, hogy a pályázatok így folytak le, sem az igazgató, sem az iskola nem tehetett, mégis súlyosan érezték következményeit. A tanév elején, nem levén rendes francia nyelvtanár, s miután a miniszter egyik leiratában kijelentette, hogy újabb pályázat kiírása sem vezetne sikerre, póttanár után kellett nézni. Tekintélyes egyének ajánlatára az igazgató Rongé Kálmánt, egy tekintélyes magán család házi tanítóját vette fel. Ezzel sem levén még a tanári kar teljes, ismét alkalmaztatott mint póttanár Bukó Kálmán. R. azonban visszaélt az igazgató bizalmával és a tanári állás tekintélyével; deczember végén eltávozott Temesvárról és 1877. január elején Párisban keltezett levelében lemondott tanári állásáról és így ismét francia nyelvtanárrol kellett gondoskodni.

Természetes, hogy e személyzeti változások nagyban akadályozták az ifjúság előmenetelét, mert ezek miatt e tanév alatt ötször kellett új tárgybeosztást és ezzel együtt új órarendet készíteni. Először a tanév elején, mikor a II. osztály is párhuzamos volt, a melyet pedig párhuzamossá kellett tenni a Rendtartás alapján, minthogy oda 60 tanulónál több jelentkezett; másodszer akkor, midőn főigazgatói rendeletre a II. párhuzamos osztály szeptember végén be lett szüntetve, harmadszor akkor, midőn október végén Ballenegger H. tanár érkezett meg, negyedszer január elején a Rongé K. hely. tanár váratlan eltávozása alkalmá-

¹⁾ Teljes szövegében közölte a *Temesi Lapok* 1876. márczius 12. száma.

ból, és végül 1877. április elején, a midőn Holtzmann József r. tanár foglalta el állását.

A tanári kar, bár a tanév folytán új erővel gyarapodott, még így sem volt kiegészítve, még a tanév végén is öt tanárnak volt a rendes heti 18 órai maximumon felüli órája; pótlásokkal kezdték, folytatták és fejezték be a tanévet, helyettesítették a betegeskedőket, a mi pedig igen gyakran történt.

A közönség és szülők azonban, mely a bajok valódi forrását nem kutatta, magát az intézetet és első sorban annak igazgatóját okolta e folytonos rendetlenségekért. Városszerte általános volt az elégedetlenség a reáliskolával és folytonosan megújultak a panaszok, melyek a miniszteriumtól orvoslást sürgettek. A helybeli lapok is gyakran beleavatkoztak az iskola belügyeibe. A városi hatóság már 1874-ben felterjesztést intézett a miniszteriumhoz, sürgetve a szülők érdekében, az igazgató amaz intézkedésének visszavonását, hogy a tanórák egyhuzamban, délelőtt tartassanak; sok szülő pedig az intő czédulák behozatala miatt panaszkodott; mások a tanárok modora, társadalmi magaviselete, a tanulók irányában tanusított bánásmódja, túlszigorúsága, vagy épen a fegyelmetlenség lábrakapása miatt panaszkodtak.

Nem tagadható, már a fennebbiekből is következtethetjük, hogy e panaszok némelyikének volt bizonyos alapja. A miniszterium e panaszok folytán Mészáros Nándor főigazgatót küldte le, hogy hivatalosan megvizsgálja iskolánk dolgait és megítélhesse a panaszok alaposágát vagy alaptalanságát. A főigazgató 1877. márczius közepén megérkezvén, igyekezett mindenről tüzetes értesülést szerezni és bevégezvén hivatalos teendőit, a tanári karral márczius 22-én hivatalos értekezletet tartott.

A főigazgató megnyitván a gyűlést, bevezetésképen előadta, hogy mikor épen hivatalos körútjára indult, egészen váratlanul, általa nem is gyanítva, különös megbízást vett; miután számos panasz merült fel a temesvári állami reáliskola ellen, a miniszterium megbízása folytán jelent itt meg. A magas kormánynak e reáliskolával kettős czélja van: a magyar államiságnak s a nemzetnek e déli vidéken kiváló tért nyitni és nyerni, miért is nem lehet csodálkozni azon, ha a fel-felmerülő panaszokra a kormány különösen figyelmessé lön. Jelen látogatásának is kettős a czélja: tanulmányi és fegyelmi.

Tanulmányi tekintetben a főigazgató számos kifogásolni valót talált, a min csodálkozni épen nem lehetett, midőn annyi vizsgálatlan helyettes tanár működött az intézetben. A fegyelmi állapotok sem feleltek meg várakozásának, padig a hol fegyelem nincs, ott eredmény sem lehet. Az intézet szertárait nem gyarapították, a minek különben a pénzhiány is volt az oka. Végre felemlíti ama körülményt, hogy ez intézetnél a tantárgyak előadása csak a délelőtti időre van csoporto-

sítva, a mely az eredmények után ítélve didaktikai szempontból épen nem helyeselhető, társadalmi szempontból sem, miután felzavarja a házi rendet s a családok életrendjét, a mennyiben e városban egy másik középtanoda is van, hol a reáliskolától egészen elütőleg, délelőtt és délután tartatnak az előadások. Elrendeli ennél fogva, hogy a harmadik időszakra új órarend készítenendő oly módon, hogy előadások délelőtt 8—11 vagy 12-ig, délután 2—4-ig tartassanak.

A főigazgató szavaira Hanthó L. igazgató megjegyzé, hogy e tanév folyamában igen hátrányos körülmények fordultak elő, minek következtében többször kellett új tanbeosztást készíteni, a tantárgyakat több ízben fel kellett cserélni s tanerők hiányában történt, hogy némelyik tanár oly tantárgyat is kénytelen volt elfogadni, mely épen nem vágott szakmájába. Mind e körülmény hathatósan befolyt arra nézve, hogy az előmenetelben az intézet és a tanári kar nem képes oly kedvező eredményt feltüntetni, mint különben várható lenne, s ezen eset az előhaladás és fegyelem megítélésénél minden esetre figyelembe veendő.

E nyilatkozat után a főigazgató azzal végzé beszédét, hogy mindent elmondott, a mit itt tapasztalt, nem mulasztotta el felfedezni a hiányokat a tanári kar előtt s ha tanácsai figyelembe vétetnek, a kevésbbé kedvező állapotok javulni fognak, s az intézet is újból meg fogja nyerni a városi közönség jobb hajlamát, s az idő ismét meg fogja hozni a felsőbb hatóság és a közönség elismerését, a mi fájdalom, jelenleg egyik részről sem mondható.

A főigazgató e jegyzőkönyv kapcsán megtette jelentését a miniszteriumhoz. Mit mondott el abban, nem kutatjuk, de az eredményből nagyon világosan következtethető.

A vall. és közokt. miniszterium ugyanis 1877. évi június 3-án 10.666 sz. a. a következő leiratot intézte a temesvári áll. főreáliskola ügyében a szegedi tankerületi főigazgatóhoz:

„A temesvári áll. főreáliskolánál tapasztalt s f. é. 240. szám a. kelt felterjesztésével is tudomásomra hozott sajnos rendetlenségek alkalmából a következő intézkedésekre érzem magamat indíttatva:

1. H. L. főreáltanodai igazgató a vezetésére bízott intézetnél a rend fenntartására képtelennek bizonyult; erélytelensége miatt az intézeti tanárok kötelezettségeik iránt közönyösekké váltak; a tanulók között fegyelmetlenség kapott lábra s a tanítás sikerének tekintetében a vezetése alatti intézet a hazai intézetek között a legutolsó helyen állt. Ezek szerint H. nem levén alkalmas az igazgatói állásra, szabályszerű elbánás alá vétetik s szolgálati okmányai hozzám felterjesztendők.

2. Sz. Gy. rendes tanárnak a köteletségévé teszem, hogy tanári vizsgálatát 1878. január végeig multhatatlanul egészítse ki; mert

ennek elmulasztása esetén fel fog mentetni. Egyszersmind tudtára adandó, hogy első kötelességének tekintse reáltanodai tanári állásának megfelelni, mely kötelességének lelkiismeretesebb teljesítését szintén elvárom.

3. K. Gy., R. V., Z. Gy. és B. K. pót- és helyettes tanárok a szolgálatból felmentetvén, három tanszékre a pályázatot egyidejűleg közzétettem. A nevezettek a jövő tanév elejéig állásuk teendőit ellátni kötelesek s addig szabályszerű járandóságaik élvezetében is megmaradnak.

4. Temesvár szab. kir. város közönsége tudomásomra hozta ugyan, hogy a reáltanodai építkezés iránt az elejtett tárgyalást újra felkarolta; minthogy azonban a végleges épület felállításáig az intézet megbotránkoztató elhelyezésében nem maradhat, felhívtam a város közönségét, hogy alkalmasabb ideiglenes elhelyezésről is gondoskodjék úgy, hogy az intézet a jövő tanévet már megfelelőbb helyen kezdje meg. Erre nézve kijelentettem a város közönségének, hogy az ottani reáltanoda fennmaradását az azonnali czélszerűbb elhelyezéstől tettem függővé.

Egyelőre a helyszínére Leövey Sándor miniszteri titkárt küldöttem ki, hogy a szükséges intézkedések azonnali foganatosítása vegett tárgyalásokba bocsájtkozzék s a kérdés sikeres megoldása ez úton is gyorsíttassék.

Ezekben foganatosítván azon intézkedéseket, melyektől a súlyedésnek indult temesvári reáltanoda bajainak megszűnését várom, felhívom a főigazgatóságot, hogy e reáltanodára kiválólag terjessze ki figyelmét s a tanári testületnek ezúttal meg nem rovott tagjait is jövőre kötelességük pontos teljesítésére utasítsa.

A miniszterium e nevezetes leiratát a főigazgató június 5-én küldé meg az igazgatóságnak ama meghagyással, hogy az egy e czélből összehívandó teljes tanári tanácskozmány előtt felolvastassék. A tanári kar e tanácskozmányt június 8-án tartotta meg s egyhangulag azt határozta, hogy azonnal egy kérvény szerkesztessék a miniszteriumhoz, s e kérvényt az igazgató, miután a főigazgató hivatalos teendői miatt székhelyétől távol van — az ügy fontossága és sürgőssége miatt a miniszteriumnál maga adja át s egy példányban a főigazgatónak is megküldessék. (1878. XIII. jkönyv.) E kérvény a következő:

„Nagymélt. v. és közokt. m. k. Miniszter Ur! Kegyelmes urunk! Folyó évi márczius 22-én a temesvári m. k. főreáltanodánál Mészáros Nándor főigazgató úr vizsgálatot tartván, annak megtörténtével a rá következett főigazgatói jegyzőkönyv azt tartalmazza, a mit az elnöklő főigazgató úr a tanácskozmányi jegyzőnek — fogalmazványa alapján — tollba mondott, meghagyván a tanácskozmány befejez-

tével a testület előtt az intézet igazgatójának, hogy ezen jegyzőkönyvet írja alá és mielőbb terjessze fel hozzá: ezzel rögtön az értekezletet bezárván, nem volt alkalma sem az igazgatónak, sem a tanári karnak az önvédelemre annál kevésbbé, mert a főigazgató úr egyetlen egy konkrét esetet sem hívott fel, hanem vádjai csak általánosságban maradtak, miért is az igazgató és a tanári kar mind saját mind az intézet mélyen sújtott becsülete érdekében azon alázatos kérelemmel járul a nagym. miniszter úrhoz, miszerint közöltessenek a testülettel a felterjesztett vádpontok, és küldessék ki szigorú vizsgáló biztós az ügyis folyamatban levő vizsgálatok idejére, és addig is méltóztassék a f. é. június 3-án 10666. sz. a. alkelt intézkedését kegyesen felfüggeszteni és megengedni egyszerre mind azt, hogy azon természetes jogunkat gyakorolhassuk, a melylyel minden vádlott modern államokban bír s a melyet tőle megtagadni senkinek nem állhat jogában — az önvédelem jogát. Alázatos kérelmünket megújítván, maradunk stb. . . a m. kir. főreáltanoda összes tanári kara. Temesvárott 1877. június 8-án.“ (1877. évi 77. igazg. szám.)

E folyamodványnak azonban sikere nem lett. H. igazg. rendelkezési állapotba helyeztetett, majd végre igazgatói czimének és jellegének fentartásával az aradi főgimnáziumhoz mint tanár osztatott be. A helyettes és póttanárok pedig végleg elmozdítottak itteni állásukról.

Miután úgy H. igazgató mint a tanári testület akkor elűtetett önvédelmi jogától, kötelességünknek tartjuk most, tizenkilencz év után, sine ira et studio, véleményyt mondani ez esetről.

Megjegyezzük, hogy Mészáros Nándor főigazgató e nevezetes látogatását megelőzőleg máskor is megfordúlt már iskolánkban, így épen egy évvel előbb, 1876. április elején. Akkor is tüzetes vizsgálat alá vette az intézetet és alapos észrevételeket tett úgy tanulmányi mint fegyelmi tekintetben. Kifogásai akkor is voltak, a mint az nem is lehetett másképp oly intézetre nézve, a hol hét rendes tanár mellett hét vizsgálatlan helyettes és póttanár működik. Ennek daczára is végül kijelenté, hogy „az iskola ellen sem tanulmányi, sem fegyelmi okból panaszt emelnie nincs oka; sok jó akaratot és elég jó fegyelmet tapasztalt.“ (1876. ápr. 6. jknyv.)

E szerint egy év alatt kelle megromlania annyira az állapotoknak, hogy ily sújtó intézkedésre szükség volt. De mi történt ez egy év alatt olyas, a mi intézetünknek oly rossz hírnevet szerzett? és ha szerzett, az igazgató és a tanári kar volt-e annak oka? Fennebb elmondottak, hogy mily nagymérvű változások történtek a tanári karban, és pedig a tanév folyamán. De vajjon az igazgató volt-e annak oka, hogy nem a rendes időben neveztetek ki a tanárok, és e miatt öt ízben kellett

új tárgyfelosztást készíteni? vagy az igazgató volt-e oka annak, hogy vizsgálatlan helyettes tanárookra volt kénytelen bízni még a legmagasabb osztályokban is fontos tantárgyakat?

E helyettes tanárok ugyan egyénileg, legnagyobbbrészt kifogástalan férfiak voltak, de jobbára nem szakemberek a tanári pályán; előtanulmányaik egészen más téren mozogtak.

Vegyük most ezekhez, hogy 1876-ban új tanterv és új Rendtartás lépett életbe, miket most, az 1876/7. tanévben kellett először kipróbálni; és micsoda épületben? Rozzant házban, alacsony szobákban, a városi kórházzal egy fedél alatt, a hol betegeket és hullákat bármikor, az ifjúság szemei előtt hordanak ki és be. Egyetlen szűk, falépcső van a nagyszámú tanuló ifjak számára, ezen kénytelenek mindnyájan fel- és lejárni. A rajzterem oszlopos szoba, fülkék vannak benne, hol a hanyagok és rendetlenkedők a tanár szemei előtt elbújhatnak. A helyiségek sem elegendők, azért egyes osztályok vándorolnak ama másik osztály termébe, a mely a rajzterembe vagy a physicali muzeumba vonult előadásra. Még így sem volt elég terem az osztályok számára, azért egy-két osztályt a harmadik utczában, a régi színház épületében kellett elhelyezni. Három tanuló számára készült padban négyen-ötten is ülnek. Tessék már most ilyen körülmények között kellő fegyelmet tartani és jó tanulmányi eredményt érni el oly tanulókkal, kiknek legnagyobb része semmit sem ért magyarul, a mikor az I. osztályba felvétetik!

Ily körülmények között nem volt csoda, hogy az előkelőbb rendes tanárok menekülni akartak ez iskolától; volt eset reá, hogy rendes tanár inkább lemondott állásáról, a mikor nem helyezték át; még helyettes tanároknál is előfordult több olyan eset, hogy egy évi tanítás után önként mondtak le itteni állásukról; egy kiváló rendes tanár pedig halálos betegség csiráit szívta magába az épület egészségtelen és túltömött tantermeiben.

A fegyelmi ügyekre vonatkozólag ama vád, melylyel a főigazgató emlékezetes látogatása alkalmával a tanári kart illette, mintha a tanulók között fegyelmetlenség kapott volna lábra, — H. igazgató évvégi jelentése szerint — nem igazolható; s az iskolát e tekintetben nagyon igaztalanul éri a vád.

Hogy minő kifogásai lehettek Mészáros főigazgatónak egyes tanárok ellen, vagy hogy melyek azon okok, a mi miatt az intézet vagy egyes tanárok a városi közönség és a felsőbb hatóság „jó indulatát“ elveszítette és kik voltak ezek? — azt most már nem tudhatjuk, de akkor is aligha tudták, mert a főigazgató konkrét eseteket nem hozott fel.

A mi az egyhuzamban való tanítást illeti, s a mire a főigazgató azt állította, hogy didaktikai szempontból nem helyeselhető, elismerjük, hogy az ország legtöbb városában nem helyeselhető, de Temesváron —

a városrészek szétszórtságánál fogva — kivételes a helyzet; és így még jobban igazolható mint a fővárosban. Azt is tudjuk, hogy az egyhuzamban való tanítás sok család életrendjével csak nehezen egyeztethető össze, de ha a szülők túlnyomó nagy része magára és gyermekeikre nézve is, Temesváron célirányosabbnak tartja az egyhuzamban való tanítást, hogy ezáltal gyermekeik megkíméltesse a naponként hidegben, esőben és hózivatarban az iskolába való kétszeri „utazástól“, vajjon a városi hatóság tarthatta-e magát a közvélemény tolmácsának, mikor e miatt — néhány polgár egyoldalú panaszaira — orvoslásért feljelentéssel fordult a miniszteriumhoz?

Különben a város részéről fölhangzó vádakra vonatkozólag hallgassuk meg magának H. igazgatónak a vélekedését, melyet a városi hatósághoz akkor intézett, midőn ez feljelentésével ellene a miniszteriumhoz fordult. H. ez átírata a következő:

„Pénzzel — ha van — lehet tanodát állítani és felszerelni, de bele szellemet teremteni, mely mint éltető meleg el- és kisugározzék: ehhez már több kell, magas tudományos képzettség s hazafias szellemtől áthatott tanári kar. De még ez sem elég, hanem szükséges, hogy ezen kar a hatóságok, a sajtó, a közönség által melegen támogattassék és intézkedései erős visszhangot keltsenek. Hogy a tanári kar olyan leszen a mint jeleztem, arról — a mint az én csekély befolyásom engedi — biztosíthatom a tek. tanácsot, iparkodtam a legkitűnőbb tanerőket megnyerni. A ki ellen indokolt panaszok merültek fel s a ki egyenesen az én akaratom ellen jött a tanodába, azt már elbocsátám s tervem lényeges javítások keresztülvitele, a mi azonban — a tanerők nagy része ujoncz levén — hosszabb időt igényel.“

„A másik feltételt szintén nem találtam fel az óhajtott mérvben. Csak két reformot említek. Behoztam az értesítőket, tudatva mindenkor a családdal, ha valamely tanuló hanyag, rendetlen és büntetésreméltó. Óhajtottam, hogy miután a tanodának nem szabad a fegyelem olyatén kezelése, a mely a gyermeknél a legtöbb esetben egyedül hatásos, venne részt a család a fegyelem gyakorlásában. Sajnálattal győződtem meg azonban a felől, hogy igen sokan ezt nem hogy megköszönték volna, hanem még zokon vették. Behoztam a délutáni szünidőt, s ime a t. Tanács felírt ez ellen a miniszteriumhoz; vagyis nem hogy támogatott volna ezen üdvös reformban, hanem még indirecte a közönségre is nyomást gyakorolt. Én ugyan az ellenem felhozott érvek semmisségét ki tudom mutatni, de miután a t. Tanács, mint a közönség véleményének tolmácsa és képviselője írt fel, meg kellett tudnom, az volt-e igazán; nem volt-e tévútra vezetve? Az illetékes közönség döntött: 458 tanulónk szülője közül 390 helyesli és nagy részben köszöni intézkedésemet, a t. Tanács mellett csak 68 nyilatkozott a kiosztott szavazó lapon. És mégis

fájt a fényes győzelem, mert a harczot nem provokáltam. Soha senkit, lett légyen az szegény vagy gazdag, el nem utasítottam kellő válasz és felvilágosítás nélkül s így a támadást valóban meg nem érdemeltem. Minél élénkebb részvételt fogja kísérni a t. Tanács s a t. Közönség iskolai ügyünket, annál jobb. Tovább megyek e tekintetben mint bárki más s im! ezennel fel is kérem a t. Tanácsot: vannak kebelében a tudományok egyik vagy másik ágával foglalkozó kitűnő szakemberek; bízassanak meg, illetőleg kéressenek fel ezek, hogy időnként egész váratlanul jelenjenek meg az előadásokon; adjanak véleményt tapasztalataikról, jelentsék fel a hiányokat; én a bajok orvoslására minden kitelhető elkövetek. De felkérem a tek. Tanácsot egyúttal arra is, hogy az avatlatlan kotnyeleskedőknek, firkászoknak feltétlen hitelt ne adjon, mert ha valami felvilágosítást óhajt, én kötelességemnek ismerem azt a legnagyobb készséggel mindenkor megadni.¹⁾

H. igazgató ezek után azt kérte a tanácstól, hogy alakítsanak egy „*redliskolai bizottságot*“, mely az iskola szükségleteivel és teendőivel is foglalkozzék. A válasz azonban milderre az volt, hogy „*tekintettel az igazgató önálló szellemére*“, ennek szükségét nem látják fenforogni.

Alkalmunk volt H. igazgató itteni volt tanítványaival is beszélni; ezek jelenleg már érettkorú férfiak, de most is mindnyájan a legnagyobb elismerés, ragaszkodás és tisztelet hangján emlékeztek meg volt igazgatójukról. Ugyszinte tanári karának egykori tagjai, kikkel a legjobb egyetértésben élt; torzsalkodás közöttük soha elő nem fordult. Már pedig egy intézetnek belső békéje egyike ama legnagyobb követelményeknek, melyektől az iskola felvirágzása függ.

Midőn ezeket elmondtuk, nem azért tettük, mintha H. hibáit nem ismernők. Mint igazgatónak adminisztrálni is kellett. A levéltár az ő igazgatósága alatt hiányos, mert egymagának kellett 9—10 osztály igazgatása mellett minden írásbeli munkát is végezni. Ő az igazgatói teendők szellemi részének vitelére volt inkább hivatva, mint az irodai munkára. Csoda-e, ha sok dolga mellett az általa elintéztet és fogalmazott ügyiratok nem mindenikéről vett az iroda számára másolatot? De különben e miatt nem is vádolták őt.

Legnagyobb hátránya az volt, hogy nem tudott opportunus lenni. Ha véleménye erős meggyőződéssé vált, rendíthetetlenül maradt meg a mellett, hatóságokkal úgy mint egyesekkel szemben. A szabad iskolának volt híve, mely ép oly független az egyháztól mint az államtól.

Mindezek után is mi ama meggyőződésre jutottunk, hogy az a bánásmód, melylyel H. igazgatóval szemben eljárak, nem volt sem igazságos, sem méltányos. Adták volna meg neki az eszközöket: kellő számú rendes

¹⁾ 1874. aug. 1. — 316. ig. sz. (városi levéltár).

tanerőt és megfelelő iskolaépületet, úgy mint azt utódjával megtették, akkor — meg vagyunk győződve — hogy a temesvári reáliskola ő alatta is felvirágozott volna; de így a mások hibáiért őt tették bűnbakká. Hogy pedig önvédelemre neki alkalmat sem adtak és egyszerűen rendelkezési állapotba helyezték, az is egyik szomorú symptomája korunknak, mely húsz év előtt csak úgy megvolt mint most, t. i.: *„a tanári állás emelése nem volt soha komoly gondoskodás tárgya sem anyagi, sem morális ellátás tekintetében.“*¹⁾

Az elkésérett, mélyen sértett tanférfiú méltán írhatta az intézet 1876/7. évi *Értesítő*-jében az intézet azon évi történetének lapjára, hogy „az igazgatóság és a tanári kar nyugodt önérzettel tekint vissza a lefolyt évre, s bár nem tapasztaltunk még csak elismerést sem . . . de kötelességünk teljesítésének büszke öntudatában megtaláljuk a nyugalmat.“

A helyettes tanárok felmentése egészen más szempont alá esik. Ezek négy-öt éven át tanítottak már az intézetnél, a nélkül hogy tanári vizsgát tettek volna. Ha most felmentették őket, csak megérdemlett sorsban részesültek.

A tanítás máskülönben az egész tanév alatt rendszeren folyt június 14-ig. E nap kezdődtek az évvégi vizsgálatok; az utolsó vizsgálati nap június 25-ke volt. Az érettségi és magánvizsgálatok június 26. és 27-én voltak, az évvégi ünnepély pedig június 30-án.

Az 1877/8. és az utána következő két tanév, úgy a tanári testületben, mint az intézet beléletében történt változásokat tekintve, emlékezetessé vált.

A tanévet még H. L. igazgató vezette be; ő vette fel a beiratkozó tanulókat 1877. aug. 30., 31. és szeptember 1-én a délelőtti órákban, míg ugyanezen napok délutánjain a felvételi és pótvizsgálatokat tartatta meg. A tanév szept. elsején megkezdett ugyan, de az előadások, a tanári testületben történt nagymérvű változások miatt, eleinte csak hézagosan folytak. Ugyanis négy helyettes tanár állásától még júniusban felmentetvén, ezek a mult tanév végén megszűntek a helybeli tanári kar tagjai lenni, s így az 1877/8. tanév elején, a szintén menőfélben levő igazgatón kívül, a tanári kar csak a kilencz rendes tanárból állott. Végre a miniszteriumnak 1877. szept. 4-én 22.557. számú leirata folytán Tordai György ujvidéki főgimnáziumi tanár neveztetett ki igazgatóvá, az elbocsátott h. tanárok helyébe pedig szept. 8-án mind csupa rendes tanárok neveztettek: Dr. Benedek Albert, Feigenbaum Ignác és Kuthy József; illetőleg ez utóbbinak önkéntes lemondása után október 9-én Wälder János.

¹⁾ Orsz. középisk. tanár. közlöny. 1896. január 12. szám.

Az új igazgató 1877. szept. 15-én foglalta el hivatalát, és szept. 18-án vette át az intézet leltár szerinti vagyonát. Megérkezvén az ujonnan kinevezett tanárok, szept. 17-től fogva bár gyakori helyettesítésekkel, de rendszeren megkezdett előadások ezentúl a véglegesen megállapított tantárgyfelosztás mellett akadály nélkül folytak 1878. június közepéig.

Beiratkozott e tanévre összesen 318 tanuló. Párhuzamos osztályra szükség nem lévén, csak a rendes nyolcz osztály állott fenn, s ezek ellátására volt az igazgatón kívül tizenkét rendes tanár. Helyettes tanár most már egyetlen egy sem volt, még a tornát is rendes tanár tanította, és valamennyi osztály elfért egy épületben, a városi kórház épületében. A városi hatóságnak különben a miniszterium erősen meghagyta, hogy a kötött szerződés értelmében azonnal gondoskodjék az iskola czélszerű elhelyezéséről, ettől tevén függővé a temesvári állami reáliskola fennmaradását.

Mindezekből láthatjuk, mennyivel kedvezőbb helyzetben volt az új igazgató a réginél. Nincsen dolga nem képesített helyettes tanárokkal, túlszűfolt osztályokkal; nem kell szaladgálnia a harmadik utczába a párhuzamos osztályokhoz.

Tordai György tetterős, munkás férfiú volt; szívesen elismerjük róla, hogy legjobb tehetsége szerint törekedett az intézet felvirágoztatására.

Mindjárt megérkezése után a tanári kar tagjaiból bizottságokat alakított; egyet az új fegyelmi szabályok kidolgozására, egy másikat a segélyalap rendezésére, egy harmadikat az ifjúsági, és egy negyediket a tanári könyvtár szervezésére. Egy ötödik az önképzőkör alapszabályainak kidolgozásával bízott meg. A szertárak őrei a régi leltárak helyébe új, az igazgató által tervezett leltárakat készítették. Az új tantervvel meg nem egyező tankönyvek helyébe czélszerűbb tankönyvek behozataláról is gondoskodtak. Ugy a belső, mint a külső fegyelem fentartására az igazgató különösen felügyelt.

Majd a nyelvészek tartottak az igazgató elnöklete alatt szaküléseket, melyeken az egyöntetű módszer, az iskolai dolgozatok iránya és tartalma, valamint ezek kijavításának módja, az egyenlően használandó nyelvészeti műszók, az egyöntetű helyesírás, stb. állapították meg. Szintén ily irányban működtek a reálszakok tanárai is.

Az intézet fegyelmi viszonyának rendezésével kapcsolatosan a különféle vallásfelekezetek irányában ezentúl követendő eljárás is rendeztetett.

Ő Felsége a király nevenapján a tanári testület vezetése mellett az összes ifjúság a székesegyházban hivatalosan vett részt az ünnepélyes isteni tiszteleten 1877. okt. 4-én, ő felsége a királyné névünnepepedig nov. 19-én.

A ki mindezeket mint laikus távolról szemlélte, méltán azt hihette, hogy itt a legrendezettebb viszonyok uralkodnak. Hogy is ne! mikor az igazgató tizenkét rendes tanár erejét és munkásságát vehette igénybe. De a ki közléről ismerte a viszonyokat, vagy bennök élt, az nagyon jól tudta, hogy itt a káplárpálca uralkodik.

Az új igazgató nem vette tekintetbe, hogy egy magas erkölcsi színvonalon álló testülettel áll szemben, mely a múlt hibáiért — ha voltak — nem is lehet felelős, és a melynek szellemi tekintetben ő semmikép nem állott felette. Míg felfelé servilis, addig tanártársaival szemben — hogy szelid kifejezéssel éljünk — a legnagyobb mértékben kiméletlen és méltatlan volt. Igazgatósága idejében nem volt egyetlen nyugodt percze a tanári karnak; épen ama tényezők hiányoztak, melyek egy intézet felvirágzására első sorban szükségesek: a tanári kar lelkesült munkássága, a szívek ama belső harmoniája, mely egy intézetnek lelket kölcsönöz s a valódi tartalmat nyújtja. Méltatlan bánásmóddal elkese-rített tanároktól csak szolgálai munkát várhatni.

A tanári állás tisztessége, önmagunk megbecsülése tilt el attól, hogy e dolgot itt hosszszasabban feszegezzük, vagy a számtalan konkrét eset közül csak egyet is felhozzunk. Ellehetnek a legszebb igazgatói jelentések; aprólékosságig rendben lehet a levéltár vagy könyvtár, de ily viszonyok mellett az intézet virágzó nem lehet.

Tordai Györgyöt az mentheti némileg, hogy közvetlen felebbvalója intencióinak értelmében vélt eljárni.

A tanári kar a méltatlan bánásmódot hosszabb időn át tűrte; végre a testület többsége memorandummal fordult a miniszteriumhoz, kérve a beteges állapotok orvoslását. Hogy a kormány igazat adott a testületnek, kitűnik abból, hogy Tordait három évi itteni működése után a pancsovai reáliskolához helyezte át.

Az 1878/9. tanévben a tanári kar kiegészítettett Csizmazia Vilmos rendes tanárral s így az igazgatón kívül 13 rendes tanár működött az intézetnél. A tanév elején beiratott 331 tanuló, de e szám nagyon jelentékenyen növekedett 1879. tavaszán, mikor a szegedi árvíz folytán az ottani reáliskolából kiszorult tanulók közül 86, a polgári iskolából pedig két ifjú lépett be intézetünkbe. Az ifjúság száma e szerint 419 volt.

Az ifjúság emberbaráti szeretetének szép jelét adta akkor, midőn a szegedi árvíz elől Temesvárra menekült szerencsétlenek segélyezésére gyűjtést indított. Az ifjúság önmaga körében e célra 71 frt 61 krt gyűjtött. A felsőbb osztályú tanulók ezenfelül a segélybizottság legelső felhívására öröme st vállalkoztak részint a menekülők érkezése alatt a rend fentartására, részint a vészbizottságnak a rendkívül felhalmozódott írásbeli teendőkben segédkezni.

Az ifjúság ez évben is megjelent a király és királyné ő Felsegeik névünnepei alkalmából rendezett istentiszteleten, úgy 1879. ápril 23-án testületileg jelent meg a délmagyarországi részek visszakapcsolásának százados évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepeyen s az ezt követő isteni tiszteleten, ápril 24-én pedig a felséges uralkodópár ezüst lakodalma alkalmából tartott isteni szolgálaton.

Községi kórház, egyúttal reáliskola 1870–1879.

Az 1878/9. tanév volt az utolsó, melyet iskolánk a városi kórház épületében töltött el. A három évből kilencz lett, míg a saját otthonába költözhetett.

III.

AZ INTÉZET SAJÁT HELYSÉGÉBEN. (1879—1895.)

Az új épület átadása. — Igazgatóvá dr. Laky Mátyás neveztetik. — Csendes, de hasznos évek. — Az iskola zászlajának felszentelése. — A latinnyelv és az egészségtan tantárgyak — Kropf és Karnay tanárok halála. — Iskolai ünnepek. — Kedvezőtlen egészségi viszonyok. — Petrovich F. megváltik a főigazgatóságtól. — Berzeviczy A. államtitkár látogatása. — Gróf Csáky A. miniszter iskolánkban. — Az 1892. évi tornaverseny. — Iskolánk és a temesvári kiállítás. — Az 1893-iki orsz. tornaverseny és az intézeti tornaverseny. — A II. és III. osztályok párhuzamossá lesznek. — A kolozsvári tornaverseny. — Az intézet 25 éves jubileuma 1895. október 17-én.

Mihelyt az 1878/9. tanév befejeztetett, az intézet azonnal átköltözött az új helyiségbe, melynek belső berendezésére a közokt. miniszterium négyezer forintot engedélyezett (7012/1879. szám), a következő tanévben pedig ablaktáblákra és függönyökre utólag 262 frt 48 krt utalványozott.

Alig volt még befejezve a bútorozás, midőn 1879. augusztus 25-én Trefort Ágost közokt. miniszter, Hegedüs Kandid miniszteri tanácsos kíséretében, Temesváron átutaztában bejárta az összes helyiségeket s a tapasztaltak felett megelégedését fejezte ki.

Bár a város az új épületet még hivatalosan át nem adhatta, mert a közokt. kormány hivatalos képviselője, Szász Károly miniszteri tanácsos, egyelőre akadályozva volt a lejtvetelben, azért az 1879/80. tanévet felsőbb rendeletre már az új intézetben kezdték meg. A hivatalos átadás 1879. szeptember 14-én történt meg. A városi közgyűlés által e célra kiküldött bizottság az átadási ünnepély rendjét a következőkben állapította meg:

1. Szeptember 13-án d. u. 3 $\frac{1}{2}$ órakor a reáliskola átvétele céljából a vall. és közokt. miniszter úrnak f. é. aug. hó 11-én 18469. sz. a.

kelt rendeletével kiküldött Szász Károly miniszteri tanácsos úr fogadtatása egy küldöttség által a józsefvárosi pályaudvarnál és elkísérése szállására.

2. Szeptember 14-én d. e. 9 órakor rendkívüli közgyűlés a városháza nagy termében. Szász Károly és Ormós Zsigmond főispán egy küldöttség által meghivatván, a főispán a közgyűlést megnyitja és a miniszteri tanácsos urat üdvözlí. Ennek folytán felolvastatván az idézett miniszteri rendelet és a reáltanodai épület építésére vonatkozó szerződés, a város polgármestere hivatkozva a felolvasott szerződésbeli kötelezettségek eszközölt teljesítésére, meghívja ő méltóságait és a városi közgyűlést, hogy a reáliskola új épületének átadása, illetőleg átvétele végett a helyszínére vonulni szíveskedjenek. A reáliskolai épület kapuja alatt a város polgármestere, a kulcs átnyújtása mellett jelvényileg átadja a kormány képviselőjének az épületet. A díszterembe felvonulva, ott a miniszteri tanácsos úr a kulcsot átadja a tankerületi főigazgatónak, ki is azt a helybeli állami főreáliskolai igazgatónak nyújtja át. Az intézet részéről az igazgató, a tanulók részéről egy tanuló szólalnak fel. Végre bejárása az épület- és tantermeknek.

3. A polgármester úr megkéri ő méltóságait, hogy a folyó tanév kezdetével megkezdett temesvári ipariskola ünnepélyes megnyitásában részt vegyenek. A városi polgármester az iskolát átadja a vezér-tanítónak és azt megnyitottnak nyilvánítja.

4. Visszavonulás a városi tanácsterembe, hol az átadási jegyzőkönyv szövege megállapíttatik. Befejezése a rendkívüli közgyűlésnek.

5. Ezenfelül az ünnepélyes átadás befejezte után szeptember 14-én d. u. 2 órakor a városi képviselők egymás közötti kölcsönös megállapodás szerint díszebédet rendeznek a Rudolf-szállóban, melyre vendégül Szász Károly min. tanácsos úr ő méltóságát meghívják.

Az emlékezetes ünnepély fényes közönség jelenlétében, a kormány képviselőjének nagyszabásu beszéde, nemkülönben Török János polgármester üdvözlő, és Mészáros Nándor főigazgató lelkes felszólalása után teljesen a megállapított sorrendben folyt le, s ezzel intézetünk be volt iktatva ezentúli rendes otthonába.

Osztályaink és gyűjteményeink megfelelő, egészséges termekben lévén elhelyezve, s hozzá az ifjúság száma kevesbedvén, az osztályok nem voltak oly túlszűfoltak mint a régi épületben. Ennélfogva iskolánk méltán tekintheti rövid életében az új épület megnyitását magára nézve korszakalkotónak.

Az 1879/80. tanév, az első az új épület falai között, zavartalanul folyt le. A tanári karban történt csak némi változás, a mennyiben Csizmazia Vilmos r. tanár egy évre szabadságot kapván, helyére az 1879/80. tanévre Stanca Gyula okl. tanárjelölt neveztetett ki; a már

1879. okt. 27-én a budapesti II. kerül. főgimnáziumhoz áthelyezett Miletz János r. tanár helyére pedig 1879. november 22-én Áldor Imre alkalmaztatott hely. tanári minőségben, ki itteni állását 1880. jan. 2-án foglalta el.

A tanév legvégén Szász Károly miniszteri tanácsos ismét meglátogatta intézetünket. Mindenik osztályban és a tantárgyak legtöbbjéből kikérdezett egy-két tanulót, jelenvolt egynehány osztály vizsgálatán és teljes megelégedéssel távozott június 25-én körünkből.

Az e tanévben megtartott érettségi vizsgálatokhoz miniszteri biztosul Kriesch János műegyetemi tanár neveztetett ki iskolánkhoz; az érettségi vizsgálatok június 23. és 24-én tartattak meg.

Az igazgatói állásban az 1879/80. tanév bezárása után történt meg a változás. Tordai György helyére dr. Laky Mátyás székesfehérvári főreáliskolai igazgató neveztetett ki. Dr. Laky Mátyás az intézet ügyeinek vezetését elődje kezeiből 1880. augusztus 27-én vette át s ez idő óta úgy a szellemi vezetés tekintetében, mint az iskola administratiója terén közmegelegedésre működik. Tizenhat év óta — az ő igazgatósága alatt — a legteljesebb béke és egyetértés uralkodik az intézet testületében s elmondható, hogy az intézet felvirágzása az ő nevéhez és működéséhez fűződik. Példányképe annak, milyen legyen a középiskolai igazgató. A könyv- és szertárak nagy mértékben gyarapodtak; az ifjúság száma évről évre növekedik; úgy a tanulmányi mint a fegyelmi állapot folytonosan javul, az ifjúságunk számára magánosok által alapított ösztöndíjak száma is emelkedik.

A tanári karban az 1880/1. tanévben semminemű változás nem történt; állott a tanári testület az igazgatón kívül 13 rendes és egy helyettes tanárból; az osztályok száma csak nyolcz volt; párhuzamos osztály nem létezett. A tanév minden legcsekélyebb fennakadás nélkül, teljesen rendben folyt le.

Az 1881/2. és 1882/3. tanévben az ifjúság vezetésével ugyanazon tanerők foglalkoztak, mint az előző tanévben. Változás a fennálló viszonyokban csak annyiban történt, hogy a vallás- és közokt. miniszterium intézetünket, mely 1876 óta a szegedi tankerülethez tartozott, 1881. évi augusztus 25-én 19.815. sz. 3. kiadott rendeletével az 1881/2. tanévtől fogva a nagyváradi tankerületi kir. főigazgatóság hatósága alá rendelte; Stanca Gyula eddigi helyettes tanár pedig 1881. november 21-én rendes tanárrá neveztetett ki.

E tanév folyamában 1883. febr. 20-án ünnepelte Temesvármegye és városunk főispánja, id. Ormós Zsigmond 70. éves születési és 50 éves közszolgálati jubilaumát. Iskolánk bölcsőjében ringott még, midőn ő Felsőke kegyelme O. Zs.-t hazafiúi és polgári erényei jutalmául e megye főispáni székebe ültette. A közörm a fényes ünnepélyeken túl maradandó emlékekkel kívánta megdicsőíteni ama szép napot. A megye nemes közön-

sége valamely jótékony célra örök alapítvány tételét határozta el. Ez alapítvány O. Zs. óhajára a tanügy oltárára tételtett s azt — ugyancsak az ő kívánságára a megye hazafias közönsége „Temesvármegye Ormós-alapítványa név alatt“ iskolánk kizárólagos alapítványának nyilvánította. Ezenkívül is évlapjaink évről évre számos gyöngéd vonást őriznek O. Zs.-nak iskolánk iránti érdeklődéséről. Nem csoda, ha iskolánk is rajongó szeretettel övezte a fenkölt szellemű főispánt, kinek arczképét az intézet díszterme számára is lefestette, jubilauma alkalmából pedig 1883. febr. 19-én az egész tanári kar testületileg tisztelgett nála.

Az 1883/4. tanév nemcsak az egyes intézetek, hanem az ország összes középiskoláinak életében is forduló pontot képez. A középiskolákról szóló 1883: XXX. törvényczikk megalkottatván, az 1883/4. tanévben átmeneti tanterv szerint folyt a tanítás iskolánkban is. Ehhez járult az érettségi új utasítás, a főigazgatók számára készült utasítás és a tankerületeknek az ország összes iskoláira való tekintettel történt új beosztása. Ez új beosztás szerint iskolánk most már véglegesen a nagyváradai tankerületi főigazgatóság hatáskörébe osztatott be.

A tanári testületben is történt némi változás. Szalkay Gyula rendes tanárt ugyanis, ki iskolánk fennállása óta működött intézetünkben, a miniszterium saját kérelmére a budapesti II. kerületi áll. főreáliskolához, az ekként megüresedett tanszékre pedig Szecsődy József nagykállói reáliskolai rendes tanárt helyezte át.

Az intézet tanári személyzetéről szólván, meg kell itt említenünk ama kitüntetést, melyben intézetünk, a gimnázium mellett, Ormós Zsigmond temesmegyei és Temesvár sz. k. városi főispán úr által részesült. Derera Izrael temesvári nagykereskedő ugyanis Ormós főispánnak 585 frtról szóló kötvényeket adott át oly célból, hogy ez összeg a főispán tetszése és belátása szerint valamely közhasznú célra fordíttassék. Ez összeg hováfordítása tekintetében Ormós Zs. főispán a Délmagyarországi Muzeumegyesületnek 1883. okt. 7-én tartott közgyűlésén azon indítvánnyal lépett fel, hogy a temesvári főreáliskolai tanári karnak, a kath. főgimnáziumnak és a kegyesrendi háznak a muzeumalap javára még 1879-ben tett gyűjtése a fennebbi adományból külön-külön 200 frtra kiegészítettvén, ezen három intézet mindenkori igazgatói, illetőleg házfőnöke a muzeumegyesület alapítóiul tekintessenek s az egyesület gyűlésein ülésel és szavazattal bírjanak. Ez indítványt a közgyűlés határozattá is emelte.

A tanári kar testületileg vett részt ama díszközgyűlésen, melyet Temesvár sz. k. város törvényhatósága 1883. szept. 4-én, a legfelsőbb uralkodóházban bekövetkezett örömesemény következtében tartott; épúgy megjelent a püspöki székesegyházban ez alkalommal tartott hálaadó isteni tiszteleten is. Alattvalói hódolattal vett részt ama gyászünne-

pélyen is, mely boldogult Mária Anna, néhai V. Ferdinánd apostoli magyar király ő Felsége özvegyének lelki nyugalmaért 1884. május 10-én tartatott meg a székesegyházban.

Intézetünk ifjúságának nem lévén még ünnepélyes alkalmakkor használható zászlója, a tanári kar 1883. aug. 28-án tartott tanácskozmányán azt is határozta, hogy a beiratásoknál az igazgató mindaddig, míg a kellő összeg egybegyűl, minden tanulótól 25 krt szedjen be. E határozat foganatosítottván is, e tanévben erre a célra 55 frt 25 kr., 1884/5-ben 47 frt 25 kr., 1885/6-ban 53 frt 75 kr. gyűlt össze.

Úgy az 1884/5. mint az 1885/6. tanévek alatt a tanári testületben semmi legkisebb változás sem történt. A tanév folyamán, 1885. június 12-én dr. Klamarik János miniszteri osztálytanácsos úr látogatta meg iskolánkat, melynek összes helyiségeit beható szemle alá vette.

A zavartalan, csendes munkásságot, melyben iskolánk napjai teltek, koronként az őszinte fájdalom órái váltották fel. Ilyen volt mindjárt az 1884/5. tanév elején Szász Károly miniszteri tanácsosnak, a közökt. miniszterium III. ügyosztálya főnökének ezen állásától saját kérelmére történt felmentése azon alkalomból, hogy a dunamelléki reform. egyházkerület püspökévé választatott meg. Midőn tanári testületünk ez alkalomból Áldor Imre indítványára a távozonak egyhangulag elismerését, köszönetét és meleg háláját fejezte ki, nem az egyszerű udvariasság szabályainak tett csak eleget, hanem valóban átértzett indokok vezérelték ama férfiú irányában, ki e tanári testület morális tekintélyének emelésére tőle telhetőleg mindent elkövetett. Az egyhangulag végzéssé emelt indítvány a következő volt:

„A temesvári m. k. állami főreáliskola tanári kara áthatva azon nagy szolgálatok jelentőségétől, melyet Szász Károly min. tanácsos úr ő méltósága a magyar tanügy s első sorban a reáliskolai intézmény fejlődésének tett, s tekintetbe véve azon nemes, jó indulatot, melyet ő méltósága az egész magyar tanári kar s névszerint ezen intézet tanári kara, s e karnak minden egyes tagja iránt különböző alkalommal tanúsítani szíveskedett: jegyzőkönyvileg fejezi ki Szász Károly min. tanácsos úr ő méltóságának távozása fölött legmélyebb sajnálkozását, alkotásokban fennmaradó, elévülhetlen érdemei iránt hódolatát s őt az új hivatalba is elkísérő rendíthetetlen tiszteletét és ragaszkodását fenkölt egyénisége iránt; s ezen egyhangulag hozott határozatot a jegyzőkönyvi kivonat megküldésével hivatalosan is tudomására hozza az országosan ünnepelt jeles férfiúnak.“ (1884. évi XV. jkőnyv 123. sz.)

Igen közletről érintette iskolánkat ama veszteség is, mely Temesvár városát Török János kir. tanácsos és polgármesternek Budapest főváros főkapitányává történt kineveztetése következtében érte. Tanári karunk 1885. márcz. 7-én testületileg bucsúzott el tőle, még egyszer tolmácsolta

háláját és elismerését azon érdemes férfiú iránt, ki Temesvár magyarosodásának mindenkor egyik legnagyobb tényezője volt, s a kinek buzgalma és kitartása — párosulva Temesvár város hazafias polgárainak áldozatkészségével — nemcsak létet adott iskolánk palotájának, hanem ez iskolát, s annak vezetőit mindig és mindenhol meleg érdeklődésével tüntette ki.

Az 1884/5. tanévre esvén az országos kiállítás, iskolánk a tanulók szabadkézi és mértani rajzait két nagy kötetben küldötte fel az országos kiállításra. A kiállítás bíráló bizottsága Doroghi Ignácot, az ábr. mértan tanárát „*jeles tervezéséért*“, Wälder Jánost, a szabadkézi rajz tanárát pedig „*jeles vezetéséért*“ bronz emlékéremmel tüntette ki.

Az 1885/6. tanév elején, minthogy az iskolának ünnepélyes kivonulásokra is csak egy közönséges, kopott, megfakult zászló állott rendelkezésre, bár a zászlóalap, a különféle gyűjtésekkel és adományokkal együtt csak 193 frt 29 krból állott még csak, a tanári testület mégis elhatározta, hogy az iskola díszlobogóját elkészítteti. Az Oberbauer Alajos budapesti cég műtermében megrendelt zászló azonban összes költségeivel együtt 560 frtba került. A zászlóalap a hiányzó 366 forintot az ifjúsági segélyalaptól oly feltétel alatt vette kölcsön, hogy a következő évek bevételeiből első sorban a kölcsön 5⁰/₁₀₀-os kamata, a fennmaradó összeggel pedig lassanként maga a kölcsöntőke fog törleszteni.

Iskolánk zászlója nehéz selyemből készült; 150 cm. hosszú és 200 cm. széles. Egyik oldala nemzeti színű, a másik egészen fehér. A nemzeti színű oldal közepén hazánk czímere, színekben kihímezve és művésziesen hímzett koszorúval körülvéve. A fehér oldalon szt. Imre herceg képe tojásdad alakú keretben, s a következő, arannyal hímzett körirattal: „A temesvári m. kir. állami főreáliskola 1886.“ Ezen oldalnak széleit arannyal hímzett fűzér ékesíti. A zászló szegélyét aranyrojt díszíti, s aljának két végén aranybojt csügg. A zászló rúdja négy méter hosszú, fényezett és részben aranyozott; csúcsa aranyozott bronzból van, díszítve a magyar címerrel.

A zászló felavatási ünnepélyét 1886. május 30-án ünnepelte meg intézetünk.

A zászlóánya tisztére dr. Telbisz Károlyné szül. Vargics Etelka úrnő, Temesvár sz. kir. város köztisztvisletben álló polgármesterének ifjú neje kéretett meg, ki e tisztséget a legszívélyesebben elfogadta.

A díszes zászlóhoz gyönyörűen illik az a rózsaszínű, nehéz selyemből készült szép szalag, melylyel ő nagysága, a zászlóánya, a szentelés alkalmával a zászlót feldíszíté s a melyen a haza bölcsének, Deák Ferencznek fenséges jelszava van arany hímzéssel felirva: „*A haza minden előtt.*“

A zászlószentelés ünnepélye május 30-án, reggeli 9 órakor vette kezdetét s a következő főbb mozzanatok szerint folyt le:

1. Pontban 9 órakor a reáliskolai ifjúság a körmeneteknél szokásos sorrendben, a tanári kar vezetése alatt, a tanintézet épületéből a kegyesrendiek templomához vonult s míg az alsóbb osztályú ifjak azonnal elfoglalták helyöket, a felsőbb osztályok ifjúsága a városház kapujától a templom főbejáratáig sorfalat képezve várta be a zászlóanya érkezését.

2. Az intézet igazgatója három, díszmagyarba öltözött ifjúval felkereste a zászlóanyát, kinek az ifjak egyike virágcsokrot nyújtva át, az igazgató meghívá a templomba. A zászlóanya ajándékát, a zászlószalagot, az ifjak egy selyempárnára tevén, egyikök vitte két társa által közrefogva, az igazgató pedig nyomában utánok a zászlóanyát kísérel.

3. A mint a zászlóanya a főoltár előtt elhelyezett imazsámolyához ért s az ifjúság kinmaradt része szintén bevonult az Isten házába, kezdetét vette a csendes szentmise, melyet dr. Spéth Károly csanádegyházmegyei kanonok, intézetünk hittani biztosa, fényes papi segédlettel olvasott.

A mise előtt dr. Spéth kanonok először a zászlóanyát, majd az ifjúságot üdvözölte. A mise alatt a temesvári zenekedvelő egyesület Wusching K. Pálnak „*Magyar mise*“ című műremekét énekelte; mise után a mindenszentek litániája és végül magának a zászlónak felszentelése következett; ez alatt a zenekedvelő egyesület Beethoven „*Isten dicsősége*“ című darabját énekelte. E megkapó jelenet alatt az asztalra terített selyemzászló egyik csücskét a zászlóanya, a másikat az igazgató fogta. Sok szem könybe lábadt, mikor a bájos, fiatal zászlóanya a szalagot a zászló nyeléhez fűzte s ráadásul egy szép kis cserkoszorút illesztett a lándsafok köré.

Az egyházi szertartás után dr. Spéth kanonok egy, a zászló jelentőségéről szóló, formailag és eszmékben egyaránt gazdag, hosszabb beszédet intézett az ifjúsághoz, majd egy rövidebb beszéd kíséretében a zászlót átadta az igazgatónak, hogy azt a reáliskolai ifjúság egyházi körmenetek és egyéb díszünnepélyek alkalmával, valahányszor az iskola előljárósága engedélyezendőnek tartja, használhassa.

Az ünnepély templomi része ezzel véget érven, a zászlóanya az igazgató karján, a tanuló ifjúság kettős sorfala között, óriási néptömeg jelenlétében tért vissza lakására és pár percz múlva ott fogadta a tanári kar tisztelegését. Az igazgató röviden, szívből fakadó ékesszólással tolmácsolta úgy a tanári kar, mint az ifjúság örök háláját, a miért a zászlóanyai tisztet elvállalni s oly igéző önfeláldozással teljesíteni kegyeskedett.

A megfelelő visszhangot a tanári kar fölhangzó éljenekre az ifjúság adta meg, mely lobogója nyomán a Hunyadi-utcának kerülve, időközben visszatért a főreáliskolai épületbe és sorfallá tömörülve, a negyedóra

múlva fogaton érkező zászlóanyát olyan éljenriadallal üdvözölte, a minő csak a fiatal lelkesedéshez szabott fiatal torkoktól telik.

A virágokkal és lombokkal művésziiesen ékesített díszterem ekkor már zsúfolásig megtelt válogatott vendégnéppel. A zászlóánya, ki férje és édesanyja közt ült, elejétől végig minduntalan kitörő zajos ovációk méltó tárgya volt a teremben is. Vele szemben a zászlótartó és kísérete foglalt állást.

Most következett az ünnepély iskolai része.

Először iskolánk énekkara Berky Gusztáv tanár vezetése alatt a „Kölcey-Hymnust“ éneklé el, aztán dr. Laky Mátyás igazgató tartott az ifjúsági zászló eszméjével egybekapcsolt buzdító beszédet az ifjúsághoz, majd a zászlóanyához fordulva ecsetelé, hogy ama jó viszony, mely egyrészt Temesvár sz. kir. város közönsége, mint iskolánk egyik alapítója, másrészt a temesvári áll. főreáliskola között eddig is fennállott, a zászlóanyának az intézet iránt kitüntetett kegyessége folytán még bensőbbé, még mélyebbé vált; záradékul még köszönetet mondott mindama nemes férfiaknak és testületeknek, kik e mai nap fényét és jelentőségét bárminő hozzájárulásuk által elősegíteni szíveskedtek.

Az igazgató beszédére fölhangzó éljenzés lecsillapulása után Pálffy Dezső VIII. oszt. tanuló lépett az emelvényre s a tanuló ifjúság nevében köszönte meg a zászlóanyának nemesszivűségét, majd Putnik Béla VII. oszt. tanuló fejezte ki az ifjúság háláját, köszönetét és ragaszkodását az igazgató személye iránt.

Végül Tauber Zsigmond VII. oszt. tanuló szavalta el Kintsey József VIII. oszt. tanulónak ez alkalomra írt Ódáját.

Befejezésül az iskolai énekkar „Háromszinű a nemzeti lobogó“ cz. darabot éneklé el, s ezzel véget ért az ünnepély, mely hosszú időre fényes lapot fog képezni intézetünk történetében¹⁾

E tanév különben teljesen rendben, minden akadály nélkül folyt le.

Az 1886/7. tanév néhány nappal később kezdődött, mintsem azt az iskolai Rendtartás előírja. Ugyanis a magyar orvosok és természetvizsgálók XXIII. vándorgyűlése 1886. aug. 21—29-ig Temesvártt és Buziáson tartatván meg, hogy azon a tanári kar tagjai akadálytalanul megjelenhessenek, a közokt. miniszterium megengedte, hogy a tanév megkezdése néhány nappal későbbben történjen. Ennélfogva a tanári kar 1886. szept. 1-én tartotta szervezkedő értekezletét, a felvételek 2., 3. és 4-én történtek; 5-én volt a Veni Sancte és 6-án kezdődtek a rendes előadások.

E tanév alatt a tanári testületben némi változás történt; Karnay Alajos r. tanárnak a miniszterium betegsége miatt három havi szabad-

¹⁾ Nagyobb szabású leírását az elmondott beszédekkel együtt lásd Doroghi Ignácztól intézetünk 1885/6. évi Értesítőjében 3—18. ll. alatt.

ságot adott, s ez idő alatt öt Stancsa, Holtzmann, Berky tanárok és dr. Laky igazgató helyettesítették. Dr. Benedek Albert rendes tanár pedig 1887. február 3-án kapott a miniszteriumtól az év végeig szabadságot s így az ő óráit is az intézet többi tanárai látták el.

E helyettesítések daczára is a tanév teljes rendben fejeztett be.

E tanév alatt, jótékony adományok útján befolyt összegekből törlesztetett ama 366 frt 11 krnyi adósság is, mely az iskola zászlójának elkészíttetése folytán keletkezett. Magánadományok útján ugyanis 417 frt 70 krnyi összeg gyűlt egybe, melyből levonva a zászlóalap összes kiadását — 596 frt 98 krt —, maradt még 70 frt 79 kr. Ez összegből egy gyászlobogó, és ünnepélyes alkalmakkor az épület feldíszítésére szolgáló két nemzeti színű zászló szereztetett, a fenmaradó összeg pedig alapját képezte egy új díszterem-alapnak, mert most e helyiség felszerelése képezte az igazgató és a tanári kar egyik főgondját.

Az 1887/8. tanév elején iskolánk tanári karában számos változás történt. Áldor Imre r. tanár ugyanis a székelyudvarhelyi, dr. Benedek Albert r. tanár pedig a székesfehérvári áll. főreáliskolákhoz helyeztetek át. Az ekként üresedésbe jött rendes tanszékek egyike számfeletti lévén, az betöltetlenül maradt, míg a másokra helyettes tanári minőségben dr. Barabás Ábel neveztetett ki. A latin nyelvnek és egészségtannak mint rendkívüli tantárgyaknak tanítása iskolánkban is rendszeresíttetvén, a miniszterium az előbbi tanszékre Grosz Jakab vizsgált tanárt rendkívüli tanári minőségben, az egészségtani tanszékre pedig, egyúttal iskola-orvosi minőségben is dr. Tauffer Jenő egyetemes orvostudort és budapesti egyetemi tanársegédet nevezte ki.

E tanév is teljesen szabályszerű rendben folyt le.

Az iskola, hogy az ifjúság nemes érzülete és kebelében a hazaszeretet és a trón iránti hűség érzete fejlesztessék, e tanév folyamán több ünnepélyt rendezett. Ilyenek voltak: 1. 1887. szeptember 1-jén a tanév megnyitásakor. 2. Október 4-én ő Felsége névünnepén. 3. 1888. márczius 15-én. 4. 1888. május 9-én az Önképzőkör díszközgyűlésén. 5. Junius 8-án ő Felsége koronázásának évfordulóján. Ez ünnepélyeken az igazgató, és két ízben (márcz. 15. és jun. 8-án) dr. Barabás Ábel tanár által tartott alkalmi beszédek esetelték a nap jelentőségét; a tanulók közül többen szavaltak, az ifjúsági énekkar pedig négy szólamú darabok előadásával emelte az ünnepély díszét és hangulatát. Az ily iskola ünnepélyek ezentúl évről évre, egy vagy más alkalomból ismétlődtek.

A következő — 1888/9 — tanév, a tanári testületben bekövetkezett ismételt halálesetek s az ezen felül beállt többszörös betegeskedések miatt, nem tartozott a szerencsések közé.

Az I. osztályba 80 tanuló iratkozván be, a miniszterium párhuzamos osztály felállítását rendelte el, s az ekként megszorított teendőket ellátása végett Kropf József selmeczbányai kir. kath. gimnáziumi hely. tanárt nevezte ki hasonló minőségben iskolánkhoz. Az I. osztály kettéosztása A. és B. párhuzamos osztályokra a kinevezett tanár megérkezése után, szeptember 17-én történt meg.

A tanítás csendes, nyugodt menetét azonban legelőször is Kropf József szomorú halála zavarta meg, ki 1888. december 21-én önkézevel vetett véget életének; hét nap mulva követte őt a sírba huzamos gyöngéledés után Karnay Alajos is.

A megüresedett tanszékek egyikére a miniszterium dr. Berkeszi István helyettes tanárt nevezte ki rendes tanárrá, míg a Karnay tan. széke e tanévben betöltetlenül maradt s a többi tanárok helyettesíték.

E két haláleseten kívül iskolánk helyzetének súlyát fokozta még a tanárok között előfordult számos megbetegedés, úgy hogy csak a többiek fokozott tevékenysége tette lehetővé, hogy az akadályozott tárgyai fennakadás nélkül, majdnem mindig teljes óraszámban adhattak elő s a tananyag kellően befejeztetett. Nem kevesebb mint 23 ízben volt szak. helyettesítésre szükség; a legtöbbször Wälder János tanárnál, kit betegség a II. időszak folyamában 33 napon át tartott vissza az iskolától; a végre betegségének súlyosbodása után, a miniszterium a harmadik időszakra felmenté őt a tanítástól s óráinak ellátásával részben Barathy Mihály városi ipariskolai, részben pedig Hunyady László főgimnáziumi tanárok bizattak meg, kik ápril 29-től fogva a tanév végeig működtek iskolánkban.

Az iskola e tanév folyamán is több ünnepélyt rendezett falai között. Ily ünnepélyek voltak: 1. 1888. szeptember 2-án a tanév megnyitásokor. — 2. 1889. márcz. 15-én. — 3. Május 8-án a pályadíjak kiosztásakor. Ez ünnepélyeken az igazgató és egy ízben (márcz. 15.) dr. Berkeszi István tanár tartott alkalmi beszédet. A tanulók közül minden alkalommal szavaltak az ifjúsági énekkar pedig négyzsolamú darabok előadásával emelte az ünnepélyek díszét és hangulatát.

Az őszinte hála és elismerés nyilvánulása volt ama két gyász. ünnepély, melyeket ifjúságunk a kath. gimnázium ifjúságával együttösen 1888. szept. 15-én és 1889. febr. 5-én tartott. Hazánk boldogult vall. és közokt. minisztere: Trefort Ágost emlékének volt szentelve az első, mely alkalommal a kegyesrendiek templomában a gyászmisé végeztével a két középiskola jelenlevő összes ifjúságának főtiszt. Pfeiffer Antal főgimn. igazgató úr fejtegette az el nem évülő érdemeket, melyeket a boldogult a hazai s ebben a temesvári oktatásügy emelése körül is szerzett. Az 1889. febr. 5-én tartott gyászünnepély a nemzet és az orsz. kodóház reménye: Rudolf trónörökös ő Fensége emlékének szült.

Az 1889/90. tanév elején a magyar- és németnyelv megüresült tanszéke is betöltetett: Perényi Adolf, budapesti VII. kerül. áll. főgimn. hely. tanár neveztetett ki iskolánkhoz rendes tanárrá.

A tanítás nyugodt menetét e tanévben is nem egyszer háborították meg a kedvezőtlen egészségi viszonyok, melyek úgy az ifjúságra, mint a tanári karra súlyosan nehezedtek. Mindjárt a tanév elején dr. Alföldy Dénes r. tanár igen gyakran szorult kartársai helyettesítésére, mígnem 1889. okt. 15-től öt havi, ennek elteltével pedig a tanév végeig terjedő szabadságot kapott. Tárgyait tanártársai vették át és tanították a tanév végeig. Deczember közepén Wälder János r. tanár betegedett meg, s egyelőre 3 havi, majd ő is a tanév végeig terjedő szabadságért folyamodott. Tantárgyait Barathy Mihály és Klein Jakab városi ipariskolai tanárok vállalták el s tanították június végeig.

E két szabadságoláson kívül fokozta meg iskolánk súlyos helyzetét a többi tanárok között a tanév megnyilta óta szakadatlanul, de kivált a II. időszak folyamában előfordult számos megbetegedés is, mely legtöbbször 2—3 tanárt akadályozott egyszerre kötelessége teljesítésében, egy ízben pedig az előadások felfüggesztésére is vezetett, de ez oly időben történt, mely ez évben az egész városra s így iskolánkra nézve is a legegészségtelenebb — az influenza — időszaka volt. E betegség a II. időszak legelején januárban, szörványosan csak 1—2 tanulónál jelentkezett. Tömegesen január 13-án lépett fel, úgy, hogy míg január 11-én csak 3 tanár és 30 tanuló hiányzott, e szám két nappal később már 5, illetőleg 63-ra emelkedett. A tanítás azonban mindaddig, míg a tanári karnak annyi egészséges tagja volt, a mennyi az osztályok száma, bár csak félnapról félnapra megállapított és redukált órarend mellett, fennakadás nélkül tovább folyt január 16-ig, a mely napon túl az előadásokat először négy, majd további három napra be kellett szüntetni, mert bár beteg tanítványaink száma nem emelkedett is túl a 70-en, de a 15 tanár közül január 18-án csak 6 állott már a 9 osztály rendelkezésére.

Midőn az előadások január 24-én ismét megkezdődtek, csak 21 tanítványunk hiányzott már, és még ezek száma is napról napra fogyott, úgy hogy az ifjúság között az egészségi viszonyok teljesen rendesekké váltak ismét, de a tanári kar a kellemetlen vendégtől nem tudott oly hamar megszabadulni, sőt a II. időszaknak egész végeig sanyargatta a testület egyik másik tagját úgy, hogy a tanévnek az influenza főuralmára következő két hónapja (febr. és márcz.), volt a testület egészségi állapota tekintetéből a legkedvezőtlenebb, mert az influenza, vagy más betegség, megszokítás nélkül 2—3, olykor 4 tanárt tartott vissza kötelessége teljesítésétől. Az egészségi viszonyok rosszaságát leginkább az mutatja, hogy a tanári kar 15 tagja közül 14-et az év folytatában 138 előadó napon kellett helyettesíteni.

El lehet mondanunk, hogy az 1889/90. tanév a helyettesítések éve volt, és részben ez volt oka annak, hogy az ifjúság szorgalma és előmenetele — kivált az alsó osztályokban — a várakozásnak nem felelt meg teljesen.

Hogy a hazaszeretet és a trón iránti hűség érzete ifjúságunkban fejlesztessék és ápoltassék, iskolánk e tanévben is több ünnepet rendezett, melyek intézetünk dísztermében folytak le. Ily ünnepélyek voltak: 1. 1889. szept. 1-én a tanév megnyitásakor. — 2. 1890. márcz. 15-én. — 3. 1890. ápril 30-án a pályadíjak kiosztásakor. — 4. 1890. június 8-án ő Felségének apostoli királyunknak magyar királylyá koronázása évfordulóján. — 5. 1890. jun. 29-én az osztályvizsgálatok befejeztével. — Ez ünnepélyeken az igazgató, és egy-egy ízben (márcz. 15. és jun. 8-án) dr. Berkeszi István és Perényi Adolf tanárok tartották alkalmi beszédek ecsetelték a nap jelentőségét; a tanulók közül ez alkalommal is többen szavaltak, az ifjúsági énekkar pedig négyszólamú darabok előadásával igyekezett az ünnepélyek fényét és a megjelent érdeklődő közönség hangulatát emelni.

Ugyancsak a hazafias és nemes érzelmek ápolása volt célja ama gyászünnepélynek is, melyet iskolánk ifjúsága a helybeli kath. főgimnázium ifjúságával együttesen 1890. február 26-án a kegyesrendiek templomában tartott. A haza providentialis nagy fia: gróf Andrássy Gyula emlékének volt az szentelve.

Az 1890/91. tanév egyike volt a legrendesebben lefolyt tanéveknek; úgy a tanári kar, mint az ifjúság egészségi állapota teljesen kielégítő volt. Wälder János r. tanár hosszabb betegségéből teljesen felépülve, elfoglalta ismét állását, míg dr. Alföldy Dénes 21 évi tanársága után — tekintettel megrendült egészségére — állandó nyugalomba helyeztetvén, állása dr. Gáspár János, a magyaróvári gazdasági akadémia vegytani tanársegédével, mint iskolánkhoz kinevezett rendes tanárral töltetett be. — Dr. Gáspár J. 1890. okt. 3-án foglalta el tanszékét, mely pár nap híján egy teljes évig volt üres, s így végre a tanári kar teljesen kiegészült és új fiatal erővel megszorodva láthatott nemes feladata megoldásához.

Nevezetes esemény volt iskolánkra nézve is a főigazgatóságban e tanév alatt beállt változás. Petrovich Ferencz cz. prépost, kir. tanácsos, ki az 1881/2. tanévtől fogva állott a nagyváradi kir. tankerület élén, a nagyváradi latin szertartású káptalan tagjává neveztetvén ki, lemondott főigazgatói állásáról. Az ifjúság már a múlt tanév végén, nyomban az érettségi szóbeli vizsgálat befejezésével 1890. június 19-én a díszteremben bár egyszerű, de megható búcsünnepélyt rendezett, melyen két alkalmi darab eléneklése közben Kakujay Imre érettségit végzett növendékünk ecsetelte a maga és iskolatársai őszinte hálaérzelmeit

Ugyanaz nap vett a tanári kar is testületileg búcsút a kerület eme tisztelt főnökétől, kinek emléke megörökítésére már az 1890. június hó 14-én tartott gyűlésén azt határozta, hogy arczképét Wälder János akadémiai festővel, iskolánk rajztanárával, lefesteti és azt a díszteremben, az iskola többi nagynevű jötevőinek sorában felfüggeszti. Wälder J. tanár mesterileg felelt meg feladatának. A képet ünnepélyesen 1891. június 25-én az egész ifjúság és nagyszámú előkelő közönség jelenlétében avattuk fel a díszterem tulajdonává. Ez alkalommal dr. Berkeszi István tanár alkalmi beszédben méltatta az ünnepeltnek érdemeit és ecsetelte ama nemes viszonyt, mely a volt főigazgató és a tanári testület között kilencz évi hivataloskodása alatt létesült és zavartalanul fennállott. Majd Tauszig Ármin VII. oszt. tanuló szavalta el a közönség éljenteitől kísérvé, a Perényi Adolf tanár készítette ünnepi ódát.

Petrovich Ferencz helyébe ő Felsőge Kuncz Eleket, az aradi kir. kath. főgimnázium és áll. főreáliskola igazgatóját nevezte ki, ki főigazgatói teendőit 1890. decz. 1-jén kezdé meg.

Magas látogatója is volt iskolánknak e tanév alatt; 1890. szeptember 23-án tartá cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor csanádi püspök úr ő méltósága ünnepélyes bevonulását városunkba, mely alkalommal fogadására iskolánk ifjúsága is díszszászlójával kivonult, a tanári kar pedig másnap testületileg fejezte ki hódolatát az egyházmegye új főpásztora előtt, kinek ünnepélyes beiktatása alkalmával dr. Berzeviczy Albert, vall. és közokt. miniszteri államtitkár is városunkban időzván, a tanári kar megragadta az alkalmat, hogy testületileg fejezze ki előtte tiszteletét. Az államtitkár is felhasználta az alkalmat, hogy Temesvár sz. k. város összes tanintézeteit megismerhesse. A látogatás szerencséjében iskolánk szeptember 24-én részesült, a mikor is az államtitkár úr iskolánk összes helyiségeit megtekintette.

E tanév alatt iskolánk öt ízben rendezett iskolai ünnepet; és pedig 1. 1890. szept. 4-én a tanév megnyitásakor. — 2. 1890. decz. 7-én a Vörösmarty-emlékünnepélyt. — 3. 1891. márcz. 15-én. — 4. 1891. ápril 26-án a Petőfi Önképzőkör záró-gyűlésén, a pályadíjak kiosztásakor. — 5. 1891. június 25-én a Petrovich Ferencz arczképének leleplezésekor. Ez alkalmakkor az igazgató és 1—1 ízben dr. Berkeszi és Perényi r. tanárok tartottak alkalmi beszédeket. Mindemez alkalmakkor a közönség is nagy számmal jelent meg.

A tanári testület részt vett amaz országos mozgalomban is, mely a Budapest fővárosi kir. és állami tanintézetek tanárainak kezdeményezésére a fizetések érdekében indult meg. Tanári testületünk ez ügyben, a többi tanintézetek példájára, külön feliratban fordult az országgyűlés képviselőházához, kérve az ügy országos rendezését; azon tanári értekezleten, mely ez ügyben a fővárosban 1891. márczius 24-én tartatott,

testületünk magát Perényi Adolf és dr. Gáspár János r. tanárokkal képviseltette.

Az 1891/2. tanév egyike volt a legszerencsésebbeknek és legmozgalmasabbaknak. Akadályok nem gördültek a rendes tanítás menetébe s így az megszakítás nélkül folyt, a rendes szünnapok kivételével, az egész tanéven át. Mozgalmas volt azért is, mert apostoli királyunk temesvári legmagasabb látogatásán kívül még, más alkalommal, gróf Csáky Albin közökt. miniszterünk is szerencsétlente intézetünket magas látogatásával.

A tanári karban, az előző évhez képest, csak egy változás történt; ugyanis Grósz Jakab, a latinnyelv rendkívüli tanára, az 1891/2. tanév kezdetén a munkácsi áll. főgimnáziumhoz neveztetvén ki rendes tanárrá, iskolánkhoz a latinnyelv rendkívüli tanszékére dr. Ferencsik Lajos neveztetett ki. Dr. Barabás Ábel iskolánk hely. tanára pedig ugyancsak iskolánkhoz rendes tanárként alkalmaztatott.

A Temesvárott 1891. július 19-én megnyílt délmagyarországi ipar-és mezőgazdasági kiállítás fényes sikere ő Felségét, apostoli királyunkat arra bírta, hogy városunkat legmagasabb látogatására méltatta. Ő Felsége fényes bevonulása 1891. szept. 16-án délelőtt volt. Ez alkalommal iskolánk ifjúsága is, tanáraival élén, díszlobogója alatt kivonult és a Szent-Györgytéren képezett sorfalat. A bevonulás megtörténte után az egyházak, a hatóságok és a katonaság fogadása következett. Ő Felsége a reáliskolai tanári kar küldöttségét, mely az igazgató vezetése alatt Doroghi Ignác, dr. Gáspár János, Holtzmann József, Perényi Adolf és Themák Ede tanárokból állott, a gimnáziumi tanári karnak, a tanítók és államhivatalnokok képviselőivel együtt fogadta. A hivatalok főnökeit dr. Molnár Viktor megyei főispán úr mutatta be ő Felségének, ki a reáliskola igazgatójától kegyteljesen az intézet osztályainak száma és népessége és a népesség apadása vagy emelkedése felől kérdezősködött. Midőn az utóbbiról értesült, megjegyezte, hogy a tanulók száma a magyarországi reáliskolákban 5—6 év előtt nagyon kezdett fogyni.

Gróf Csáky Albin m. k. vall. és közökt. miniszter úr már 1891. évi július hóban, midőn a Délmagyarországi Tanítóegyesület küldöttsége őt az említett hó végén tartott 25 éves jubiláris közgyűlésre meghívta, megígérte Temesvárra jövetelét, de ezen és a kiállítás megnyitására meghívó küldöttségnek is kijelentette, hogy e két alkalom egyike sem felel meg teljesen vágyainak, mert nem az iskolaépületeket egyedül, hanem ezeken kívül, és még inkább az iskolai életet akarja színről színre látni és leendő látogatásának legfőbb célja az lesz, hogy személyesen is meggyőződhessek azon örvendetes fellendülésről, melyet városunk oktató intézetei az államnak, a városnak, a tanügyi és egyházi hatóságoknak vállvetett munkája következtében felmutatnak. A miniszter

úr 1892. január 19-én este érkezett városunkba, a mikor nemcsak az összes tanintézetek képviselői, és ezek között iskolánk tanári kara is teljes számmal, hanem a politikai és egyházi hatóságok fejei is lelkesedve fogadták az érkezőt.

Iskolánkat 1892. január 20-án délelőtt részesítette a miniszter úr ama szerencsében, hogy falai között üdvözölhette kísérvivel együtt, kik közül e helyütt dr. Molnár Viktor megyei főispánt, dr. Telbisz Károlyt, Temesvár sz. k. város polgármesterét, dr. Wolafka Nándor osztálytanácsost említjük meg. A minisztert a bejárásnál az igazgató, és a tanári karnak tanítással el nem foglalt tagjai fogadták és az igazgatói irodába kísérték, hol az igazgató az intézet osztályai-, tanuló- és tanárainak számáról jelentést tett. Ezután megkezdődött az intézet bejárása. A miniszter bement majd minden egyes osztályba és mindenütt huzamosabb ideig tartózkodván, meghallgatta a tanítás menetét és maga is adott fel kérdéseket. Az I. A. és II. osztályban magyar nyelvi, a III-ban számtani, a IV-ben francia nyelvi, az V-ben természetrajzi, a VI-ban történelmi, a VIII-ban szabadkézi rajzi tanítás folyt. Az osztályok látogatása közben még következő helyiségeinket szemlélte meg: 1. A dísztermet, melyet jól berendezettnek és elég nagynak talált. — 2. Az ifjúsági könyvtárt, hol örömmel értesült, hogy a legszükségesebbek kivül már a hasznos műveknek, és ezek között a szemléltető eszközöknek nagy bősége áll az ifjúság rendelkezésére, és arról, hogy évenként 300 frtot fektetünk e könyvtárba. — 3. A tanári könyvtárt, melynek nagysága és rendje kellemesen hatott rá, csak azt sajnálta, hogy nem elég világos. — 4. A természetrajzi, természettani és vegytani és rajzi muzeumokat és előadó termeket, melyek felszerelése kielégítette. — 5. A téli és nyári tornahelyiséget. Amott figyelemmel kísérte az I. B. osztály szabad gyakorlatait; ez utóbbinál sajnálatát fejezte ki, hogy e hely a szomszéd házak magas tűzfalai közé levén ékelve, elég friss levegőt nem kaphat. — 6. Az igazgatói irodát, melynek tágassága és derült világossága kellemesen lepte meg, mert beléptekor legelső megjegyzése az volt, hogy jó volna, ha minden tisztviselőnek ily kellemes dolgozó szobája lehetne. Körülbelül egy órai időzés után a miniszter úr kíséretével együtt az iskolaépületünk földszintén akkor elhelyezve volt városi ipariskola látogatására ment.

Ugyan e nap délben, 12—1-ig a csanádi püspöki palotában fogadások voltak, ezek között iskolánk tanári karáé is. Az igazgató üdvözlő, és a megtisztelő látogatást megköszönő szavaira a miniszter úr kijelentette, hogy iskolánk elhelyezése, felszerelése és a tapasztaltak kielégítették őt; reményét fejezte ki, hogy iskolánk a tudományos képzés mellett ezentúl sem fogja soha szem elől téveszteni az ifjúság hazafias érzéseinek kiváló ápolását.

Gróf Csáky Albin miniszter úr 1892. január 22-én délelőtt távozott körünkől. A pályaházban ez alkalommal is, mint jövetelekor, igen sokan jelentek meg. Búcsúzásakor is örömmel jelenté ki a vasútnál összegyűlteknek, hogy várakozását a valóság jóval túlszárnyalta.

Hogy ifjúságunkban a nemes érzést, keblükben a hazaszeretetet és a hon iránti hűség érzetét fejleszszük, ez évben is több iskolai ünnepet rendeztünk; és pedig: 1. 1891. szept. 4-én a tanév megnyitásakor. — 2. 1891. szept. 21-én gróf Széchenyi István születése 100. évfordulóján. — 3. 1892. febr. 28-án Arany János emlékünnepélyt. — 4. 1892. márcz. 15-én. — 5. 1892. máj. 1-én a pályadíjak kiosztásakor. — 6. 1892. jun. 8-án ő Felsége apostoli magyar királylyá koronáztatása 25. évfordulóján. — 7. A tanév bezártakor. Ez ünnepélyeken három ízben az igazgató (szept. 4., máj. 1., jun. 8.), egy ízben (szept. 21.) dr. Berkeszi István, két ízben (márcz. 15., és jun. 8.) dr. Barabás Ábel tartottak az ifjúsághoz alkalmi beszédeket, az ifjúság részéről pedig most is alkalmi szavalatok és énekarabok egészítették ki az ünnepélyeket.

E tanévben rendezett intézetünk először tornaversenyt, melyet 1892. június 12-én tartottunk meg a Béga melletti katonai gyakorlótéren. Ezen versenyre az eszme Temesvár város polgármesterétől, Telbisz Károly úrtól származott, ki azon alkalommal, midőn ő Felsége magyar királylyá koronázása 25. évfordulója megünneplésének céljából a június 8-ra tervezett népnépnep rendezése végett bizottságot hívott össze, kijelenté, hogy ha az intézet e napon tornaünnepet rendez, a költségek fedezése és a versenydíjak megszerzésére Temesvár sz. k. város részéről 80 forintot bocsát rendelkezésre. E nemes ajánlatot a tanári testület elfogadta s a polgármester úrnak szíves érdeklődéseért jegyzőkönyvi kivonatban fejezte ki háláját. A tornaverseny azonban június 8-ról a kedvezőtlen időjárás miatt 12-re halasztatott.

Három rendbeli versenydíj tűzetett ki: *a*) 100 díjjelvény. Nemzeti színű szalagból készült díszes csokor, ezen arany felirattal: „Temesvári állami főreáliskola 1892. június 8. — Az intézeti tornaversenyen nyert győzelemért.” — *b*) 8 osztálydíj. Széles, nemzetiszínű vállszalag, melyhez egy-egy értékes emléktárgy (aluminiumállvány írószerekre, óraállvány, tintatartó stb.) járult. — *c*) Első, vagy intézeti díj. Széles, nemzetiszínű atlaszvállszalag és színházi távcső.

Az intézeti tornaverseny szabad-, rend-, bot- és eszközgyakorlatokból, súlydobás-, ugrás-, futás-, birkózás- és tornajátékokból állt. A tanulók a díjakért megemlítésre méltó ambícióval versenyeztek, mit a díszes közönség nagy érdeklődéssel nézett végig.

E helyen is megemlítjük, hogy az intézeti, vagyis az első díjat Schmitt György VI. oszt. tanuló nyerte el.

A verseny végeztével a nyerteseket a jelvényekkel az igazgató

díszítette fel, s ő osztotta ki az emléktárgyakat is. Ezután Horváth Kálmán VII. oszt. tanuló a polgármester úrhoz intézett beszédében megköszönte a városi tanács szíves ajándékát és a közönség kitartó érdeklődését, végre az intézeti énekhar három indulót énekelt el, mire az ifjúság szétszözlött.

A miniszterium elrendelvén, hogy a középiskolák a rendes előadások után június havában évenként tornaversenyt rendezzenek s a versenynyertesek közt elismerő okleveleket osszanak szét, a tanári testület határozatából azon tanulók, kik a tornában az egész év alatt jeles előmenetelt mutattak fel s ezen felül a fent nevezett intézeti tornaversenyen is nyertesek lettek, elismerő oklevelet kaptak, szám szerint 47-en.

Az országos tanáregyesület által, alakulása 25. évfordulójának megünneplése alkalmából rendezett középiskolai kiállításon részt vett iskolánk a következőkkel: a) Az intézet állapotát különféle vonatkozásokban feltüntető hét graphikai táblázattal; b) az iskola homlok- és alaprajzával; c) az 1890/91. tanévben alkalmazva volt tanárok irodalmi működését feltüntető kimutatással. Ugyanezen alkalommal kiállított: dr. Gáspár János és Perényi Adolf tanár külön is. A tanáregyesület iskolánkat és külön Perényi Adolfot „elismerő”, dr. Gáspár Jánost „díszoklevéllel” tüntette ki.

Iskolánk a Temesvárott 1891. jul. 19-én megnyilt délmagyarországi ipar- és mezőgazdasági kiállításon is kiállította az előző pontban a) alatt említett kiállított graphikai táblákat. Kiállítottak továbbá dr. Gáspár János, Perényi Adolf és Themák Ede tanárok külön is. A testület tagjai közül Themák Ede és Wälder János a kiállítás bíráló bizottságaiban is működtek.

Különösen meg kell említenünk, hogy a tanári kar nem engedte fölhasználatlanul elmulasztani azt a kiválóan szép alkalmat, mely a kiállításkor az ifjúságnak szemléltető úton bővítésére önként kínálkozott. E végett a felsőbb osztályok (IV—VIII.) ifjúsága 1891. szept. 30-át a kiállítás területén töltötte, hová a végrehajtó bizottság a belépést ez alkalommal lekötözött szivességgel tiz krajczárra szállította le. Az ifjúságot a következő tanárok kalauzolták: a) dr. Gáspár János és Themák Ede, kik a természetrajz és vegytan; b) Doroghi Ignác és dr. Láng István, kik a természettan és c) dr. Tauffer Jenő, ki az egészségtan körébe vágó tárgyakat mutatta és magyarázta meg a több csoportba osztott ifjaknak.

Az 1892/3. tanév ismét egyike volt a legnormalisabbaknak. A tanári karban, az előző tanévhez képest semminemű változás nem történt; a tanév rendes időben kezdetett meg; szabályszerűen folyt le és fejeztetett be.

Iskolai ünnepély e tanév alatt is több ízben tartatott. Ily ünnepélyeink voltak: 1. 1892. szept. 4-én a tanév megnyitásakor. — 2. 1892.

nov. 13-án, Katona Józsefnek, a Bánk bán halhatatlan szerzőjének, születése századik évfordulóján. — 3. 1894. márcz. 15 én. — 4. 1893. márcz. 22-én Ő Szentsége, XIII. Leó pápa félszázados püspöki jubileuma alkalmából. — 5. 1893. ápr. 30-án, a Petőfi-Önképzőkör zárógyűlésén, a pályadíjak szétosztásakor. — 6. 1893. jun. 29-én, a tanév bezárásakor. — Ezen ünnepélyeken 3 ízben (szept. 4., ápr. 30. és jun. 29.) az igazgató, 1 ízben (márcz. 15.) Perényi Adolf, 1 ízben márcz. 22.) Bruch József kath. hit-tanár tartotta alkalmi beszédek ecsetelték az ünnep jelentőségét; ugyan-
 ezt tették az Önképzőkör tagjai is, kik alkalmi beszédekkel (Pollák B. VIII. o. t. márcz. 15-én, Horváth K. VIII. o. t. márcz. 22-én) és alkalmi ódákkal (Szilágyi G. VIII. o. t. nov. 13-án és márcz. 15-én, Horváth K. VIII. o. t. nov. 13-án és márcz. 22-én) igyekeztek tanulótársaik szívében az ünnepelt eszme emlékét megörökíteni. Továbbá a tanulók közül minden egyes alkalommal többen szavaltak, az ifjúsági énekkar pedig négyszólamú darabok előadásával emelte az ünnepély fényét és a mindig nagy számmal megjelent érdeklődő közönség hangulatát.

Az 1892. nov. 13-án lefolyt Katona-emlékünnpélyről még külön is meg kell emlékeznünk azért, mert e nap volt kitűzve azon tanulóink találkozójaul, kik 1882. jul. 1-jén tették le az érettségi vizsgálatot. — A kik eljöttek, valamennyien végighallgatták az ünnepélyt, mely gondtalanabb éveik emlékét frissíté föl, és a melynek hatása alatt 2 drb. 20—20 koronás magyar aranyat ajándékoztak az Önképzőkör munkásságának ösztönzésére. — Ez aranyak egyikét az igazgató még az ünne-
 pély folyamában a „Katona József emlékezete“ czímű alkalmi óda szerzőjének, Szilágyi Géza VIII. oszt. tanulónak adta át, míg a másik arany az Önképzőkör évi pályatételének díjazására fordítottatott.

E helyt kell megemlékeznünk azon megható jelenetről is, mely a pápa Ő Szentsége jubileuma alkalmából 1893. márcz. 22-én tartott ünne-
 pélyen folyt le. Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök úr ő méltósága ugyanis egész udvara, a ft. székesegyházi káptalan és a helybeli lelkészkező papság kíséretében ünnepélyünkön megjelenvén, az ifjúsághoz hazaszeretetre és vallásosságra buzdító hatásos beszédet intézni kegyeskedett. A magas egyházfejedelem a szép ünnepély sikerét azon nagylelkű tényével bizonyította legjobban, hogy a szereplő tanulók jutalmazására elismerése jeléül 6 drb. császári aranyat küldött, melyekből az igazgató az ápr. 30-án tartott ünnepélyen Biró K. V., Oravitz J. VII., Alföldy D. és Ross G. VIII. o. tanulónak 1—1, Horváth K. VIII. oszt. tanulónak, mint az alkalmi beszéd és alkalmi óda szerzőjének, 2 darabot adott át.

Intézetünk az 1893. május 21. és 22-én Budapesten tartott országos tornaversenyen 17 tanulóval vett részt. A tanulók dr. Láng István és Perényi Adolf tanárok kíséretében utaztak fel Budapestre, hol, az

utazást is beleszámítva, öt napig tartózkodtak. Ezen idő alatt részt vettek a versenyben, hol a módszeresen megválasztott és szabatosan végzett gyakorlataikkal derekasan megállták helyöket. Ezen kirándulás alkalmával a tanulók annyit tanultak, a mennyit öt nap alatt úgy szólván szakadatlan megfigyelés útján elsajátítani lehet; megnézték az állatkertet, Margitszigetet, benvoltak a királyi palotában, a színházakban s fölmentek a Gellért-hegyre, majd elmentek a szabadság szobrához s kegyeletesen emlékeztek meg az elhunyt hősokról. Megnézték a fogaskerekű pályatestet és a gép sajátos szerkezetét.

A nemzeti muzeumban dr. Lendl János műegyetemi tanár úr, iskolánk volt növendéke szivességéből a temesvári állami főreáliskola tanulói oly előnyökben részesültek, melyekre a rendes látogatók nem számíthatnak. A tanár úr ugyanis az összes muzeumi helyiségeket készségesen mutatta meg, a nevezetesebb tárgyakra a figyelmet fölhívta és saját praeparatumait is megmutatta, továbbá az elzárt tárgyakat is, melyeket a nagy közönség nem láthat meg.

A fölránduló tanulók költségeinek fedezéséhez Temesvár szab. kir. város közönsége dr. Telbisz Károly polgármester úr előterjesztésére 50 forint segélylyel járult. Ezen összeg a tanári testület végzése értelmében a fölránduló 17 tanuló között egyenletesen osztatott szét.

Az országos tornaversenyben részt vettek a következő tanulók:

Gaitia Trifun . . . az V. osztályból.	Waldmann Kálmán a VI. osztályból.
Kubitsek Manó . . . " " "	Oravitz József . . . " VII. "
Petz Károly . . . " " "	Zsulán Árkád . . . " " "
Strasser Erich . . . " " "	Alföldy Dezső . . . " VIII. "
Themák Ede . . . " " "	Horváth Kálmán . . . " " "
Ormándy János . . a VI. "	Leipnik Manó . . . " " "
Schramm Ede . . . " " "	Pollák Béla . . . " " "
Szecsődy Kálmán " " "	Szilágyi Géza . . . " " "

A nm. miniszterium 1193/1892. eln. sz. rendeletéhez képest a reáliskola június 17-én tartotta meg intézeti tornaversenyét. Erre vonatkozólag a tanári testület a tavalihoz képest azon változtatást hozta be, hogy a gyakorló téren kordont huzatott, a mi lehetségessé tette, hogy a verseny akadálytalanul és példás rendben folyhatott le, a tanulókkal pedig a nm. miniszterium idézett rendelete értelmében egyenruhát vétetett; a versenyen az egész intézeti ifjúság hóféhér sapkát és ugyanolyan övet viselt, tricot-inge pedig az egyes osztályoknak más-más színű volt; a kelleleg megválasztott színek a szemre igen jó hatással voltak, különösen mikor a tanulók a gyakorló térre érkezvén, oszlopokba állottak és az egyes oszlopok színe külön-külön feltűnt. A versenyen a tanulók szabad- és rendgyakorlatokat, különböző tornajátékokat, eszközgyakorlatokat, ugrást, rúdugrást és futást mutattak be. A nyertesek

a verseny színhelyén díjlevényt kaptak, mely három levélre oszlott, nemzeti színű kokárdából állt ezen felirattal: „Temesvári állami főreáliskola. Az intézeti tornaversenyen nyert győzelemért 1893.“ Három legjobb tornász (Schmitt Gy., Zsulán A. VII. és Ormándy J. VI. oszt. t.) mint intézeti nyertes, nemzeti színű, szőles-vállszalagot nyert. A nagyszámú néző közönség a szabatosan végzett tornagyakorlatokat élvezettel nézte végig, a tornászok pedig örömtől sugárzó arccal végezték gyakorlataikat és arcukról lehetett olvasni az örömet a fölött, hogy hozzátartozóik gyönyörködnek ügyességökben.

Az 1893/4. tanévben iskolánk tanári kara a tavali létszámhoz képest két taggal szaporodott. Mintkét tanárnak kinevezése iskolánk örvendetes fejlődésével van kapcsolatban. A miniszterium, tekintettel a párhuzamos I. osztályból a II. osztályba átlépő tanulók nagy számára, 1893. jun. 19-én 22.436. sz. a. elrendelte, hogy az 1893/4. tanév elején a párhuzamos II. osztály is felállíttassék. Ez elhatározást nyomban követte a szükséges tanerő kinevezése is; a magas kormány ugyanis Pais Elek, beregszászi áll. reáliskolai helyettes tanárt hasonló minőségben iskolánkhoz helyezte át.

Ugyancsak a tanulók létszámának és ezzel karöltve a tanóráknak megszaporo dásával függ össze a tornatanító állásának iskolánk nál rendszeresítése. A torna tanításával a miniszterium 1877-ben 30.513. sz. a. az 1877/8. tanévtől fogva az iskola egyik rendes tanárát, kinek a tornából főreáliskolákra és főgimnáziumokra van képesítése, dr. Láng Istvánt bízta volt meg, ki e megtisztelő felhívásnak rendes tanári teendői mellett is, szakértelemmel, pártját ritkító köteleességérzettel felelt meg 16½ éven keresztül 1893. december végeig, midőn az osztályok párhuzamosítása következtében a tornatanár megszaporo dott teendőit, saját rendes tanári elfoglaltsága mellett, többé egy ember nem viselheté. A miniszterium a tornatanítói állásnak rendszeresítését határozván el, iskolánkhoz tornatanítóul 1894. jan. 1-től fogva Jelics Gyula, cs. és kir. 33. gyalogezredbeli tartalékos századost nevezte ki, dr. Láng István tanárnak pedig a tornatanítás tizenhat és fél évi buzgó ellátásaért köszönetét és elismerését fejezte ki.

A tanév kezdetén még egy, habár csak ideiglenes természetű változás fordult elő a testületben. Doroghi Ignác r. tanárt súlyos betegsége arra kényszeríté, hogy 1893. okt. 1-től 1894. márcz. 31-ig terjedő hat havi szabadságot kérjen, mely megadatván, a városi ipariskola két tanára: Barathy Mihály és Klein Jakab műépítész helyettesíték őt.

Iskolai ünnepélyek e tanév alatt a következő alkalmakkor tartattak: 1. 1893. nov. 12-én Jókai Mór félszázados írói jubileumán. — 2. 1894. márcz. 15-én. — 3. 1894. ápril 22-én, a Petőfi-Önképzőkör zárógyűlésén, a pályadíjak kiosztásakor. Ezen ünnepélyeken 1 ízben (nov. 12-én) a

Jókai jubileumára Perényi Adolf készítette ünnepi óda, két ízben az igazgató s egy ízben a dr. Berkeszi István által tartott alkalmi beszédek ecsetelték az ünnep jelentőségét. A tanulók közül minden egyes alkalommal többen szavaltak, az ifjúsági énekkar pedig alkalmas darabokat énekelt.

Az 1894/5. tanév elején iskolánk tanári testületében többenmű változás történt. Így dr. Ferencsik Lajos, a latinnyelv rendkívüli tanára a zombori áll. főgimnáziumhoz neveztetvén ki rendes tanárrá, helyébe iskolánkhoz dr. Kovács Gyula szolnoki főgimn. hely. tanár neveztetett ki hasonló minőségben. Pais Elek hely. tanár, ki iskolánknál csak egy tanévet töltött, de készültségével és kellemes modorával mindnyájunkat megnyert, hasonló minőségben a dévai áll. főreáliskolához helyeztetett át; az ő helyébe pedig Gyöngyösy László, a m.-szigethi ev. ref. gimnázium rendes tanára neveztetett ki intézetünkhöz. Ez áthelyezés azonban Gyöngyösy Lászlóra nézve egészségi tekintetben súlyos következményekkel járt, mert megérkezése idejétől kezdve családja tagjaival együtt folytonos láz gyötörte annyira, hogy őt lépten nyomon helyettesítenünk kelle. Végre a tanév utolsó három havára szabadságot kapott, óráit pedig tanártársai vállalták el. Daczára azonban a helyettesítésnek, a tanév minden tekintetben rendesen folyt le és fejeztetett be.

Iskolaünnepélyt tartottunk e tanév alatt öt ízben, és pedig: 1. 1894. szept. 4-én. — 2. 1894. szept. 26-án, tornacsapatunknak a kolozsvári kerületi tornaversenyéről megérkezésekor. — 3. 1895. márcz. 15. — 4. 1895. ápr. 30-án a Petőfi-önképzőkör zárógyűlésén, a pályadíjak szétosztásakor. — 5. 1895. jun. 29-én. Ezen ünnepélyeken három ízben az igazgató, egy ízben (márcz. 15.) a Perényi Adolf által tartott alkalmi beszédek ecsetelték az ünnepély jelentőségét. Az ifjúság közül ezúttal többen mondtak részint alkalmi beszédeket, szavalatokat; az ifjúsági énekkar pedig az alkalomhoz illő darabokat énekelt.

A tanév elején, szeptemberhó 22-én Kolozsvárott tartott kerületi tornaversenyen 39 tanulóval iskolánk is megjelent. Jelics Gyula torna-tanító vezetése, továbbá Perényi Adolf, Themák Ede és Wälder János rendes tanárok kísérete mellett szeptemberhó 20-án délben indultak el tanulóink Aradon és Tövisen át Kolozsvárra, hová 21-ének hajnalán megérkezvén, eleve megállapított terv szerint a nap hátralevő részét a város történelmi nevezetességeinek, templomai-, könyvtárai- és fellegvárának megtekintésével töltötték el, miben az Erdélyi Kárpát-Egyesület elnöksége lekötelező előzékenységgel segédkezett tanulóink kísérőinek. Époly szíves és tanulságos kalauzolásban részesítette ifjainkat dr. Koch Antal egyetemi tanár úr a főiskolai gazdag ásványgyűjtemény megmutatásakor. — Másnap, szeptemberhó 22-én a versenyen tanulóink a szabad és katonai rendgyakorlatokban különösen kitűntek, bőven aratva

tapsot, sőt a katonai körök tetszését is megnyerve. Részt vettek továbbá tanulóink a súlydobásban, a futásban, a kötélhúzásban és a szergyakorlatokban. — A versenybírótság iskolánknak díszoklevelet, Jelics Gyula tornatanítónak második díjul ezüstserleget, Gaitia Trifun VII. oszt. tanulóknak első díjul ezüstórát, Stein Jakab VIII., Fenyves Vilmos és Kubicsek Manó VII. oszt. tanulóknak elismerő oklevelet ítelt meg.

Hogy a kirándulók minél több és szebb tapasztalattal térhessenek hosszú útjokról haza, a tanári kar a tornaverseny alkalmát tanulságos kirándulásra használta föl, a föld-, nép- és természetrajzi tekintetben egyaránt érdekes Torda városának megtekintését tűzvéni ki tanulóink céljával. E végett az egész csapat már a verseny estéjén utra kelt Tordára, hol őket dr. Tauffer Jenő iskolaorvosunk és e város szülöttének közvetítésével dr. Velits Ödön polgárnagy, Váradi N. bányaigazgató, Varga Dénes polgári iskolai igazgató és derék tanítókara a legmelegebben fogadták, megvendégelték és a híres tordai hasadéknak, a város nevezetességeinek és a sóbányáknak beható és tanulságos megtekintését lehetővé tették. Bár babérokat e helyt ifjaink nem arattak, elragadtatással beszélnek és emlékeznek tordai időzésükről, melyet a fogadtatás kerestetlen szívélyessége és a látottak nagyszerűsége a kirándulás fénypontjává avatott.

Tornacsapatunk szeptemberhó 24-én hajnalban ismét úton volt és Kolozsvár érintésével a vadregényes Körösvölgyön és a Királyhágón át Nagyváradra ment, hol 6 órára megállapodván, mindenekelőtt a nagyvárad kir. tankerület közszeretet- és tiszteletben álló fejénél, nagyságos és ft. Nátafalussy Kornél premontrai rendű kanonok és főigazgató úrnál fejezte ki egész intézetünk nevében hódolatát, majd pedig a nagyvárad kir. kath. főgimnázium néhány növendékének, kolozsvári volt versenytársaiknak collegiális vezetése mellett megtekintették a rendelkezésükre álló csekély időhöz mérten a város főbb nevezetességeit, minek megtörténte után szept. 24-én este útra keltek, de a rossz vasúti csatlakozás miatt csak nagy kerülővel, Szeged érintésével szeptemberhó 25-én hajnalban érkeztek haza.

Másnap, szeptemberhó 26-án az előadó órák befejeztével családias jellegű kis ünnepély színhelye volt iskolánk. A tanári kar határozata következtében ugyanis d. e. 11-kor az egész negyedfélszáz főnyi ifjúság osztályonként a díszterembe vonult, hol az igazgató a többi tanulók serkentése végett közölte a kolozsvári tornacsapat sikereit és ezekre utalva elismerését fejezte ki a résztvevő tanulóknak, nemcsak mert derekasan megállták helyöket, nemcsak mert az engedélyezett időt annyi szép ismeret szerzésére használták föl, a mennyit csak gyűjteni lehetett, hanem mert a tornacsapat az egész idő alatt föllépésével, viselkedésével mindenütt megőrizni igyekezett és meg is őrizte az intézet jó hírét, nevét és így utánzásra méltó példát nyújtott társainak. Az ifjúság közül Osztóics György VIII. oszt. tanuló tolmácsolta a csapat háláját a

tanári kar gondoskodásáért, melynek legnagyobb részben köszönhető e maradandó emlékü kirándulás létrejötte. Mire az ifjúság Kölcsey Hymnusának eléneklése után emelkedett hangulatban széteszlott.

A tanulók költségeinek fedezéséhez Temesvár sz. kir. város közönsége 50, az iskolai ifjúsági segélyalap 53-50, végül az iskolai rendelkezőalap 50 forint segélyvel járult, és csak így vált e mindenképen sikeres és tanulságos kirándulás lehetővé, mert ezen 153-50 forintnyi összeg a kirándulás közös költségeinek, első sorban az útköltségeknek fődözésére fordított, és így a résztvevés a kevésbbé módosoknak is könnyűvé vált.

A kolozsvári tornaversenyben részt vett a következő 39 tanuló:

Csete Mihály	az V. osztályból	Deutsch Arthur	a VII. osztályból
Dörner István	" " " "	Drexler Imre	" " " "
Herskovitz Andor	" " " "	Endresz Ferencz	" " " "
Kollet József	" " " "	Fenyves Vilmos	" " " "
5 Láng Kornél	" " " "	25 Friedmann Árpád	" " " "
Mihajlovits Kálmán	" " " "	Gaitia Trifun	" " " "
Neubauer Gedeon	" " " "	Gaupp Ferencz	" " " "
Pap István	" " " "	Koch János	" " " "
Pollák Géza	" " " "	Kririn Lajos	" " " "
10 Rosenthal Vilmos	" " " "	30 Kubicsek Manó	" " " "
Schön! erger Salamon	" " " "	Millositz László	" " " "
Szecsődy József	" " " "	Petz Károly	" " " "
Bak Soma	a VI. " "	Reck Ernő	" " " "
Basch Hugó	" " " "	Sipos Béla	" " " "
15 Hesz József	" " " "	35 Themák Ede	" " " "
Kovács József	" " " "	Osztoics György	VIII. " "
Orsós Ferencz	" " " "	Stein József	" " " "
Rabong János	" " " "	Tasch Antal	" " " "
Strobl Vilmos	" " " "	Waldmann Kálmán	" " " "
20 Weisz Miksa	" " " "		

E tanév folyamában veszítettük el legnagyobb jötevőnket, idősb Ormós Zsigmond, Temesvármegye és Temesvár sz. kir. város nyug. főispánját, kinek az Ormós-ösztondíjat köszönjük. Kegyeletünk tanúságául gyászlobogó hirdette intézetünkön is nagy veszteségünket, koszorút helyeztünk koporsójára, és temetésén az egész ifjúság a tanári karral együtt megjelent.

Épügy testületileg megjelent ifjúságunk az egész tanári kar vezetése mellett iskolánk másik nagy jötevőjének, Babusnik Ágostonnak, ki 1895. évi márcziushó 9-én hunyt el, temetésén. A boldogult férfiú emléket iskolánk kegyelete mindenha hálásán fogja megőrizni azért, mert az ő nevéhez fűződik emlékezete 4, egyenként 150 frtos ösztöndíjnak, melyeket iskolánk tanulói a „Temesvári I. takarékpénztár ösztöndíjalapítványából“ élveznek.

Ily érdemek láttára jogosult keblünk fohásza: Nyugodjanak nagy jötevőink békével! Maradjon meg hálás emlékek iskolánk vezetői és tanulói közt!

Az 1894/5. tanévvel intézetünk befejezte fennállásának első negyedszázadát. Ha az elmúlt huszonöt évre visszatekintünk, örömmel állapíthatjuk meg, hogy intézetünk megfelelt hivatásának.

Erős vára lett Délmagyarországon a nemzeti kulturának.

E huszonöt év alatt közel 8000 tanuló iratkozott be intézetünkbe, hol a tanári kar ép oly súlyt fektetett mindig a vallás-erkölcsi nevelésre, mint a tudományok ápolására. Szem előtt tartottuk mindig nagy alapítónk, báró Eötvös József azon classicus szavait, hogy a ki nem hajlik meg az isten oltára előtt, nem fog az a hazáé előtt sem meghajolni; azért rossz keresztény jó hazafi sem lehet. Szívökbe véstük mint magot a gyermek-
ifjaknak a magyar haza szerelmét, mely ép úgy hazája a közöttünk élő németnek, románnak, szerbnek mint a magyarnak. Ápoltuk a fakadozó rügyet és terebélyes fává neveltük az érettebb ifjakban. Büszkén mondhatjuk el, hogy tanítványaink, kik évek hosszú sora előtt végezték is tanulmányaikat intézetünkben, most — meglelt férfikorukban is — ragaszkodással, tisztelettel és hálával emlékeznek meg róla messzeföldön, idegen világrészekben is. Ennek megható tanúságait bírjuk.

Vannak volt tanítványaink között keresk. konzulok, magasabb rangú hivatalnokok, műépítészek, mérnökök, vegyészek, tanárok, görögkeleti lelkészek, tanítók; sőt újabb időben orvosok és jogászok is, kik a budapesti tudom. egyetemen is kitüntetéssel tették le vizsgálataikat.

Tanulóink nagyobb része e negyedszázad alatt anyanyelvre nézve nem volt magyar, de azzá lett — ha másban nem — érzelemben. Nem akadt idáig közöttük egy sem, ki szégyenére vált volna iskolánk szellemének vagy a ki törekvéseivel a magyar haza ellen fordult volna.

Hogy Temesvár szab. kir. város közönségének — mint iskolánk második alapítójának — és a vidéknek is megnyertük bizalmát, azt számos tényből következtethetjük. Egymásután szaporodnak a testületek és egyesek által iskolánkhöz kötött ösztöndíjak; gyarapodik ifjúságunk száma évről évre annyira, hogy az 1884/5. tanév óta épen 100°/_o-al növekedett, s az 1895/6. tanév elején már három alsó osztályunkat kellett e miatt párhuzamossá tenni. Mindezeket látva bizalommal tekinthetünk a jövőbe.

Iskolánk huszonöt éves történetének leírását nem fejezhetjük be méltóbban, mintha közöljük rövid leírását amaz ünnepélynek, melyet huszonöt éves fennállásának jubileuma alkalmából, 1895. okt. 17-én rendezett.

A tanári kar készakarva nem kívánta ez ünnepet nagyobb alapon rendezni, nehogy ez úgy is jubiláris évben, — midőn sokkalta nagyobb jelentőségű ünnepélyek fogják majd úgy a tanári kar, mint az ifjúság idejét és figyelmét lekötöni, — ez alkalommal is nagy mértékben vétessék igénybe úgy figyelme, mint a tanulmányokra szánt ideje. De egyszerűen keresztül surranni sem kívántunk e nevezetes és reánk nézve mindenestire emlékezetes napon. Igyekeztünk középúton járni.

A tanári testület az ünnepély megtartását okt. 17-re határozta, mert huszonöt évvel előbb e napon látogatta meg iskolánkat báró Eötvös József, ki egyenesen iskolánk megnyitása végett jött le Temesvárra.

A tanári kar néhány tagjából alakult ünnepélyrendező bizottság megállapítván az ünnepély programját, meghívtuk arra a helybeli hatóságokat, a nagyváradi tankerületben levő középiskolákat s ifjúságunk útján a nagy közönséget. Minthogy előre láthatólag intézetünk díszterme ez alkalomra szűknek bizonyult volna, azért az ifjúságnak csak négy felső osztályát bocsájthattuk okt. 17-én a nagy közönség jelenlétében lefolyt iskolai ünnepélyhez; a kisebbek számára az iskolai ünnepély okt. 18-án szerény mérvben ismételtetett. Ez előrelátást a következők teljesen igazolták, mert a díszterem, az alsó osztályú tanulók távollétében is zsúfolásig megtelt.

Az ünnepély nyomtatott programja a következő volt:

A TEMESVÁRI M. KIR. ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA
fennállásának 25-ik évfordulója alkalmából 1895. évi
októberhó 17-én tartandó

ISKOLAI ÜNNEP TÁRGYSOROZATA.

I.

Hálaadó istentisztelet az irgalmasok templomában **d. e. 9 órakor.**

II.

Iskolai ünnep d. e. 11 órakor:

1. **Ima.** Kreuzertől. Éneklí a vegyeskar.
2. **Alkalmi beszéd.** Tartja Dr. Laky Mátyás, igazgató.
3. **Ünnepi óda.** Irta Perényi Adolf, tanár.
4. **Üdvözlét a volt iskolatársnak részéről.** Tartja Stumpfoll Ede, városi ipariskolai igazgató.
5. **Beszéd a tanuló ifjúság részéről.**
6. **Ének:** a) Fohász. — b) Ébresztő. Éneklí a vegyeskar.
7. **Az intézet megtekintése.**

Este 8 órakor társas vacsora a Koronaherczeg szállóban.

Az ünnepély teljesen a megállapított rendben folyt le. Az isteni tiszteleten részt vett intézetünk összes ifjúsága. A szent misét iskolánk

püspöki biztosa Hemmen Ferencz csanád-egyházmegyei kanonok mondotta az irgalmasok templomában nagy lelkészi segédlettel. Jelen volt a szent misén Németh József fölsz. püspök is, valamint a helybeli és a vidéki középiskolák küldöttei. A mise alatt az ifjúsági négyhangú énekkar adott elő több, ez alkalomra betanult darabot.

Az ünnepély templomi részének befejezésével az ifjúság díszlobogójának előlvitele mellett tanárai kíséretében az intézet falai közé vonult. Az iskolai ünnepre megérkeztek a városi és megyei hatóságok képviselői: dr. Telbisz Károly polgármester, Dobó László megyei főügyész, az egyház képviselőjében dr. Szentkláray, dr. Kún László és Hemmen Ferencz kanonok urak. Az intézet egyik legnagyobb jóttevője: a temesvári első takarékpénztár képviselőjében Králik László igazgató, továbbá a helybeli csász. és kir. katonai tisztképző intézet igazgatója: Kestřanek őrnagy és tanári kara, a helybeli kath. főgimnázium, állami felsőbb leányiskola, áll. tanítóképezde, a városi ipariskola s a népiskolák igazgatói s tanárai; a távolabbi intézetek közül az aradi főgimnázium képviselőjében, annak igazgatója: Himpfner Béla, a lugosi főgimnázium nevében Putnok Miklós igazgató, Sinkovits és Rettegi tanárok, a kecskeméti áll. főreáliskola nevében pedig dr. Szánthó Kálmán tanár. Ugy a városból mint a vidékről nagy számmal jelentek meg a szülők, hölgyek és urak, továbbá az intézet volt tanítványai közül igen sokan, kik nem sajnálták a fáradságot, messze földről ide zarándokolni és részt venni az alma mater örömeiben.

Pontban 11 órakor dr. Laky Mátyás intézetünk igazgatójának vezénylete alatt felhangzott Kreutzernek, az intézet vegyes énekkar által előadott „Imá”-ja, melynek bevégeztével dr. Laky Mátyás igazgató tartott egy nagyszabású, az intézet multját s hivatását áttekintő beszédet, mit a nagyszámú közönség általános éljenzéssel fogadott.

Következett erre a tanári kar egyik tagjának: Perényi Adolfnak alkalmi ódája, melyet egyik növendékünk, Gaupp Ferencz VIII. oszt. tanuló szavalt el, szép elismerés mellett.

Nagy hatást keltett a városi ipariskola igazgatójának: Stumpfoll Ede úrnak, intézetünk egykori növendékének, a volt tanulótársak nevében és megbizásából elmondott beszéde. Nem állhatjuk meg, hogy e szép beszédnek egyes részeit, melyek a temesvári állami főreáliskola hatását tolmácsolják, itt is ne közöljük:

„A temesvári állami főreáliskola — úgymond — huszonöt évi fennállása óta annyi fényes sikereket ért el, oly jelentékeny kulturális és nemzeti missiót teljesített, hogy minden igaz hazafi hálával és elismeréssel kell hogy adózzék a mai napon azon nagy érdemű férfiaknak, kik e munkában résztvettek és a sikereket

kivívták. Mennyivel bensőbb, mennyivel intenzívebb kell hogy legyen a mi hálánk, a mi elismerésünk, kik közvetlen osztályosai, mondhatnám mediumai voltunk ezen áldásos tevékenységnek, mely alapját vetette meg jelenlegi társadalmi pozíciónknak. A mik ma vagyunk, s a mit ma tudunk, azt legnagyobb részben ezen intézetnek köszönhetjük, hol nemcsak a mindennapi életben szükséges ismereteket, nemcsak száraz tudományokat, hanem a legszebb és legnemesebb érzelmeket is oltották belénk. Mi itt nemcsak magyarul beszélni, hanem magyarul érezni és gondolkozni is megtanultunk.“

„Hogy Temesvár városa ma már annyira a mennyire magyar, az első sorban a helybeli középiskolák érdeme. S hogy ez érdem nem csekély része épen a főreáliskolát illeti meg, azt saját tapasztalatomból tudom, mert én s velem együtt sok százan egy árva magyar szót sem ismertünk, mikor e főreáliskola tanulóivá lettünk, s mikor az intézetet elhagytuk, oly jó magyarokká neveltek bennünket, hogy magyarság tekintetében bizony nem állunk hátrább senki fiánál. Ezt tartjuk mi a temesvári főreáliskola legnagyobb érdemének; hogy ezt az eredményt tudták velünk elérni, ezért vagyunk Önöknek leghálásabbak t. tanári kar.“

„Azt tartják t. hölgyeim és uraim, hogy gyümölcséről ismerni meg a fát. Nos, ha az igaz, akkor a temesvári áll. főreáliskola a javából való, mert köztudomású, hogy ez az intézet 25 évi fennállása óta már igen sok derék polgárt nevelt a hazának. Hány kiváló tudóst, mérnököt, tanárt, hivatalnokot, gyárost, gazdát stb. ismerünk, kik büszkén vallják magukat a temesvári főreáliskola volt tanítványainak, kik bizonyára nem foglalhatnának el ma oly kiváló pozíciót közéletünkben, ha itt az intézetben oly gondos nevelésben és helyes oktatásban nem részesültek volna.“

E nemes hévvel elmondott beszéd méltó figyelemben részesült s nekünk annál jobban eshetett, mert egy pártatlan férfiú nyilatkozata volt.

A jelenlegi tanuló ifjúság részéről Deutsch Arthur VIII. osztályú tanuló fejezte ki az intézet irányában az ifjúság háláját és ragaszkodását.

Két énekdarab fejezte be az ünnepélyt. A nagy közönség távozása után a szakférfiak még az intézet muzeumait és felszerelését tekintették meg, este 8 órakor pedig a Rudolf trónörökös szálló földszinti helyiségeiben tartott társas vacsora fejezte be az intézetre nézve emlékezetes napot.

A jubileum emlékeül ide iktatjuk végre Perényi Adolf tanárnak az ez alkalomra írt és elszavalt ódáját:

Ünnepi Óda.

1895. okt. 17.

Megnyilt a csarnok, lángol már az oltár!
 Isten hozott szép ünneplő sereg!
 Imádva zengjen ajkadról a zsoltár,
 Avassa szentté ezt az ünnepet.
 Az életharczok rideg küzdelmébül
 Szakíts egy perczet megvonulva itt;
 Eszmének áldozz lelked ünnepeül
 Széttépve földi, súlyos lánczaid!

Ünnepre jöttünk. Határkövet állít
 E szent falak közt munkáló sereg;
 És e határkő szent oltárrá válik,
 Melyen áldozva hő imát rebeg.
 Sohajtva néz a messze multba vissza,
 Remény zöld ágát szebb jövő mutat.
 A küzdelemben, Ég Urában bizva,
 Ujult erővel bizton vág utat.

Negyedszázadnak határköve áll ma
 E szent falak közt oltárunk gyanánt,
 Küzdelmes évek oly hosszú sorára
 Jövőben bizva nézhet iskolánk.
 Jer, ifjú, áldozz! Lelked emelkedjék,
 Jövő csatákra itt meríts erőt.
 Szivedbe véssed zászlónk szent igéjét:
„A haza legyen mindenek előtt!”

Áldozz e csarnok lángoló oltárán!
 E láng világít, szívet lángra gyújt;
 A szívet, lelket, szent tüze átjárván,
 Jövőre, szépre van számodra út.
 Az értelemnek fáklyája ha gyújtva,
 Ha szív nemesen nemesért dobog:
 A célát elértük, hazánk felvirulva,
 Boldog hazában mi is boldogok!

A kulturának e szent templomába'
 Egy nemzedék a más nyomába lép.
 Mint gyenge fácska lón ide plántálva
 S megújul egyre a régi nemzedék.
 S a kertész gondján szép sudárba szökken,
 A csemetéből viruló fa lesz;
 És év az évre míg felette röppen,
 Templomot sűrű, szép erdő övez.

Serény munkások, az erdő tiétek!
 Rá büszkeséggel nézhet iskolánk.
 A csemetéből szép sudárt ígétek
 Nevelt; munkátok által gazdagult hazánk.
 A gőz, a villam áramát ki méri;
 Ki épít utat, díszes palotát,
 Munkátok áldva büszkén dicséri
 Első vezérét: ezt az iskolát.

S megtér a férfi, az oltáron áldoz,
 Melyen az ifjú egykor áldozott.
 Megtér, mint gyermek az édes anyához,
 Elmondja híven, hogy sáfárkodott.
 Kezet a régi nemzedék az újnak
 Ezmén hevülve nyujt és *egyesül*;
Iskolatársak egymásra borulnak:
 S alkotásuk áll oltár díszéül.

Büszkén tekinthet küzdelmes multjára,
 Nem hiába küzdött ez az iskola.
 Nemzedéknek, mely áldás e hazára,
 E szent falak közt is volt otthona.
 Az Urhoz fordul jelen nemzedéke,
 — Hisz az történt, mit kegyelme akart. —
 Kegyelmed kérjük; légyen áldás, béke;
 Nagy Isten! áldd meg, áldd meg a magyart!

IV.

AZ INTÉZET HELYSÉGEI.

Az intézet régi helyiségei: a kórház-épület, annak felszerelése; az Uhrmann-féle ház; a régi színház. — A helyiségek czélszerűtlensége. — Az építkezés vajadásai. — Fülepp F. emlékirata. — A kormány erélyes fellépése; az 1877. június 11-iki jegyzőkönyv. — Az új épület építése; az épület leírása, felszerelése, a díszterem. — Az épület átadása. — Benne a városi ipariskola is helyet kap. — Az ev. ref. hitközség, a tornaclubb. — Az épület tatarozásának szüksége. — Ellentét a város és a kormány között. — Alkudozások. — Az 1892. június 24-iki jegyzőkönyv, az 1894. ápril 24-iki tanácskozás és az ápr. 30-iki egyezés. — Az ipariskola kiköltözik. — Az 1895. évi nagy tatarozás.

A kormány és a város között a reáliskola ügyében kötött alapszerződés 5. pontja értelmében a város arra is kötelezte magát, hogy a reáliskola czéljaira 1870. október hó 1-től számítva három év alatt egy minden tekintetben alkalmas épületet fog emelni, s addig is, míg ez felépíthető lesz, az iskola számára szükséges helyiségekről s ezek ideiglenes felszereléséről gondoskodik.

E kötelezettsége értelmében a város először is ideiglenes helyiségről gondoskodott. Miután alkalmasabb épületet nem talált, a belvárosi polgári kórház épületének ama helyiségei szemeltettek ki, melyek körtermekül nem használtattak, hanem magánlakásokul voltak bérbeadva. Daczára azonban e körülménynek, az intézet helyiségei mégis csak a kórház közvetlen közelében voltak; közelében egy oly helyiségnek, hol ragályos betegek és tébolyodottak is ápoltattak. E tekintetben iskolánk valóban egyetlen volt a maga nemében, s e szégyenteljes állapot kilencz évig tartott, nagy hátrányára a haladásnak és a kellő fegyelemnek. Sőt a mikor az intézet osztályai szaporodtak, még ez épületben sem volt elegendő helyiség, azért távolabb eső utczában kellett egyes osztályok számára helyet bérelni.

Az 1870/1. tanév elején az intézetnek csak I. és IV. osztálya nyilván meg, a két osztály számára a kórház-épületben két terem rendeztetett be; egyik új Kunze-féle padokkal ellátva az I. osztály tanterméül, a másik rajzeszközökkel felszerelve, a IV. osztály tan- s egyúttal rajzterméül is szolgált. Ezeken kívül egy terem volt a vegytani szertár, egy kis szoba az igazgatósági iroda, egy még kisebb tanári tanácskozmányok s egy az iskolaszolga számára. Az utóbbi kivételével mindenütt gázvilágítás is volt.

A helyiségek mindjárt az első évben oly szűkek voltak, hogy az első osztályba jelentkezők közül harminczat kelle visszautasítani.

Az 1871/2. tanév elején megnyílt a II. és V., sőt párhuzamossá tétetvén az I. osztály, újabb helyiségekről kellett gondoskodni. A szükséges előintézkedések a helyiségekre nézve már 1871. márczius hóban vették kezdetüket s ama helyiségekhez, melyeket az iskola már a múlt tanévben magáénak mondhatott, e tanév elején kapott még négy tantermet, két kis szobát és téli tornahelyiséget, s így e tanév alatt összesen már öt tanterem s egy rajzterem, egy igazgatósági s egy tanácskozmányi szoba, egy nagy szoba vegytani szertárnak s egy kisebb természetrajzi szertárnak és egy téli tornahelyiség állott az iskola rendelkezésére. A tantermek egyike rajzasztalokkal volt bútorozva, hogy két czélnek szolgáljon, a többi négyben Kunze-féle padok voltak. Minden helyiségnek volt gázvilágítása is.

Az 1872/3. tanév elején rendszeresítettvén a III. és VI. osztályok is, iskolánk teljes hatosztályu főrealiskolává lett. A két új osztály ismét új helyiségeket igényelt, s e végett — szintén a kórház-épületben — a régi helyiségekhez csatoltatott még egy tanterem, egy kis szoba a IV. osztály számára és egy nagy szoba természettani szertárnak. Sajnos, a város ez alkalommal megtagadott egy tantermet s ennek az volt a következménye, hogy 40 tanulót kellett a felvételnél visszautasítani és még így is 87 tanuló szorongott a II. osztályban, minthogy azt párhuzamossá tenni nem lehetett. Az új termektől a gázvilágítást is megtagadta a város, minek hiánya igen érezhető volt, mert a tantermek igen hosszúak voltak s ablakaik keletnek néztek. Az iskola összes helyiségei voltak az 1872/73. tanévben: hat tanterem, két rajzterem, egy kis tanterem, két nagy szoba vegytani és természettani szertárnak, három kis szoba természetrajzi szertárnak, igazg. irodának és tanárszobának, egy téli és egy nyári tornahelyiség.

Az intézet ideiglenes helyiségeiről hiteles kimutatást nyújtott az 1872/3. tanév végén Fülepp Ferencz igazgató ama felterjesztésben, melyet 1873. július 4-én, tehát akkor, midőn már az intézet teljes, sőt az I. osztály párhuzamos is volt, az orsz. közokt. tanács műszaki osztályához intézett. E kimutatást itt közöljük. Ugyanekkor megkivánták

még az igazgatótól azt is, hogy küldje be az ideiglenes iskolahelyiség tervrajzát hacsak vázlatban is, valamint az építendő új iskola rajzát és tervrajzát, de ezeknek az igazgató nem tehetett eleget. (Igazg. levéltár 1873. 89. szám.)

KIMUTATÁS

a temesvári m. kir. állami főreáltanoda ideiglenes helyiségéről.

Az épület területi nagysága	T a n t e r m e k		Rajztermek		Szeptárak és laboratoriumok		Szellőztethetős módja	A fűtés miként? eszközöltek?	A világítás kellő-e a tanteremben? A világítás miként? eszközöltek?	Az árnyéksékek elhelyezése	Van-e a közelben egészségveszély?	Észrevételek
	száma	nagysága ☐ láb	tanulók száma	nagysága ☐ láb	száma	nagysága ☐ láb						
Külön épülete nincs	7		2		3		A szellőztetés ablakokon és ajtókon történik	Fával, megfelelő vaskályhákban	A természetes világítás nem megfelelő. A legtöbb teremben légszusz	A ház félreeső zugában vannak. Nem elegendők	Egzszerű viz csak a szomszédban van	Az iskolai helyiségek a városi polgári kórházépületben vannak elhelyezve; különben igen csendes utczában van
1. terem	484	40	1. terem 877	1. terem 534	1. terem 534							
2. terem	664	65	2. terem 694	2. terem 500	2. terem 500							
3. terem	553	50		3. terem 197	3. terem 197							
4. terem	661	71										
5. terem	240	22										
6. terem	629	78										
7. terem	585	71										

A temesvári m. k. főreáltanoda igazgatósága 1873. július 4-én.

Fülepp Ferencz.

A kórház-épületnek reáliskolai helyiségekké való átalakítása került a városnak 1870-től 1874. június 30-ig összesen 6353 forint 85 krjába; bútorzatra fordított ugyanezen idő alatt 5397 forint 71 krt s így az ideiglenes felszerelésre 1874. jun 30-ig kiadott 11.751 frt 56 krt.

Ezenkívül a reáliskolára fordított évenkénti költsége volt:

1. Készpénzben	4000 frt — kr.
2. A helyiségek évi bérlete	3069 „ 58 „
3. A fűtőfa értéke és szállítása	511 „ 70 „

(Városi levélt. 1874. 8036.).

E közben az igazgatóság mindjobban érezte a helyiségek szűk voltát és előre látván, hogy az 1873/4. tanévre okvetlenül szükséges lesz a II. osztályt is párhuzamossá tenni, hacsak igen sok tanulót visszautasítani nem akar, már jó eleve, 1873. jan. 14-én a következőket írja a város polgármesteréhez:

„Tekintetes Polgármester Úr! Ezen kir. főreáltanoda oly gyarapodásnak örvend, miszerint jelenlegi helyiségeink egyik alkalommal nyilvánított véleményemtől eltérőleg, a jövő tanévre elégtelenek. A II. osztály kettévágása a jövő tanévre kikerülhetetlen, hacsak idegen helyről jövőket ki nem akarnék zárni, a mi nyilván városunk anyagi gyarapodását megakasztaná. Jelenlegi VI. osztályunk oly szűk szobában van, hogy 22 tanulónál többet be nem fogadhat, s így ha ma valaki felvételre jelentkeznek, kénytelen lennék az illetőt helyszűke miatt visszautasítani, a mi a tanév elején a II. osztályba iratkozott negyven tanulóval tényleg meg is történt. Roppant nagy zavart okoz most már egy harmadik rajzterem hiánya. E miatt lehetetlen rendet tartani s a tanulók igen sok időt kénytelenek vesztegetni. Nagy hátrányára esik az oktatásnak s a tanulóknak, hogy városunk nemes tanácsa a tanév elején az új termekbe a gáz bevezetését megtagadta. Ezek alapján kérem a polgármester urat, sziveskedjék jó eleve gondoskodni, hogy e bajokon segítve legyen s tanodánknek a jövő tanévre két terem s egy jókora szobát a kellő bútorzattal s gázvilágítással együtt átengedni.“ (Igazg. levélt. 1873. 13. szám.)

Az igazgató emez átiratára a városi tanács intézkedett is, mert már 1873. január 20. és február 10-én bizottságot küldött ki, mely hivatva volt a reáliskola számára a közkórházban igényelt további helyiségek átengedéséről s azok felszereléséről jelentést tenni. A közgyűlés a bizottság jelentését 1873. márcz. 18-án tartott ülésében elfogadván, az igazgató által kért helyiségeket a jövő tanévre megadta s egyúttal Györgyössy György városi tanácsost bízta meg, hogy az új helyiségeknek iskolai célokra leendő átalakításáról és berendezéséről gondoskodjék. (3304/1873. városi közgyűl. szám.)

Meglevén ekként a kívánt helyiség, az 1873/4. tanév elején már a II. osztály is párhuzamossá lett s így összesen nyolcz osztály volt; ezek még mind elfértek a kórház-épületben, csak az igazgató szorult ki eddigi lakásából.

Az ifjúság száma évről évre gyarapodván, előre volt következtelhető, hogy az 1874/5. tanév elején a III. és IV. osztályokat is párhuzamosakká kell tenni. Az igazgató felterjesztésére a miniszterium a szükséges új tanerőket is megadta, de mily hosszas huzavonába került, míg a város a kellő helyiségekről gondoskodott! Hanthó Lajos igazgató 1874. július legelején beszélt ez ügyben a polgármesterrel s figyelemzettvén őt a két új osztály megnyitásának szükségére, azok számára négy újabb termet kívánt. A polgármester erre július 6-án azt válaszolta, hogy a kórház-épületben levő lakosztályokból az új párhuzamos osztályok számára újabb helyiségeket átalakítani nem lehet. Az igazgató erre jul. 7-én azt feleli, hogy az osztályok szaporítása csakis Temesvár város közönségének áll érdekében, s ő csakis a város érdekében vélt cselekedni, mikor e célra a miniszteriumtól új tanerőket kért. Ez meg is adatott. Ha most nem lesz helyiségszaporítás, természetes, hogy osztály sem lesz több mint most, azaz nyolcz, s ha egy osztályba hatvannál több fog jelentkezni, a felvételt azonnal beszünteti s így előreláthatólag vagy 120 tanulót kell majd visszautasítani; a felelősséget és vádat vegye majd magára a város vagy ama testület, mely az osztályok szaporítását ellenezte. Egyébiránt — folytatja — volna egy közvetítő indítványa, az hogy két új osztályt (I. és II.) szervezzenek a gyűrvárosban, s ő — az igazgató — kitesz majd oda három tanárt s az mint fióként színtén az ő felügyelete alatt állana. E két új osztály felállítására és felszerelésére nem kerül nagy áldozatba. „Mit! áldozat! — írja — áldozat lenne idegen érdekekért, hanem saját polgártársaink gyermekeinek szellemi kiképzetésére fordított pénz nem áldozat, hanem önmagunk iránti köteleesség. Még egyet vagyok bátor — folytatja — alázatosan megjegyezni. A fentebbi számítást 600 tanulóra sokan talán nagy számnak tekintik, de az eddigi arány szerint nem az; tavaly 400-ról 500-ra szűkött fel a szám, azelőtt 300-ról 400-ra; most 500-ról könnyen felszűkhet 600-ra, s hogy e szám az év folytán valami nagyon megfogyna, fel nem tehető, valamint soha nem maradt ki sem itt sem máshol kevesebb tanuló az év folytán mint épen az idén a mi reáliskolánknál. Bár kimaradna a fele, kimaradna ama nagy tömeg, a melyből soha nem lesz technikus, s a mely nem reáliskolába, hanem polgáriskolába való contingens. Ha indítványom elfogadtatnék, a külső osztályokat mint polgári iskolát lehetne szervezni; azonban erről az esetben bővebben.“ (Igazg. levélt. 1874. 94. sz.)

A városi közgyűlés ez indítványra 1874. július 28-án a következő

határozatot hozta: Bárha az indítványozott reáliskolai osztályszaporítás szükséges volna, s a városi bizottság is örömmel hozzájárulna, azonban kellő helyiségek és a berendezési költségek ezúttal meg nem szavazhatók, mert a városi háztartás egyensúlyának megzavarása nélkül az évi, körülbelül 50.000 forintnyi, a városi jövedelmekhez képest amúgy is felette magasra rúgott és csak nagy áldozattal behozható iskolai kiadásokat szaporítani már nem lehet. (6219/1874. közgyűl. szám.)

Az 1874. aug. 1-én kelt igazgatói évvégi jelentésében Hanthó L. igazgató ismét felsorolja az intézet érdekében tett eddigi javításokat; feltárja a bajokat s azoknak orvoslása és a szokott évvégi tisztogatások megállapítása végett egy bizottság kiküldését kéri. (Ig. levélt. 316/1874.) A városi közgyűlés erre a jelentést tudomásul vette s szept. 30-án a közkórházi bizottságot megbízta, hogy lépjen érintkezésbe az igazgatóval, hogy mennyiben lehetne városi segélylyel az orvosolható bajokon segíteni. E bizottság főfeladatává tették, hogy a fősúlyt ama körülményre fektesse, hogy a jelentkező helybeli tanulók felvétele biztosíttassék. (9769/1874. vár. közgy. sz.)

E közben a beiratások az 1874/5. tanévre már megkezdődvén, a bizottságnak gyorsan kellett eljárnia küldetésében. Jelentésüket a városi közgyűlés már okt. 3-án vette tárgyalás alá. A bizottság azt jelenté, hogy a reáliskolai igazgató egy-egy osztályba hatvan tanulónál többet befogadni nem akarván, a beiratásokat az elért számnál beszüntette. Minthogy azonban ezen számon felül jóval több tanuló jelentkezik, s ezek leginkább helybeliek, a bizottság azt javasolja, hogy a reálisk. igazgatóság kerestessék meg a beiratások folytatására, a szükséges helyiségek pedig a város által állíttassanak ki és rendeztessenek be. A közgyűlés erre a 6219. számú határozatától eltérőleg kimondta, hogy a kellő számú tantermekről s azok felszereléséről gondoskodni fog. Minthogy azonban ez intézkedés által a városra új berendezési terhek háramlanak, a város pedig a magas kormánynyal kötött szerződés szerint a reáliskola első berendezéséhez csak 2000 frttal tartozik hozzájárulni, míg e czímen a város részéről már eddig is 5397 frt 71 krnyi költség fordított, melynek fejében eddig 1493 frt 22 kr. térítettett vissza, az 3904 frt 49 krnyi eddigi többlet, valamint a most elrendelt osztályszaporításokkal felmerülendő berendezési költségek visszatérítése végett a miniszteriumhoz felterjesztés teendő. (12402/1874. közgyűl. szám.)

A kiküldött bizottság helyiség után nézvén, miután a kórház épületében már arravaló helyiséget nem talált, végre a belvárosi *Bécsi utcában* 64. sz. a. levő Uhrmann-féle ház első emeletén egy év tartamára egy lakást bérelt ki s azt októberhó folyamán iskolai helyiséggé átalakítván, oda a párhuzamos II. és III. osztályokat helyezték el s így végre, november elején ez újabb ideiglenes helyiségben is megkezdhetők

az előadást; idáig e párhuzamos osztályok ifjúsága is a kórház-épületben szorongott s felváltva használták a tantermeket. Délelőtt volt a II.a) és III.a)-nak, délután pedig a II.b) és III.b)-nek előadás ugyanazon teremben.

A város kiadása a reáliskolára az 1874/5. tanévben volt:

1. Régi és új épületek bérlete	3560	frt	—	kr.
2. Fűtőfa és fuvarja	654	„	50	„
3. Javítások	214	„	34	„
4. Újabb felszerelés	744	„	80	„
5. A szerződés szerint befizetett	4000	„	—	„
6. Egyéb kiadások	14	„	—	„

összesen . 9187 frt 64 kr.

A reáliskolák 1875-ben új szervezésen menvén keresztül, kimondott, hogy ezentúl nyolczosztályú középiskolák lesznek, s az 1875/6. tanévben életbe lépett a reáliskolák VII., a következő tanévben pedig a VIII. osztály. E körülmény országsszerte megcsappantotta a reáliskolák hallgatói számát, mert amaz előny, hogy az ifjú hat középiskolai osztály elvégzése után főiskolai tanulmányokra mehetett, megszűnt, s így nem volt ok, miért látogassa oly tömegesen a reáliskolát. Az 1875/6. tanév elején nálunk is felállították a VII. osztályt, de az ifjúság csekélyebb számban jelentkezővén, megszüntették a párhuzamos III. és IV. osztályokat s így a bécsi utcza 64. számú házban levő ideiglenes helyiségre többé szükség nem volt.

A felállított új VII. osztálynak szintén a kórház-épületben adtak helyet, úgy hogy itt hét teljes osztály, az igazgatósági iroda, tanári szoba, muzeumok és a rajztermek foglaltak helyet, míg a párhuzamos I. és II. osztály a kórházi épületből kitelepítettvén, a régi színház-épületbe helyeztetett át, hol ha nem is czélszerű, de mégis tűrhető állapotot talált. A két tantermen kívül volt itt még egy konyha és az avval határos szoba, mely az iskolaszolgának lakásul rendeztetett be. (Városi levélt. 1875. 9200 sz.)

Az 1876/7. tanév elején életbe lépett a VIII. osztály, ellenben rövid fennállás után — szept. végén — megszüntették a párhuzamos II. osztályt, s így az osztályok száma e tanévben is csak annyi volt mint a múlt 1875/6. évben, s így újabb helyiségszaporításra szükség nem volt; a következő évben még kevésbbé, mert az 1877/8. tanév elejétől fogva már az I. osztály sem volt párhuzamos s így a színház-épületben levő szobákra sem volt szükség.

A czélszerűtlen elhelyezés miatt évről évre megújultak a panaszok a tanári kar részéről, kérve a minisztériumot és a várost, hogy valahára vessenek már véget a tűrhetlen helyzetnek. Nem akarjuk itt e folytonos panaszokat felsorolni, de egy-két esetet mégis felemlítünk, a melyekből

leginkább kitűnik a helyiség czélszerűtlensége s az intézet közveszélyes állapota.

A tanári karnak 1873. decz. 18-án tartott tanácskozásán az ifjúság tanulmányi és fegyelmi állapota kerülvén szóba, a tanári kar maga is elismerte, hogy az ifjúságnak úgy tanulmányi mint fegyelmi állapota nagyon szomorú; ennek pedig legfőbb oka a helyiségek elégtelensége és a meglevőknek czélszerűtlen volta és mindaddig, míg ezen nem változtatnak, a tanári karnak kevés reménye van, hogy minden buzgalma mellett is sokkal jobb eredményt mutathatna fel.

A vegytani helyiségeknek három nagy hátránya van: *a)* nincs külön vegytani tanterem. — *b)* Hiányzik a vegytani intézethez szükséges lepárló helyiség (konyha). — *c)* A vegytani helyiségekhez a bejárat vagy a III. osztály tantermén, vagy az igazgató irodáján keresztül történik, mert abba más bejárás nincs. Ugyanez áll a physical tanteremre vonatkozólag is, mert ez meg a népes I. osztály tanterméül is szolgál, s így az V. és VI. osztályok a physicát a saját termükben kénytelenek hallgatni s ez maga után vonja, hogy a drága physical eszközöket ide-oda kell hurczolni. A természetrajznak sincs tanterme, mert ama szoba, mely erre felhasználható volna, a II.b) osztály tanterme s egyszersmind kisegítő rajzterem is. De hiányzik e szakra nézve a muzeum is, mivel ama két kis szobában, mely most muzeum gyanánt használtatik, már a jelenleg meglevő — habár csekélyszámú — gyűjtemények számára sincs hely. A tárgyakat e miatt a tanár szüntelen ide-oda hordani kénytelen. Rajzterem volna ugyan három, de ezek közül az egyik a II.b) osztály rendes tanterme, de úgy ez, mint a másik, csak 48 tanulót fogadhat be; a harmadikba belefér ugyan 75 tanuló, de a III. és IV. osztály ifjúsága 80-an felül levén, egynéhánynak állani kell. Ezenkívül a világítás rendkívül rossz. A tanulók egy része, a terem oszlopos volta miatt, mintegy fülkébe van szorítva; nem láthatja a tanár, a táblához háttal ül, mi a figyelemnek is roppant hátrányára esik. Az igazgatói iroda a fennebbi okokból nagyon is alkalmatlan. Nincs könyvtári helyiség, a tornacsarnok pedig nem egyéb mint egy penészes zúg. A városi bútorzat igen gyarló és törékeny s hozzá még elégtelen is úgy az irodában, mint az osztályokban és muzeumokban; drága eszközök állanak el nem zárt rekeszekben, minden pillanatban kitéve a pusztulásnak, sőt a tanári és tanácskozmányi szoba számára a tanári kar a maga költségén volt kénytelen egyszerű állványokat készíttetni.

Az intézet helyisége egyáltalán nem felel meg rendeltetésének. Kórházzal ugyanazon épületben levén, az ifjúság és a tanári kar a kórházban fejlődő s az egészségnek a legnagyobb mértékben hátrányos miasmákat kénytelen beszívni, kénytelen tanúja lenni a betegek és hullák ki- és behordásának. A közlekedés pedig az egész épületben

veszedelmes, mert csak egy lépcső van s az is szűk; a folyosók padozata s faoszlopai korhadtak. A tanári kar mindezeknél fogva arra kéri az igazgatót, hogy az ezen állapotról felvett jegyzőkönyvet úgy a miniszteriummal, mint a várossal is közölje.

Ily körülmények között nem csoda, ha járványos betegségek alkalmával az előadásoknak gyakrabban kellett szünetelniök; így 1873. július 7-én kezdődtek meg az évvégi vizsgálatok, de befejezni nem lehetett, mert a főorvos azt jelenté, hogy a kórházban egy cholera-eset is fordult elő, s így az ijúságot tíz nappal hamarabb kellett haza bocsátani; 1874. januárban a himlő mint járványos betegség uralkodott, a kórház épületben pedig a himlősök osztálya épen a reáliskola tözsomzedságában volt elhelyezve. A kórházi főorvos, a dolgok ily állása mellett, minthogy egy reáliskolai himlős tanulóról is van tudomása, a reáliskolai tanulók megvédése érdekében azt írja az igazgatónak, hogy nem látná feleslegesnek, ha az előadások néhány hétre szünetelnének, különösen amaz osztályokban, melyek a kórház himlő osztályához legközelebb vannak. Az előadások ezúttal ismét megszakadtak és tíz napig szüneteltek; február 9-én ismét megkezdődtek az előadások, de márczius elején hasonló okból ismét be kellett azokat szüntetni egy pár hétre.

Az igazgató már az első eset alkalmával átírt a városi tanácshoz, hogy a himlőbetegek más, távolabbi helyre vitessenek, mert különben a járvány miatt bezárt iskola újra megnyitható nem lesz. Erre a tanács azt rendelte el, hogy ha más épületbe nem is, de legalább a kórház-épületnek az iskolától legtávolabb eső részébe szállíttassanak át a himlőbetegek. Az igazgató egyúttal a miniszteriumnak is körülményes jelentést tett a felmerült esetről, s a kormány 1874. márczius 26-án 6633. sz. leiratával ismét felhívta a várost, hogy addig is, míg a reáliskola új épülete elkészülne, vagy a kórház vagy a reáliskola az eddigi épületből más, czélszerűbb házba helyeztessék át.

A tanári testület folytonos panaszai, a felmerült szomorú esetek és méginkább a miniszteriumnak erélyes sürgetései végre oda vitték az ügyet, hogy a reáliskola számára emelendő állandó épület építését végre — annyi vajúdas után — a jóváhagyott tervek alapján 1878. április 2-án megkezdették. De míg ide fejlődött a dolog, nem lesz érdektelen az építkezés előzményeivel is megismerkednünk. Hogy az első években miért húzódott az építkezés ügye, arról bő és világos áttekintést nyújt Fülepp F. igazgatónak 1873. február 24-én a temesvári m. k. mérnöki hivatal útján a közmunka és közlekedési miniszteriumhoz intézett jelentése, miért is ennek idevonatkozó részét szó szerint közöljük:

„Csaknem két éve, hogy Temesvár sz. k. város közönsége a jelenlegi színházi épület telkére állítandó főreáltanoda tervét a nmélt. m. k. vall. és közokt. miniszteriumhoz jóváhagyás végett felterjesztette. Ezen terv

igen sok lényeges hibában szenvedett s a helybeli m. k. mérnöki hivatalhoz kiküldettetett azon czélből, hogy velem s a tervező építészzsel együtt egyetértőleg átdolgoztassék. A helybeli m. k. mérnöki hivatal Prepeliczay mérnök urat bízván meg a maga részéről a teendőkkel, abban állapodtunk meg ketten, miszerint a tervnek egyszerű módosítása által lehetetlen mindazon igényeknek megfelelni, melyeket az építendő tanodának ki kellene elégíteni. Ennek oka nemcsak a felhasználandó telek elégtelen voltában, hanem azon körülményben is találtatott, hogy az épület csak keletről és délszokról lehet szabad, a többi oldalakról pedig idegen házakra támaszkodik; ezek alapján a szomszéd Scharmann-féle házat is bele vontuk a kombinációba. Legczélszerűbbnek látszott Fliegauf tervező műépítészt egy, az elsőtől független új tervnek a kidolgozására felszólítani. Fliegauf helyesnek találta e nézetet, s habár igen hosszú időre és sok kérésémre, valahára, körülbelül egy év előtt elkészítette a második tervet. Azonban ezen terv sem volt kielégítő. Nélkülözte a szükséges helyiségeket s annyira czélszerűtlen volt, miszerint Fliegauf maga is belátta, hogy épen nem volna tanácsos e második tervet életbe léptetni. Az épület két emeletre volt tervezve. Nem lévén ilykép kétemeletes épület elégséges, abban állapodtunk meg, hogy az háromemeletesre terveztessék. A terven dolgozott is Fliegauf. Ez is csak sok kérésémre és lassan készült el. Ezen terv, melynek bírálatánál közbejött halála miatt nem folyt be Prepeliczay mérnök, eltekintve attól, hogy tantermeket a harmadik emeletre is kellett helyeznie, a fennálló viszonyok és nehézségek mellett, elfogadható volt, és csak némi módosításokat kellett volna még rajta tenni, hogy a nmélt. vall. és közokt. miniszteriumhoz felterjesztessék. E módosításokat és a terv végleges kidolgozását semmiképen nem bírtam kieszközölni. Múlt év július havától fogva hétről hétre halasztotta Fliegauf a munkát, míg végtére f. é. január hó elején kijelentette előttem, hogy ő elkészíti a tervet, ha kívánom, hanem azon meggyőződésben van, hogy ezen terv sem fog életbelépni, mert neki biztos tudomása van arról, hogy a vár belső bástyái le fognak romboltatni, s így a főreáltanodának egy czélszerűbb, minden oldalról szabad tér fog kiszemeltetethni, a hol a jelenkor igényeit minden tekintetben kielégítendő reáltanoda lesz felállítható. Ismerve azon viszonyt, melyben Fliegauf Scudier ő nagyméltóságához, a temesvári hadtestparancsnokhoz áll, biztos értesülés czéljából tisztelegtem a parancsnok úrnál. Itt megtudtam, hogy a tervezett átalakítás csaknem bizonyosnak mondható, valamint azt is, hogy Scudier maga sem tartja czélszerűnek a kifizőtt telket iskolai épületnek. Felkértem tehát a parancsnok urat, szímelne ő ki az átalakítási terven alkalmas tervet az építendő reáliskolának. Scudier ő nagyméltósága, Fliegauf közbenjárásával három telket szemelt ki, s így tudva azt, hogy a városi

közönség szintén a várművek átalakítása tekintetéből maga sem hajlandó már a redout-épület telkére építeni a reáltanodát, mivel az itt szükséges bontások is legalább 10,000 forintba kerülnének, s egy — habár roncsolt — de azért jövedelmező házat kellene venni, sőt biztosan tudva azt, hogy a városi közgyűlés semmi esetre sem fogja a szükséges költséget a közel jövőben megszavazni, mivel erre nem képes; továbbá azon tudatban, hogy az épület helye nem képezhet elvi kérdést, hacsak a külvárosok is be nem vonatnak a combinatioba, magam is elejtettem a redout-épület telkét. Ezt tenni a következő két nyomos ok is tanácsolta: 1. A redout-épület szomszédsága közerkölcsi tekintetből a város legdísztelenebb helyei közé tartozik, és 2. nem készülvén el az új redout-épület, a réginek reáltanodává leendő átváltozása legelőnyösebb esetben csak egy év múlva lenne lehetséges, a mi által tehát, ha a főreáltanoda építése a várművek átalakításától tétetik is függővé, időben sem veszünk semmit.“

„Ily körülmények között két lehetőséggel álltam szemközt: Az egyik a nmélt. közokt. miniszteriumnak az eddig előadottakról egyszerűen jelentést tenni; a másik Steiner Ferencz helybeli polgárnagygyal érintkezésbe lépni s a kiszemelt telkek közül egyet véglegesen megállapítani s Fliegauf által ennek alapján, a polgárnagygyal egyetértve, új tervet készíttetni. Én, tekintettel a reáltanoda érdekében kötött szerződésre, rövidség okáért az utóbbit választottam, annyival is inkább véltem ezt tehetni, minthogy a nmélt. közokt. miniszterium előtt sem áll más út. A polgárnagy hivatalosan kívánván eljárni ez ügyben, f. é. január 10-én 7. sz. a. hozzá intézett átiratomban egy bizalmi férfiakból alakult bizottság összehívására kértem fel, mely Fliegauffal és velem a felett tanácskoznék, hogy tekintettel a várművek czélbavett átalakítására, a már kiszemelt redout-épületi telken állíttassék-e fel a helybeli állami főreáltanoda épülete vagy nem? Ha nem, akkor hol lenne legcélszerűbb a tanoda-épület felállítása, és mekkora terület helyeztetik rendelkezésére? A bizottság megtartatott, s jegyzőkönyve a városi közgyűlés elé s innen a nmélt. közokt. miniszteriumhoz terjesztetett fel. Valamint a bizottság, úgy a közgyűlés is, mint előrelátható volt, elejtette a redout-épület telkét. Az ügy érdemleges tárgyalásába azonban nem bocsátkozott a közgyűlés és mindaddig nem is fog bocsátkozni, míg a nmélt. közokt. miniszteriumhoz 1871. máj. hó 9-én felterjesztett terv el nem intéztetik.“¹⁾

¹⁾ E terv szerint, mint azt Fülepp F. jelen emlékiratának elején is említi, a reáliskolát a színház telkére építenék. E tervre az igazgató 1871. május 31-én 75. sz. felterjesztésében sok, alapos kifogást emelt. A közokt. miniszterium erre a tervet a közm. és közl. miniszteriumnak küldte át kellő megvizsgálás végett (12 989/1871.), s ez átiratának másolatát 1871. jul. 19-én megküldé az igazgatónak is, hogy kellő eljárás végett lépjen érintkezésbe a temesvári állami építészeti hivattall. A további fejleményekről Fülepp maga tudósít.

„Figyelembe véve azt, hogy úgy a polgárnagy mint a bizottsági tagok igen jól ismerik ezen terv ügyállását, mert hiszen én és Fliegauf körülményesen felvilágosítottuk őket; hogy tehát említett urak a közgyűlést is alaposan tájékoztathatták volna: említett közgyűlési határozat voltaképen nem czéloz mást, mint az építés lehető halasztását. A város t. i. tökéletesen el van adósodva, jövedelmi forrásait teljes mértékben felemésztik napi szükségletei és hitele úgyszólván nincs. Utai, hídjai rosszak, s hogy ezeket javíthassák, egy kölcsönhöz kellene folyamodniok. A reáltanoda épületét is kölcsönből kellene felállítaniok. Ilyképen nagyon kedvezőtlen kilátása van ezen főreáltanodának, s ha a nmélt. közokt. miniszterium a várost ezen kötelezettség alól fel nem menti, bele telik tíz év is, mire új épületet kapunk.“

„Szerencsére úgy áll a dolog ma, hogy ezt az álladalom legcsekélyebb megterhelhetése nélkül is meg lehet tenni. Épen e napokban tudtam meg Scudier ő nagyméltóságától, hogy a várművek átalakítási terve ő csász. és apostoli királyi Felsége legmagasabb tetszését, jóváhagyását megnyerte. Ezen terv legközelebb a m. kir. minisztertanács elé fog terjesztetni és itt véglegesen és kedvezőleg elintéztetni. Az átalakítási munkálatok által körülbelül 61.000 □-ölnyi térség lép a magyar álladalom közvetlen tulajdonába, a mely néhány százezer forintnyi nyereséget nyújt. A magas magyar kormány tehát szabadon rendelkezik a nyereendő térségek felett, s így a reáltanodához szükséges telket ingyen engedheti át a nmélt. közokt. miniszteriumnak. Az érintett tiszta nyereség felett szintén a magyar kormány rendelkezik. Ebből lehetne az építési költségeket fedezni. A magas kormány így tehát Temesvár szab. kir. várost egy igen súlyosan reá nehezedeő tehertől mentené fel s egyszerűsmind a város szépitését közvetlenül előmozdítaná, a miknek igen kedvező hatásuk lenne a magyar állameszme érdekében. Ezen áldozatokat nem kellene épenséggel ingyen hozni. A kölcsönösség elvére támaszkodva, viszonzásul a jelenlegi redout-épületet úgy a mint áll, örök tulajdonul, szabad rendelkezési joggal követelné a nagym. közokt. miniszterium. Ezen épületet lehetne reáltanodai finöveldevé átalakítani s részint ennek, részint a főreáltanoda érdekében jövedelmezövé tenni; vagy ha czélszerűbbnek mutatkoznék, eladni s a bejött pénzen a főreáltanodai épület szomszédságában illet építeni. A város továbbá a szállítandó tűzifa vágatására s az intézet világítására is köteleztetnék s végezetre a kijelölési jogról is lemondana. Az évenként fizetendő 4000 forint érintetlenül meghagyatnék. Addig pedig, míg az épület elkészülne, a főreáltanoda ideiglenes helyül a jelenlegi tartatnék meg.“

„Figyelembe véve azon kedvező fordulatot, melynek a reáltanodai ügy 1870. óta hazánkban indult, úgy látszik nekem, hogy a közokt. miniszterium és Temesvár városa között ezen főreáltanoda érdekében

kötött szerződés változtatása igen jogos. 1870-ben és azelőtt a reáلتanodákat országszerte nem tekintették másnak, mint a mik ma csekély külömbséggel a jól szervezett polgári tanodák. Ma a reáلتanodákat tudományos alapon nyugvó, tudományos cél felé törekvő középtanodáknak tekintjük. A mai felfogás szerint tehát kizárandók a reáلتanodák kereteiből a szakiskolák, s így nehezen fogja a nm. közokt. miniszterium Temesvár városnak ez irányban tett ígétét beváltani. A mai felfogásnak megfelelő reáلتanoda tehát nem elégíti ki oly közelről iparos osztályunk érdekeit mint a polgári tanoda. A miből következik, hogy iparüző városaink mindinkább a polgártanodák felé fognak hajolni, s a reáلتanodák felállítása csaknem kizárólagosan az álladalomra fog háramlani. Én meg vagyok róla győződve, hogy Temesvár sz. kir. város közönsége csak azért szerződött ezen főreáلتanoda érdekében a nm. miniszteriummal, mivel azt hitte, hogy ez által a polgári tanodák felállítása kötelezettsége alól fel lesz mentve. A mint az ellenkezőről meggyőződik, a mint a törvény értelmében polgári tanodák felállítására lesz szorítva, arra építve, hogy ezen főreáلتanoda érdekében tetemes áldozatot hozott, polgári tanodái érdekében államsegélyt fog követelni. Ezen követelést vissza fogná az államkormány utasíthatni, ha a várost a főreáلتanoda építésétől felmenti. Sőt ezen esetben, épen ezen indokból annyival szigorúbban megkövetelhetné, hogy Temesvár közönsége legalább is két polgári tanodát állítson fel saját erejéből, a mire képes, és a minek hiányát nagy mértékben érezzük.“

„Röviden egybefoglalva az eddigieket, nézeteim a következőkben összpontosulnak:

1. A jelenlegi redout-épület telke nem alkalmas czélszerű reáلتanoda építésére. E telek tehát végkép elejtendő a kombinációból. —
2. A közokt. miniszterium és Temesvár városa között kötött szerződés a fentebb jelzett módozatok szerint megváltoztatandó. —
3. A jelenlegi redout-épület főreáلتanodai fineveldének alkalmazandó. —
4. A főreáلتanoda épülete államköltségen állítandó fel a várművek átalakítása alkalmával nyerendő térségen. —

A 4. pont foganatosítására nézve birom Scudier ő nagyméltósága ígétét, miszerint minden tekintetben támogatni fog. Legczélszerűbb volna tehát, ha a nmélt. közokt. miniszterium azon esetben, ha nézeteim elfogadtatnának, közvetlenül engem bízna meg ezen ügy elintézésével. A finövelde ügye csak akkor tárgyalhatnák behatólag, ha már elvileg elfogadtatott. Ezen esetben tanácsos lenne helybeli értelmes urakkal tanácskozásba bocsájtkozni s egy szervezési javaslatot készíteni, a mely a nmélt. közokt. miniszteriumhoz felterjeszhetnék. Annyit mondhatok, hogy e finövelde az államot semmiben sem terhelné s e mellett igen nagy horderejű intézetté válnék.“ (Igazg. levélt. 1873. 33. sz.).

A reáliskola építési ügye ez emlékirat felterjesztése óta hosszabb ideig nyugodott. Ugy Fliegauf műépítész, mint Fülepp Ferencz igazgató elhagyták Temesvárt. Az új reáliskolai igazgató, Hanthó Lajos, végre 1875. május 10-én az építés ügyében a városhoz intézett előterjesztésében a többi között a következőket is írja: „Nagyon sajnálom, hogy az új tanoda építésének ügye, úgylátszik egészen elaludt.“ A város ez előterjesztésre két hónap múlva, 1875. július 10-én, azt válaszolja, hogy a közokt. miniszterium már 1874. nov. 7-én 26.666. sz. a. kelt leiratával tudtára adta a városnak, hogy a felépítendő reáliskola telkéről kijelölt területnek — (melyre Fülepp F. is hivatkozik) — e célra való átadása a várfalak lerombolásától van függővé téve; már pedig ez az út előre meg nem határozható, de mindenesetre hosszú időt venne igénybe, a reáliskola új épületének mielőbbi felépítése pedig igen kívánatos, azért a miniszterium felhívta a város közönségét, miután az építkezés ügye a közoktatás érdekeinél fogva igen kívánatos és hosszabb időre el nem odázható, más telket jelöljön ki az iskola helyül. Ennek folytán a városi közgyűlés utasította is a polgármester elnöklete alatt működő bizottságot, hogy a reáliskola helyül az irgalmas barátok kertje mellett levő telket vegye alapul s egyúttal utasított a kijelölt bizottság, hogy a katonai kincstár által használt eme területnek átadása végett magát a helybeli katonai parancsnoksággal legott érintkezésbe téve, a folytatott tárgyalás eredményéről minél hamarabb jelentést tegyen, hogy ekként a reáliskolaépítés égető kérdése lehető hamar megoldassék. (Városi levélt. 1875. 6500. sz.).

Ezzel véglegesen elejtetett ama terv s a hozzá fűzött kombináció, hogy a reáliskola a várfalak helyén építtessék.

A kijelölt telek azonban szintén nem képezte kizárólag a város tulajdonát s így annak megszerzése végett először is hosszabb tárgyalásokat kellett volna megindítani úgy a katonai parancsnoksággal mint az államkincstárral, sőt hátránya volt az is, hogy eme telek is kórház közelében fekszik, sőt területe sem épen megfelelő, azért a bizottság több más telekre is kiterjesztette figyelmét.

E közben az idő telt s a reáliskola még mindig a czélszerűtlen kórház-épületben szorongott, hol sem a kellő fegyelmet fentartani, sem a kívánt tanulmányi eredményt elérni nem lehetett. E szomorú állapotról Mészáros Nándor főigazgató az 1877. márcz. 20—22. közt teljesített látogatása alkalmával is meggyőződván, olynemű felterjesztést intézett a miniszteriumhoz, hogy a temesvári állami reáliskola az ilyenmű iskolák között úgy előmenetel mint fegyelem tekintetében az utolsó helyen áll, s ennek egyik legfontosabb oka épen a helyiség czélszerűtlensége. A közoktatásügyi miniszterium ennek folytán 1877. június 3-án 10.666. sz. a. olynemű leiratot intézett Temesvár város közönségéhez, melyben

felszólítja, hogy a reáliskola alkalmasabb ideiglenes elhelyezéséről gondoskodjék, úgy hogy az intézet a jövő 1877/8. tanévet már megfelelőbb helyen kezdje meg s a temesvári állami reáliskola fennmaradását az azonnali célszerűbb elhelyezéstől tette függővé. Egyelőre a helyszínére Leövey Sándor miniszteri titkár küldetett ki, hogy a szükséges intézkedések azonnali foganatosítása végett a város közönségével tárgyalásba bocsájtkozzék, s a kérdés sikeres megoldása ez úton is gyorsíttassék.

Ez erélyes leirat fordulópontot képez a reáliskolai helyiség soká vajúdó ügyében. Temesvár város közgyűlése e leirat vételét után 1877. június 11-én 11.405. számú határozatával a reáliskolai épület kérdésének tanulmányozása és megoldása céljából egy bizottságot küldött ki. E bizottsági ülésen részt vett a kiküldött miniszteri biztos is. Minthogy a tárgyalásról felvett jegyzőkönyv élénk világot vet az építkezés ügyére, közöljük azt egész terjedelmében:

„Jegyzőkönyv, felvétel 1877. évi június 11-én Temesvár sz. kir. város bizottságának f. évi 11.405. közgy. sz. a. kelt határozatából a reáltanodaügy tanulmányozása és megoldása céljából kiküldött bizottság részéről tartott üléséről. Jelen voltak: Nagys. Leövey Sándor minisztr. titkár, Török János polgármester mint bizottsági elnök, Thiery Ágoston, Forgách Jakab, Eisenstädter Ignác, dr. Stefanovits Sándor, Wieszner Ferencz és Kremer József bizottsági tagok, dr. Bécsi Gedeon főorvos, Percs György főszámvevő, Dückelmann Jakab főmérnök.“

„Tárgy: a temesvári reáltanodai épület felépítése. Elnöklő polgárnagy az ülést megnyitván, nagys. Leövey Sándor minisztr. titkár urat a bizotts. tagjainak bemutatván, azután a bizottsági tagoknak a tárgyalandó ügy megoldásához szükséges figyelmét kikérvén, előadja, hogy a reáltanodai épület felépítése körül szóba hozott telkek felméréstvé, továbbá a netán iskolai czélokra átido-mítható épületek tervei elkészítettvé, az illető terveket a szakbizottságnak immár megbírálás és a közgyűlésnek teendő előterjesztések végett bemutatja.“

„Miután ez ügy előbbi tárgyalása alkalmával a reáliskolai és egy új közkórházi épületnek valamely külvárosbani felépítése együttesen megoldandónak czélba vétetett, mely esetben úgy a kórház-épület, valamint a régi színház-épület értékesíthető leendvén, ezen összeg a kórház- és reáliskola-épületek költségeinek részbeni fedezésére szolgálhatnának, — mindenekelőtt ezen terv hozatott szóba, hogy ekként esetleg a kórházkérdés is megoldást nyerhessen. A bizottság azonban, tekintettel arra, hogy ezidő szerint a fennforgó pénzviszonyok folytán a kérdéses realitásokat csak igen rossz áron lehet értékesíteni; továbbá — miután e kettős kérdés

megoldása nagyobb kölcsön felvételét tenné szükségessé, mi a mostani pénzviszonyok között szintén felette nagy áldozatokba kerülne, a kórház-építés ügyét jelenleg elejtendőnek és a reáliskola építési ügyét különválasztandónak mondotta ki. Ennek folytán a reáliskola építése tárgyában eddig felmerült többi indítványok és tervezetek tárgyalás alá vétettek.

„Először a belvárosban az irgalmas barátok melletti térről felvett terv vétetett tárgyalás alá. Tekintve azonban, hogy eme tér szintén kórház közelében fekszik, térfogata is aligha megfelelő, és főleg, miután ezen telek nem is kizárólag a város tulajdonát képezi, és így annak átengedése iránt huzamosabb ideig még a katonai és a magas állami kincstárral tárgyalásokat megejteni kellene: a reáltanodának ottani felépítése ez okból elejtetett. Másodszor tárgyalás alá vétetett a Gyárvárosban a városliget mellett és a főherczeg palotájának átellenében fekvő térről felvett terv. Miután a reáltanoda igazgatóságától bekívánt adatok szerint a reáltanodát a Gyárkölvárosból 116, a Belvárosból 111, a Józsefvárosból 105, a Majorkölvárosból 14 és a Mehalából 13 gyermek látogatja, e szerint ezen telektől legmesszebbre eső József- és Majorkölvárosok részéről a reáltanoda leginkább vétetik igénybe, minélfogva az iskolalátogatók nagyobb része az iskoláig majdnem egy órai utat tenni kénytelenítenék: ezen terv szintén elejtendőnek mondatott ki. Harmadsorban előterjesztetett a városháza tőzsomszédságában levő és a város tulajdonát képező 76. számú háznak részletes terve. Bárha ezen háznak reáliskolai célra való átalakítása szóba volt hozva, de miután a részletes tervből kiderült, hogy a kérdéses kétemeletes ház egyes emeletei igen alacsonyak s rongált állapotban vannak, a férhelyek térfogata kicsiny, minélfogva jelentékeny átalakítási munkálatok merülnének fel, melyek részben ezen ódon modorban épített ház főfalaira volnának kiterjesztendőek, és az átídomítás ezen körülményeknél fogva igen jelentékeny költségekbe kerülne, anélkül hogy a célnak tökéletesen megfelelő volna, míg másrésről a város ezen kiváló forgalmi pontján álló háznak jövedelmétől elesnék; miután végre e telek éppen az élénk és zajos ottani közforgalomnál fogva reáliskolai célokra nem is alkalmas: ezen épületnek átídomítása, illetve ezen teleknek számbavétele elejtendőnek találtatott.

„Negyedsorban előterjesztetett végre a városi régi színház telkére már felépíteni szándékolt, de a felsőbb helybenhagyás megtagadása miatt nem foganatosíthatott terv, melynek elfogadása esetére a színházépület mellett levő, Scharmann S. úr tulajdonát képező ház megveendő és mindkét ház telkén a reáltanodai épület

felépítendő lett volna; szóba hozatott, hogy miután a fentiek szerint más alkalmas hely egyáltalában rendelkezésre nem áll, ezen tervnek létesítése újból megkísértessek, kilátás levén arra, hogy e terv ezidő szerint, a több tekintetben megváltozott körülményeknél fogva, felsőbb jóváhagyással találkozand. Ezen terv tárgyalásánál felemlítettett, miszerint a színház még a mai kedvetlen időben is 30.000 frton értékesíthető és a Scharmann-féle ház, még ha olcsón is lesz megszerezhető, mégis 15.000 frtba kerülend; e szerint tehát maga a telek értéke 45.000 frtot képvisel, mely összeggel, ha más alkalmas telek a városnak rendelkezésére állana, az új épülettel felmerülendő költségek fele része fedezést nyerhetne, másrészről azonban ezen terv elfogadása által a reáltanodai ügy leghamarabbi megoldása várható, miután a megkívántató tervek már elkészítve vannak, és maga a telek is rendelkezés alatt áll, míg a többi építkezési telkek megszerzése végett tárgyalásokat kellene folytatni.“

„Több terv tárgyalandó nem levén, a bizottság hosszabb tanácskozás után következőkben állapotodott meg: A bizottság részéről a közgyűlésnek amaz indítvány terjesztendő elő, miszerint — bárha a régi színház-épület 30.000 frtot képvisel és ezen épület nagy részben lerombolandó lenne: mégis ezen telken építtessék fel a reáliskola, miután fentiek szerint más alkalmas hely egyáltalában rendelkezésre nem áll, és mert e telken az építkezés azonnal megkezdethetik.“

„Hogy végre a terv tekintetében is a városi közgyűlésnek végleges előterjesztés tétessenek, egy bizottság azzal küldetik ki, hogy az ezen telekre építendő reáliskola meglevő terveinek lehető megfigyelésével és a meglevő épület a tervbe bevonható részeinek számbavételével tervjavaslatot és költségelőirányzatot készítsen és ebbeli munkálatait lehető hamarosan bemutassa. Polgármester úr ngos Leövey Sándor miniszt. titkár úr idejövetele céljáról a bizottságot értesítvén, felhívja azt, miszerint a nm. közokt. miniszteriumnak azon magas rendeletét, mely szerint a reáltanoda jelenlegi elhelyezése miatti panaszok folytán az még f. évi augusztus hóban a városi kórház szomszédságából alkalmasabb helyiségbe tétessenek át, tüzetesen tárgyalja, hogy ezen irányban is indítvány terjesztethessék elő a városi közgyűlésnek. Mindenekelőtt tényként felhozzatik, hogy a belvárosnak — mint egyszersmind várnak — természetes fejlődése azáltal, hogy várbástyák közé van szorítva, olyannyira gátoltatik, hogy a jelenlegi 188 épülettel a bástyákon belüli csekély hely teljesen ki van építve, és így egyéb középületekre most már építési telkek ki nem kerülnek. Az érintett

188 ház között 41 van középület s így a belváros 6500 lakója 147 magánlakházra van utalva. Ily körülmények között, tekintve hogy a reáltanoda áthelyezése ez esetben csakis egy évre történék, annak elhelyezésére annál kevésbé lehet ily rövid idő alatt egy alkalmas házat kibérelni, mert ez esetben számos félnek hasznobéri szerződését felbontani kelletvén, erre nemcsak tetemesebb összegek kívántatnának, hanem kivált kereskedőknél legyőzhetlen akadályokba is ütköznek.

„A reáltanoda a magas miniszteri rendelet értelmében más alkalmasabb épületbe leendő elhelyezése a bizottság részéről a mondottak folytán lehetetlennek jeleztetvén, elhatározatik, miszerint a közgyűlésnek e tekintetben azon indítvány tétessék, miszerint a fentemlített ténykörülmények előadásával, nemkülönbön miután statistikai adatokkal bizonyítható, hogy a reáltanoda jelenlegi elhelyezése a tanodát látogató gyermekek egészségére mi rossz hatással sem volt, mert konstatálható az is, hogy a lefolyt évben a tanodában még kevesebb betegségek mutatkoztak mint a többi, nem a kórház-épületben elhelyezett tanodákban; miután továbbá — habár a hagymázbetegség most már a legritkább esetekben mutatkozik — mindamellett a jövő tanév egész tartama alatt minden ily beteg a Majorkülvárosban e czélból berendezett hagymáz-kórházban fog ápolgatni, és egy ernyővel, esetleg választófal emelésével intézkedés történend az iránt, hogy az iskolás gyermekek a kórház kertjébe ne láthassanak; végre, miután a kórházi pinczehelyiségek bérlőjével ki fog eszközöltetni, hogy az előadások ideje alatt a hordók fel- és lerakása ne történjék, és így mindazon bajok, melyek az eddigi panaszokra okot szolgáltatottak, többé létezni nem fognak: a közokt. miniszterium felterjesztés útján kéressék meg, miszerint — miután az illető tervnek helybenhagyása után a reáltanodai épület felépítése azonnal kezdetét veszi, és így legkésőbb is az 1878/9. tanév kezdetekor felépítve és rendeltetésének átadva lesz, a reáltanoda jelenlegi elhelyezésében még az 1877/8. tanévre meghagyassék. A jegyzőkönyv ezek után berekesztetett és aláíratott azzal, hogy a kiküldött bizottság jelentése beérkeztekor a reáltanodaügy végleges megoldása iránt fog a közgyűlésnek indítvány tétetni.”

A közokt. miniszterium 1877. évi 14.975. számú leiratában meg is engedte, hogy a reáliskola, ha a tervezett intézkedések csakugyan végrehajthatnak, egy évig még a kórház-épületében maradjon.

A reáliskolai bizottság 1877. aug. 14-én még egy folytatólagos ülést tartott, melyben tárgyalás alá vette, hogy miként lehetne a régi színház-épület helyén a reáliskolát felépíteni. A régi, Fliegauf-féle tervet vette

alapul, mely szerint a kérdéses területen a szükséges helyiségek teljes és helyes elhelyezést nyernek. A bizottság azt javasolta, hogy a színház-épületnek alapja és néhány fala az új építésnél bevonassanak s így a színház-épületnek reáliskolává való átidomítása 110.000 frtnyi költséggel eszközölhető lesz.

A bizottság ez előterjesztését az 1877. aug. 17-én tartott rendkívüli városi közgyűlés 290. sz. alatt hozott határozatával elfogadta; elvetett minden egyéb tervet, bár a Gyárváros lakói azt kérelmezték, hogy a reáliskola a főhercegi palotával szemben eső parkban építtessék, s ez esetre az építkezés költségeihez is készek voltak hozzájárulni a már eddig e célra gyűjtött 4185 frttal.

Mint hogy azonban a közokt. miniszterium már 1874-ben a színház telkére építendő reáliskola tervét visszautasította, most azt is határozta a közgyűlés, hogy a módosított tervek jóváhagyás végett újonnan terjesztessenek fel, s úgy Ormós Zsigmond főispánt mint a város orsz. képviselőjét Missits Jánost is megkeresték, hogy hathatós befolyásukkal járjanak közbe, hogy az építkezési terv jóváhagyassék.

A kormány most már méltányolta a város nehéz helyzetét, a kizemelt telket jóváhagyta. Az építkezési tervek és a költségvetési előirányzat — (118.283 frt 85 kr.) — még 1877. őszén felküldettek s miután a tervekre csak némi lényegtelen észrevételek forogtak fenn, a város az építkezésre a pályázatot az 1878. év elején kihirdette és már az 1878. márcz. 30-án tartott közgyűlésen a belügyminiszterium által 12.424/1878. sz. a. helybenhagyott árlejtési eredmény is kihirdettetett, mely szerint az ajánlott 31% árleengedéssel az építés Reiber János és E. építészre bízott.

A régi színház-épület ezután 1878. április 1-én a vállalkozónak hivatalból átadatván, a lebontási munkálatok április 2-án megkezdődtek. Reiber Henrik helybeli építész, a vállalkozó nevében nagy munkaerővel és erélylyel vezette az építést, úgy hogy az 1878. nyár derekán, a kétemeletes épület már tető alá is került, sőt a tél beállta előtt már a belső vakolás is megtörtént. A külső részek vakolását az 1879. év tavaszán kezdték meg, és a majdnem kizárólag helybeli iparosok által készített különféle munkák folytonos egymásutánban az 1879. nyár elejére már annyira előrehaladtak volt, hogy a vállalkozótól a majdnem minden részében kész épületet a város már 1879. júniushó 1-én átvehette.

Építés közben az eredeti tervtől lényeges eltérések történtek. Az eredeti terv szerint ugyanis a régi színháznak az utcák felőli főfalait meg kellett volna hagyni, az alapfalak jó részét is fel kellett volna használni stb., de építés közben oly akadályok merültek fel, melyek a tervtől való eltérést sürgetőleg parancsolták. Ezenkívül az épületnek

belső felosztása, az osztálytermek és szertárak elhelyezése is még több, célszerű módosítást kívánt.

Az építő bizottság, melynek elnöke Dückelmann Jakab városi főmérnök, tagjai pedig Baader Henrik, Strasser Albert, Gotthilf Ede, Klein Jakab, Metz Samu, Weisz Ármin, Wendörfer Antal, Binnel István és Barnert Károly voltak, szívesen beleegyezett az iskolai igazgatóság által kért módosításokba, melyeket a kormány is jóváhagyott. E módosítások következménye azonban az volt, hogy a költségek a számításon felül jóval többre szaporodtak. Az előirányzott összeg ugyanis 118.283 frt 85 kr. volt; levonva ebből az építész által felajánlott 31% árleengedést (36.667 frt 99 kr.), maradt volna 81.615 frt 86 kr. építési költségül, csakhogy az 105.000 forintnál is többre rúgott.

A fűreáliskola otthona 1879. szeptembertől fogva.

A mi az épület telkének fekvését illeti, a kétemeletes palotaszerű épületnek telke, a belváros északi szélé felé esik és a városház- és a szerb-utcák által képezett egyik sarkon s így a belvárosnak majdnem közepén fekszik, tehát majdnem egyenlő távolságra minden külvárostól. A telek törzse majdnem négyzetalakkal bír és csak északnyugati sarkához van egy hosszegyenközény alakú mellékrész építve. A keleti oldalnak hossza 34·99 méter, a délié 39·12 méter; a nyugatié (a szom-

szédház közfala) 34·87 méter, az északié (a szomszédház felől) szintén csak néhány méterrel hosszabb mint a délié. A telek összes területe 1755 méter²; a beépített részek területére, ha a 232·30 m.² nagyságú tornaúdvart és a 168·79 m.² területű előúdvart leszámítjuk, 1344·07 m.² jut. A homlokzatok egyike tisztán keletnek, a másika pedig, a melyen a kapu van, tisztán délnek van fordítva.

Az épület, ha a közelében levő görög-keleti szerb templomot tekintetbe nem vesszük, a belvárosnak egyik csendesebb részében fekszik s úgy nagyságával, mint külső díszével jelentékenyen kiemelkedik a környező magánházak közül. Rendeltesítését fényes arany betűk jelzik a risalithon felül messzire kimagasló magyar czímer védelme alatt alkalmazott e feliratban: M. K. ÁLLAMI FŐREÁLTANODA.

Ha a díszes kapun (2·84 mtr. széles) áthaladunk, kellemesen lép meg az aszfalt talaju, föszdíszítményekkel ékített, kétféle színre festett, szépen boltozott, öt méter széles, 18·33 méter hosszú bejárat, kapualj, mely túlsó végén a léghuzam ellen üvegkapuval van elzárva az udvartól.

Mindjárt a kapun belül, az oldalfalakba erősített és ízléstejes falkeretbe mélyített fehér márvány emléktáblák vonják magukra a figyelmet. A jobbkez felőli s a keret tetején Magyarország czímerével díszített márványtáblán — az építő bizottság által készített — e felirat olvasható:

Ezen épület

ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

Magyarország apostoli királyának

dícső uralkodása alatt,

TREFORT ÁGOSTON

vallás- és közoktatási magy. kir. Miniszter,

ORMÓS ZSIGMOND

Temesmegyei és Temesvár

szab. kir. városi főispán,

TÖRÖK JÁNOS

városi polgármester

működése idején, 1878/9. években

Temesvár szab. kir. város közönsége által

a Tudománynak és nemzeti művelődésnek emeltetett.

A balfelöli táblán pedig, melynek kerete felső részén Temesvár sz. k. város czímere díszelleg, szintén az építő bizottság által fogalmazott eme felirat olvasható:

Itt állott

az 1761. évben épült szerb városház, mely
1782. év óta, midőn Temesvár a szabad királyi
városok sorába lépett és a külön „rácz magistratus“
megszűnt, más közcélokra használtatott,
míg 1794. évben a város által színházzá és vigarda
épületté átídomíttatván, 1874. évig a német színészet
állandó hajlékául szolgált. Időközben
boldog emlékü b. EÖTVÖS JÓZSEF
vallás- és közoktatási Miniszter
és KÜTTEL KÁROLY e város akkori érdemdús
polgármestere kezdeményezése folytán Temesvárott
magyar állami főreáltanoda létesíttetett, mely
intézetnek e történelmi telken 1878/9. évben jelen
épület emelve lőn.

A kapu aljában tovább menve, jobbra is, balra is oraviczai márványból készült hat-hat lépcső vezet a talajnál jó egy méternyivel magasabban fekvő földszinti folyosóra. A kapualjból a bal lépcsőház alá a kapusnak eléggé barátságos szobája nyílik; ezzel szemben, a jobb oldalon a villamos erőre berendezett szivattyúgép helyisége van.

Az épület helyiségei 1879. óta, kivált a benne tizenhat éven át elhelyezett városi ipariskola miatt, többnemű átalakításon mentek keresztül.

Az épület 1879. évi alaprajzait s az egyes helyiségek akkori méreteit megtalálhatjuk intézetünk 1878/9. évi Értesítőjében, hol azokat Tordai György igazgató igen alaposan ismertette. A mostani viszonyokat feltüntető alaprajzait és az egyes helyiségek méreteit pedig az idecsatolt mellékleteken és táblázatokon közöljük.

I. Az iskolai helyiségek és méreteik.

A helyiség száma	A helyiség megnevezése	Magasság méterben	Hosszúság méterben	Szélesség méterben	Terület m ² -ben	Térfogat m ³ -ben
A) Földszint.						
4. a.	Téli tornaterem	4:42	6:80	13:40	91:12	402:75
4. b.	A téli tornaterem ruhatára . . .	4:30	3:00	5:65	16:95	71:88
4. c.	Nyári tornahelyiség	—	15:75	14:75	232:30	—
9.	Ifjúsági könyvtár	4:42	7:40	4:45	32:93	144:550
10.	I. B. osztály tanterme	4:42	7:40	10:50	77:70	343:434
11.	III. B. osztály tanterme	4:42	5:70	9:80	55:86	257:901
12.	VIII. osztály tanterme	4:42	5:70	6:40	36:48	161:241
13.	II. B. osztály tanterme	4:42	5:90	8:30	48:97	216:447
14. a.	Tartalék tanterem	4:42	6:70	10:30	69:61	305:024
B) I. emelet.						
15.	Chemiai tanár szobája	4:42	6:80	6:70	45:56	201:375
16.	Chemiai előadó terem	4:42	7:00	15:20	106:40	470:288
19. a.	Chemiai konyha	4:42	5:60	5:80	32:45	143:571
19. b.	Tanári szoba előszobája	4:42	5:65	3:35	18:96	83:626
19. c.	Tanári szoba	4:42	7:50	5:00	37:50	165:750
20.	Igazgatói iroda	4:42	7:50	5:30	39:75	175:695
21.	Várószoba	4:42	5:40	5:00	27:00	119:340
22.	Díszterem	4:42	7:50	15:70	117:75	520:455
23.	Természettani szertár	4:42	7:50	10:65	79:87	353:017
24.	Természettani előadó terem . . .	4:42	5:75	9:70	55:77	257:503
25.	VII. osztály tanterme	4:42	5:75	6:50	37:37	165:175
26.	V. osztály tanterme	4:42	5:75	8:30	47:72	211:922
27.	III. A. osztály tanterme	4:42	6:75	10:30	69:52	237:066
C) II. emelet.						
28.	Mintázó szoba	4:27	7:70	6:70	51:59	220:289
29.	Szabadkézi rajzterem	4:27	15:50	7:00	108:50	463:295
33.	Tanári könyvtár	4:27	9:00	5:90	53:10	226:737
34.	I. A. osztály tanterme	4:27	10:70	7:50	80:25	342:667
35.	Természettan tanár dolgozó szobája	4:27	5:70	5:00	28:50	121:695
36.	Természettan szertár	4:27	15:70	7:50	117:75	502:792
37.	IV. osztály tanterme	4:27	10:70	7:50	80:25	342:667
38.	II. A. osztály tanterme	4:27	9:60	5:80	55:68	237:753
39.	Térképtár	4:27	6:50	5:80	37:70	160:979
40.	VI. osztály tanterme	4:27	8:50	5:80	49:30	210:511
41.	Mértani rajzterem és szertár . . .	4:27	10:40	6:70	69:68	297:533

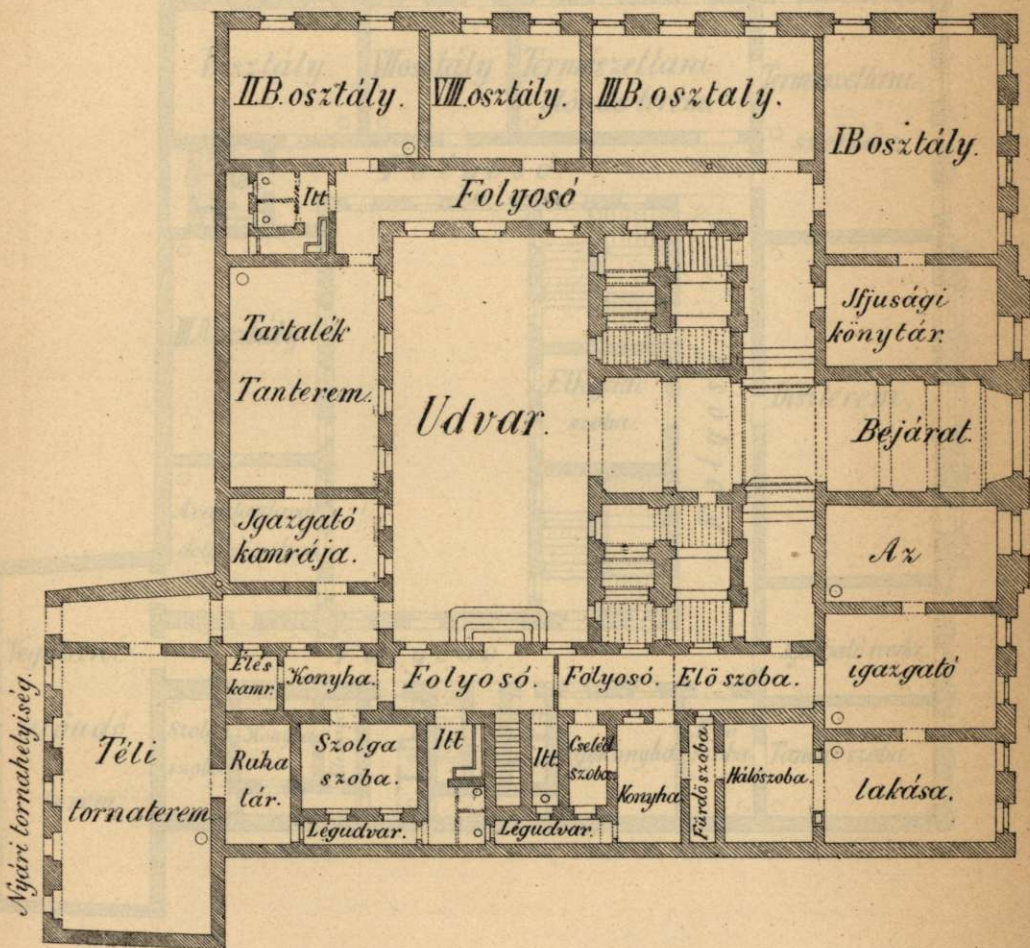
II. Egyéb helyiségek és méreteik.

A helyiség száma	A helyiség megnevezése	Magasság méterben	Hosszúság méterben	Szélesség méterben	Terület m ² -ben	Térfogat m ³ -ben
A) Földszint.						
1.	Az igazgató lakása :					
"	1. előszoba	4.42	5.80	2.30	13.34	58.810
"	2. középső szoba	4.42	7.45	5.25	39.11	172.866
"	3. belőle balra nyíló szoba . .	4.42	7.45	4.60	34.27	151.473
"	4. jobbra nyíló szoba	4.42	7.45	4.85	36.13	159.694
"	5. hálószoba	4.42	3.35	5.65	18.92	83.626
"	6. fürdőszoba	4.42	1.25	5.65	7.06	31.205
2.	7. zárt folyosó	4.42	6.20	2.30	14.26	63.029
"	8. konyha	4.42	3.73	5.68	21.18	93.644
"	9. cselédszoba	4.42	2.10	3.90	8.19	36.199
14. b.	10. éléskamara	4.42	6.70	4.35	29.14	128.798
3.	a) a szolga szobája	4.42	5.10	3.90	19.89	88.013
"	b) " " konyhája	4.42	4.80	2.60	12.48	55.161
"	c) " " éléskamrája	4.42	2.20	2.60	5.83	25.768
	Kapusszoba	4.42	7.10	1.90	13.49	59.625
	Vizemelőgépház	4.42	9.50	1.90	18.05	79.781
B) az I. emeleten.						
17.	a) a szolga szobája	4.42	3.00	5.80	17.40	76.908
"	b) " " konyhája	4.42	3.15	3.90	12.28	54.277
"	c) " " éléskamrája	4.42	1.70	3.90	6.63	28.104
18.	Szerszámkamra	4.42	2.10	3.90	8.19	36.199
C) a II. emeleten.						
30.	a) a szolga szobája	4.27	3.00	5.90	17.70	75.579
"	b) " " konyhája	4.27	3.30	3.90	12.87	54.954
"	c) " " éléskamrája	4.27	1.70	3.90	6.63	27.318
32.	Szerszámkamra	4.27	2.15	3.90	8.35	35.654

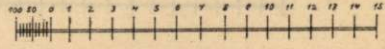
Az ifjúság használatára szolgál a vár és Mehala község között elterülő vársíkon, a katonai kincstártól játszóhelyül bérelt 3 $\frac{1}{4}$ kath. hold terület, hol, mivel iskolánktól 10 percznyi távolságra van csak, kedvező őszi és tavaszi időjárás mellett tornaóráját végzi az ifjúság, iskolai időn kívül pedig játszik.

Hátra van még, hogy az épületet egyéb tekintetben is megismer- tessük.

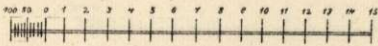
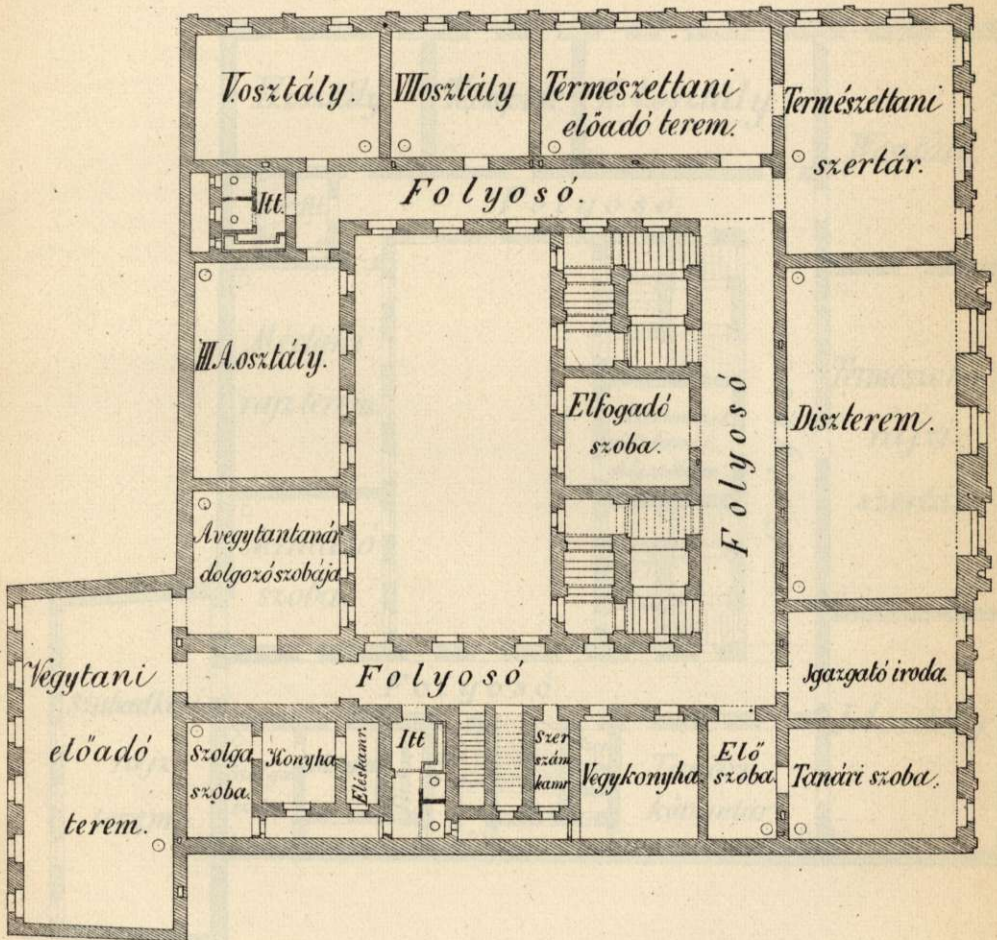
Földszinti alaprajz
 (Magasság 44 $\frac{1}{2}$ méter)

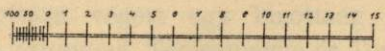
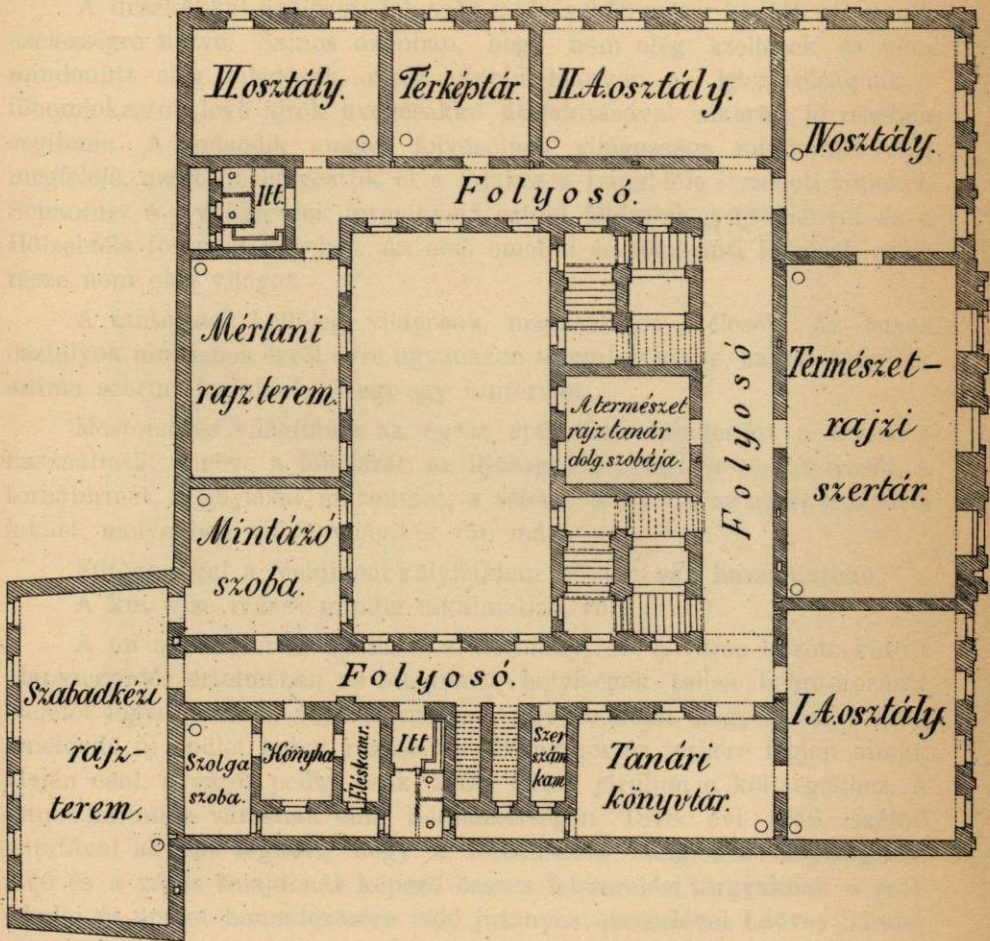
Nyári tornahelyiség.

I. emeleti alaprajz
 (Magasság 4.24 méter.)

II. emeleti alaprajz
 (Magasság 4.27 méter.)

Már az épület alapfalainak lerakásánál gondosan alkalmaztatott mindaz, a mi az égalji vagy talaji befolyások által feltételezett talajnedvességnek ellenállhat. A pinczék mindenütt elég szárazak.

Épületanyagul kizárólag jól kiégetett és száraz téglá, illetőleg cserépszindely használtatott. A lépcsőházak tágasak és elég világosak. A lépcsők mindenütt oraviczai márványból valók és hosszúságuk a főlépcsőzeteknél 2 méter, magasságuk 0'15, szélességök 0'32 méter. A melléklépcső, mely magánhasználatra való, egy méternyi széles. A főlépcsőknél alkalmazott korlátok öntött vasból valók.

A deszkákkal padlózott folyosók 2'15 és 2'78 méter között változnak szélességre nézve. Sajnos azonban, hogy nem elég szellősek és nem mindenütt elég világosak, mely utóbbi hiányon az igazgatóságnak a főhomlokzaton levő ajtók üvegesekké átalakításával sikerült jó részben segítenie. A második emelet folyosóinak világossága mindenütt elég megfelelő, azért itt helyeztük el a falakra a Langl-féle történeti képeket, Schaufusz a „világrészek terményei“ című földrajzi gyűjteményét és a Hölzel-féle földrajzi képeket. Az első emeleti és földszinti folyosók nagy része nem elég világos.

A tantermek kellőleg világosak, magasak és szélesek. Az egyes osztályok nincsenek évről évre ugyanazon teremhez kötve, hanem tanulók száma szerint foglalnak el egy-egy tantermet.

Mesterséges világításra az egész épületben mindenütt a légszesz használtatik, kivéve a főbejárót, az ifjúsági könyvtárt, a tornafolyosót, a tornatermet, a physikai muzeumot, a tanári szobát és az egész igazgatói lakást, melyekben villanyvilágítás van már.

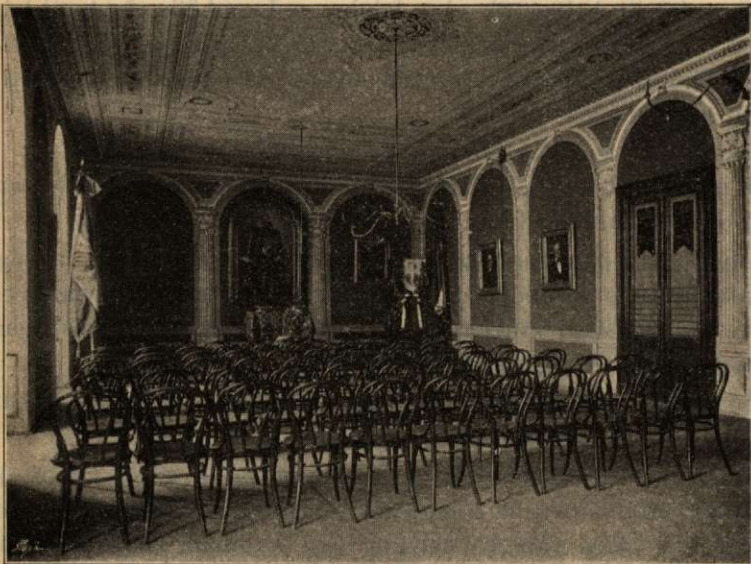
Fűtőanyagul a Meidinger-kályhákban kőszén van használatban.

A kút vize ivásra mindig alkalmatlan volt.

A mi a bebutorozást illeti, a kormány és a város között kötött alapszerződés értelmében az ideiglenes helyiségek teljes bebutorozását elejétől fogva a város vállalta magára, úgy azonban, hogy a város által emelendő új épület bebutorozása az államkincstár terhére fogjon annak idején esni, a város pedig csak 2000 frttal járuljon a költségekhez. A miniszterium a városnak eme kötelezettségén 1878. évi 4746. számú leiratával akként segített, hogy a főreáliskola ideiglenes helyiségében levő és a város tulajdonát képező összes felszerelési tárgyaknak a reáliskolai új épület berendezésére való jutányos átvételével Leövey Sándor miniszteri titkárt bízta meg; egyúttal az átvétel ügyében a várossal kötendő egyezkedés megállapítása végett egy bizottság küldetett ki, melynek tagjai voltak Ormós Zsigmond, Temesmegye és Temesvár város főispánja, Leövey Sándor miniszt. titkár, Török János polgármester, Petrovics Milos állami főmérnök és Tordai György reáliskolai igazgató.

A bizottság abban állapodott meg, hogy a várostól a régi szerelvények 2000 frtért átvétetvén, a város ez összeg fizetésének kötelezettsége alól felmentessék. E megállapodást úgy a város közönsége mint a kormány elfogadván, a város birtokából átvett régi bútorok — Kunze-féle padok — czélszerű átalakításával és a még hiányzóknak beszerzésével Petrovics főmérnök bízott meg, úgy azonban, hogy az ezen költségekre utalványozott 4000 frtból a légszesz-vezeték berendezésének költségei is fedeztessenek.

A tornaterem felszereléséről a torna-clubbal kötött és jelenleg is érvényben levő szerződés szerint mindekkoráig a torna-club gondoskodott.

A díszterem.

Az intézet nagy terme, vagy mint nevezni szokták „Díszterem“, az 1881/2. tanévben adatott át rendeltetésének. Hogy csakugyan díszteremmé legyen, államnak, városnak, tanári karnak, ifjúságnak és a nagyközönségnek kellett közreműködnie.

Már az intézet első igazgatója, a nagytevékenységű Fülepp Ferencz, indította meg a gyűjtést a díszteremben elhelyezendő báró Eötvös J. arcképre. E gyűjtés az 1872/3. tanév folytán 402 frt 30 krt ered-

ményezett. Fülepp F. áthelyeztetvén Temesvárról, s az általános pénzügyi viszonyok is időközben rosszra fordulván, a gyűjtés a következő években nagyon lanyhán folyt, sőt 1874/5-ben végleg meg is szűnt. Ekkor 472 frt 20 kr. volt a díszterem, illetőleg Eötvös-arczkép alapja. Ebből azonban a Hildebrandt-féle aquarellekre kiadatott 220 frt 88 kr., s így az alap javára csak 251 frt 42 kr. maradt. Minthogy az intézetnek díszterme, hol az arczképet elhelyezni lehetett volna, nem volt, a meglévő alap is lassanként más czelokra fordított. Felépíttetvén iskolánk jelenlegi otthona, az épület I. emeletén egy 117⁷⁵ □-méter és 520⁴⁵⁵ köbméternyi térfogatú terem az iskolai ünnepélyek számára mint díszterem tartatott fenn.

A vall. és közokt. miniszterium 1881. decz. 15-én 37.212. sz. a. e terem gázvezetékének költségeire 150 forintot utalványozván, e munka végrehajtása után Temesvár törvényhatóságának áldozatkészségéből, miután 125 forintot utalványozott, lehetővé vált annak kifestése. Ezzel készen volt maga a terem, de még nem volt felszerelve. Nagy érdeme van e tekintetben iskolánk rajztanárának, Wälder Jánosnak, ki a nemes czél iránti tekintetből ez iskola legkiválóbb jöltevőinek arczképeit ingyen festé meg a díszterem számára. Ő festé meg e szerint báró Eötvös József és Trefort Ágoston minisztereket, Ormós Zsigmond főispánt, Szász Károly miniszteri tanácsost, Küttel Károly és Török János polgármestereket, mint a kik fáradságtalan buzgalmának köszöni a temesvári reáliskola alapítását és palotaszerű épületét. A vall. és közokt. miniszterium 1882. ápr. 25-én 11.704. sz. leiratában „Wälder János tanár úrnak az iskola iránt tanúsított ezen önzetlen áldozatkészségeért, melylyel a díszterem számára több képet díjtalanul lefesteni szíves volt, elismerését és köszönetét nyilvánította, egyszersmind megbízta őt, hogy a díszterem számára ő Felsege Apostoli Királyunk életnagyságú képét is készítse el.“ E czélra a miniszterium 200 frtot utalványozott. Ugyancsak Wälder J. tanár festé meg 1891-ben Petrovich Ferencz volt főigazgatónk arczképét is, kinek személyéhez és működéséhez iskolánknak úgy tanári karát, mint ifjúságát a legmelegebb hála és elismerés fűzi.

A díszteremben levő egyéb képeket — mint Munkácsy: Honfoglalását az igazgató a „fölszerelő alapból“ vásárolta.

A tanári kar tekintettel arra, hogy dísztermünk iskolai ünnepélyeink alkalmával a szükséges bútorokban, kivált székekben, teljes hiányt szenvedett, ezeknek kikölcsönzése pedig mindig sok utánjárással és kellemetlenséggel járt; s tekintettel arra, hogy a házi átalányból a díszterem bebútorozására alig lehet valamit fordítani: 1887. február 18. és május 23-án felhatalmazta az igazgatóságot arra, hogy a díszterem bútorozására az ifjúsági segélyalap tőkájéből 5°/_o mellett 300 frt kölcsönt

vehessen fel, s annak törlesztésére a tanulók a beiratás alkalmával fejenként 25 krt fognak fizetni.

Az ifjúság ezenkívül maga is ajánlkozott, hogy a nagy szünetben gyűjtést fog e célra indítani. Kukin Vojin és Engländer Márton VII osztályt végzett növendékeknek az igazgató erre nézve meg is adta az engedélyt, s e czímen is 124 frt 51 kr folyt be. Az 1887/8. tanév elején 241 tanulótól a 25 kr., bejött 60 frt 25 kr. Egyéb kisebb adományokkal az 1887/8. tanév végén a díszterem-alapnak bevétele e szerint 548 frt 52 kr volt.

Ez összegből vétetett a díszterem számára 100 darab Thonet-szék 280 frtért, két szőnyeg 80 frtért, törlesztetett 100 frttal a segélyegyletnél levő adósság s egyéb apró kiadás.

Ama célokat, melyek végett a tanári kar a díszterem-alapot 1887/8. tanévben létesítette, az 1890/1. tanévben már teljesen elérte; nemcsak törlesztve volt a csinált adósság, hanem az 1890/1. tanév végén már 109 frt 61 kr. fölösleg is maradt, és miután ama reményben vagyunk, hogy a díszterem netaláni szükségleteit más úton is képesek leszünk fedezni, a tanári karból alakult felügyelő bizottság azt határozta, hogy e fennmaradt összegből és további kegyes adományokból „*villanyvilágító alapot*“ létesít, melynek célja lesz, hogy iskolánk összes helyiségeit a legközelebbi évek folyamában villanyvilágításra rendezhessük be. A tanári kar felügyelő bizottsága azonban ez alap nevét 1892. jun. 21-én tartott gyűlésén „*Fölszerelő Alap*“ névre változtatta és elhatározta, hogy az időnként rendelkezésre álló összeget iskolánk bútorzatának kiegészítésére fordítja. Ez alaphoz járul a beiratáskor minden tanuló 25 krral. Ez alap az 1894/5. tanév végén kitett 185 frt 17 krt, pedig 1891. óta az 1894/5. tanév végeig 572 frt 34 krt fordított iskolai beruházásokra; így egy három ágú kovácsolt vas csillárért 60 frt, a physikai muzeum szekrényeinek átalakításaért 50 frt, üveges szekrényekért 36 frt, ajtók üvegezéseért 28 frt, képek ráamázásaért 59 frt, a chemiai terem vízvezetéki berendezéseért 97 frt 36 kr, selyem nemzeti zászlóért 55 frt, villamos világításhoz egy másik csillárért 70 frt, stb. fizettetett.

A díszterem rendbentartására most ama 30 frtnyi összeg szolgál, melynek évenkénti fizetésére magát a temesvári ev. ref. hitközség, az intézetünk dísztermének isteni tiszteletekre használatáért, rongálás czímen, kötelezte. Ez összeg 1891. ápril 1. óta fizettetik s eleinte ez is „díszterem-alap“ czímet viselte s a begyűlt összegekből a terem festése javítottat, az ajtók üvegeztettek stb., az 1894/5. tanévben a kezelés egyszerűsítése végett a felszerelő alappal egyesítettet.

Minthogy az épület átvétele iskolánkra nézve új helyzetet teremtett, mely fejlődését ezentúl is sok éven keresztül gátolta, nem tartjuk czélszerűtlennek, e helyen is közölni az épület átadásáról szóló jegyzőkönyvet. Eddig iskolánk szorongott idegen helyiségben, most egy másik, nagyjövőjű intézetet is helyeztek iskolánk falai közé; ennek következménye pedig az volt, hogy egyik intézet sem terjeszkedhetett megfelelő mértékben.¹⁾

E szerződés 7. pontja értelmében a miniszterium 1879-ben három tantermet engedett át a városi ipariskola czéljaira, de ez intézet az 1883/4. tanév elején három osztályúvá egészítettvén ki, még egy új helyiséget vett igénybe, melyre már joga az átadási jegyzőkönyv értelmében nem volt. A városi hatóság a miniszteriumhoz fordult, mely az igazgató meghallgatása után 1883. okt. 4-én 32.051. sz. a. Temesvár városának az ipariskola részére a reáliskolai épületben még egy helyiséget oly feltétel alatt bocsátott rendelkezésére, hogy „a hatóság magát kötelezendí, hogy azt a már előbb átengedett helyiségekkel együtt, mihielyt a szükség úgy kívánja, eredeti rendeltetésükre azonnal visszadjja.“ A városi hatóság e feltételt kötelező nyilatkozat kiállítása által teljesítvén, az igazgatóság a II. emeleten a két lépcsőház között levő udvari szobát okt. 13-án az ipariskola használatára átadta. Ettől kezdve tehát az ipariskola intézetünkben négy tanhelyiség felett rendelkezett.

E négy teremhez 1888-ban külön szerződés alapján még további három terem használatának átengedése járult, és ez utóbbi alkalommal egyúttal az ipariskola elhelyezésére az épületnek jobboldali (városház-utczai) földszinti helyiségei tiz évi (1888—1898) használati joggal átengedettek. Ez alkalommal a reáliskolának földszinti helyiségei az ipariskola czéljaihoz képest ujonnan alakítottak által. A város azonban arra kötelezte magát, hogy ha az ipariskola áttelepítése után, tiz év múlva, az intézetből kivonul, saját költségén mindent az előbbi állapotba fog visszahelyezni.²⁾

E szerződés iskolánk természetes fejlődésének útjába nagy akadályokat gördített, mert lehetetlenné tette örvendetesen szaporodó könyv-és szertáraink czélszerűbb elhelyezését és egynél több párhuzamos osztály felállítását. És midőn az ifjúságnak nem remélt, 1888. óta 40%-nál nagyobb szaporodása miatt 1893-ban a II. osztályt is párhuzamosítani kellett, a természetrajz tanárának kis dolgozó szobáját is tantérmül kellett lefoglalni; és minthogy az épület minden terme el volt foglalva, szó sem lehetett arról, hogy a szintén nagyon népes III. és IV. osztályoknak párhuzamossá tételére még csak gondolni is lehessen.

¹⁾ Lásd Függelék, okmányok 2. szám.

²⁾ Lásd Függelék. Okmányok 4. szám.

Időközben, egyéb körülmények által is sarkalva, 1894. évi április 30-án megkötött a város és a közokt. miniszterium között amaz „Egyezmény“ s a 26.596/1894. min. sz. a. helyben is hagyatott, melynek értelmében többek között a város lemond arról a kedvezményről, mely szerint a reáliskola három tantermét az 1879. évi szept. hó 14-én fölvelt jegyzőkönyv 7. pontja értelmében ipariskolai célra használhatta, mihez képest Temesvár sz. kir. város közönsége egyszersmind köteles ezt a három tantermet, s illetőleg az 1888. évi májushó 15-én felvett jegyzőkönyv 1—6. pontja alatt felsorolt összes helyiségeket azon időben, midőn a m. kir. tanítóképző a városi iskolaépületben az ipariskola céljaira fenntartott helyiségeket elhagyja, az állami főreáliskola kizárólagos használatába visszabocsátani és azokat az 1888. előtti állapotba helyezni, illetőleg pedig ez említett jegyzőkönyvben elvállalt módon visszaalakítani.

Minthogy az állami tanítóképző helyisége az 1894/5. tanév folyamán teljesen felépült és az 1895/6. tanév legelején már használatba is vétetett, az ipariskola ama helyzetben volt, hogy az 1895. évi szeptemberhó folyamában a saját helyiségébe, a városi iskolaépületbe, költözhetett át, s így iskolánk az 1895/6. tanév elején visszakapta mindama helyiségeket, miket addig az ipariskola használt. (209/1894. igazg. sz.) Nagy szükség is volt rá, mert különben a túlnépes III. osztályt semmikép sem lehetett volna párhuzamossá tenni. A városra háruló visszaalakítás azonban, az 1895/6. tanévben még foganatosítható nem volt.

A városi ipariskolán kívül még egyéb testületek és intézetek is nyertek hosszabb-rövidebb időre iskolánk falai között elhelyezést.

Igy például az idáig évtizedeken át egyesítve volt temesvári evang. hitközségből az 1890. év vége felé az ev. reformatusok kiválván és külön hitközséggé alakulván, a közokt. miniszteriumhoz folyamodtak, hogy az nekik dísztermünket isteni tiszteleti czélokra átengedni kegyeskedjék. E kérelmet a miniszterium 1891. márcz. 20-án 8627. sz. a. teljessítette, megengedvén, hogy az evang. reform. hitközség iskolánk dísztermét egyelőre három év tartamára vasárnaponként és nagyobb ünnepeken reggel 9—11-ig csupán isteni tiszteleti czélokra használhassa. A használatba vétel az 1891. évi húsvéti ünnepeken, márcziushó 29-én kezdődött. A reáliskola érdekeinek megóvása végett a reáliskola és a hitközség megbizottai között 1891. ápril 3-án megállapodások létesültek¹⁾, melyeket a közokt. miniszterium 1891. jun. 11-én 27.035. sz. a. helybenhagyott. A három év 1894. áprilishó 1-én letelvén, a közokt. miniszterium 1894. november 14-én 56.024. sz. a. megengedte, hogy a temesvári ev.

¹⁾ Lásd Függetlök 4. szám alatt.

reform. hitközség dísztermünket további öt évig, vagyis 1899. ápril 1-ig, az eddigi kötelezettségek mellett használhassa, és pedig nem csupán mint eddig vasárnap délelőttünként, hanem 1. vasárnap délutánoként is isteni tiszteleti czélokra, — 2. szombaton délután és vasárnap egyházi szertartások és lelkészi functiók végzésére (házasságok megáldása), — 3. egy-két hónaponként egyszer egyházi tanácskozások tartására. A használás ezen jogának tágítása azonban nem jár iskolánk hátrányával, mert dísztermünk mindannyiszor, a mikor arra az iskolai élet szempontjából szükségünk van, mindig rendelkezésünkre áll, és még inkább azért, mert azon időben, midőn az ev. ref. hitközségnek dísztermünkre szüksége van, az iskolai élet vagy egészen szünetel, vagy legalább is csendesebben lüktet.

Mint történelmi tényt felemlítjük itt, hogy az első polgári házasság Temesvárott 1895. október 2-án kötöttvén meg Jelinek Miksa megyei levéltárnok úr és Titz Borbála úrhölgy között, az az ev. ref. egyház szertartásai szerint iskolánk dísztermében, mint az ev. ref. egyház isteni tiszteleti helyén, lett egyházilag is megáldva.

A tornahelyiséget iskolánk még az ideiglenes helyiségben is megsztotta a helybeli kath. főgimnázium ifjúságával, sőt egy magán-iskola tanulóival is. Midőn a reáliskola az 1870/1. tanév kezdetével megnyitott, a kormány és a város között kötött szerződés alapján a tornahelyiségek ideiglenes berendezésének kötelezettségét is Temesvár városa vállalta magára. A város tehát berendezte ugyan kezdetleges igények szerint a tornahelyiséget, de a szerelvények jó karban tartása és azok fokozatos kiegészítése már az első években sok kívánni valót hagyott fenn, mit a város a saját költségén javítani és fejleszteni nem akart; a gimnázium igazgatósága pedig — arra hivatkozva, hogy a város a gimn. ifjúságnak a reáliskolai tornahelyiségben a tornázást megengedte — a tornaszerek javításához, kiegészítéséhez, a helyiségek fűtéséhez és jó karban tartásához a hozzájárulást szintén megtagadta. (1879. évi 90. sz. igazg. lvtár.)

Ily viszonyok között szerencse volt, hogy a temesvári tornaegylet is a reáliskolai tornahelyiségekbe szorult. A tornaegylet ugyanis a régi korhadt állványokat és a már teljesen hasznavehetetlenekké vált szerelvényeket a maga költségén újakkal pótolta s azok jó karban tartásáról is kellőleg gondoskodott és összes felszerelését készségesen bocsátotta az ifjúság használatára is.

Midőn a reáliskola új helyisége felépült, Tordai György igazgató rábirta a tornaegyletet, hogy a reáliskola tornahelyiségeinek használati joga fejében szerződésileg kötelezze magát, hogy az iskola tornahelyiségeit teljesen újból felszereli és annak használati jogát a reáliskolai ifjú-

sággal megosztja. E szerződés, miután a közokt. miniszterium 1879. május 8-án 12.141. sz. a. kelt leiratában annak megkötéséhez előleges beleegyezését adta, Tordai György igazgató és a tornaegylet között 1879. június 1-én meg is kötötték s utóbb a kormány által véglegesen is helybenhagyatott.¹⁾

E szerződés értelmében a tornaegylet kötelezte magát, hogy összes tornaszereit az állami főreáliskola ifjúságának, valamennyi helybeli tanintézet ifjúságának teljes kizárásával, tornászati czélokra átengedi. E szerződés jelenleg is érvényben van, s úgy hiszszük, mindkét fél meg van vele elégedve.

A délmagyarországi természettudományi társulat szintén igénybe vette egy ízben épületünket oly czélból, hogy gyűjteményeit ideiglenesen elhelyezhesse. Miután a miniszterium ezt 1880-ban megengedte, néhány éven keresztül, — 1887. jun. végeig — míg a délmagyarországi tört. és régész. muzeum-társulat épülete felépült, melyben e társulat is otthonra talált, falaink között vonult meg. A kiköltözésnek, mely nem volt inyünkre, mert a szép gyűjteményeknek a tanításnál jó hasznát vettük, meg kellett történnie, mert az ipariskolának kormányilag engedélyezett terjeszkedése miatt e helyiséget többé nem nélkülözhattük.

Intézetünk épületén 1879. óta két ízben történt nagyobb mérvű tatarozás és javítás, de mindezeknek végrehajtását hosszas tárgyalások előzték meg. A kormány és város között 1879. szept. 14-én kötött átadási jegyzőkönyv, illetőleg szerződés 4. pontja ugyanis a következőleg szól:

„4. A város köteles az ingatlan elválaszthatlan állagának fenntartását, jókarban tartását és külső tatarozását eszközölni.“

„A m. k. állami reáltanoda-alapítvány képviselőjében ellenben a m. k. vallás- és közokt. miniszteri biztos úr kötelezi magát s általa alárendelt közegeit, hogy ezen épületben az ingatlan elválasztható állagának (mint ajtók, ablakok stb.) használati vagy szándékos rongálását és belső tatarozását fogja eszközölni.“

E szövegezésnek ellentétes magyarázatra alapot szolgáltató, határozatlan, nem elég világos szövege ismét súlyos helyzetet teremtett iskolánknak, mert az épület egyes használhatlanná lett részeinek helyreállítását hosszú időre volt képes elődázni; czélszerűbb átalakítását pedig majdnem lehetlenné tette azon kérdés eldöntése, hogy kit illet a költségek visélése? az államot-e vagy a várost? Világos példát szolgáltatott erre az 1891. eset. Az épület árnyékszéki berendezése ugyanis már eredetileg igen czélszerűtlen, elhibázott volt. Embererőnek kellett a vizet a

¹⁾ Lásd Függelék 11. sz. a.

tél hidege ellen semminemű burkolattal nem védett csöveken a szintén födetlen és burkolatlan víztartókba szivattyúzni, melyekből, ha a szolgák azokat legalább is félnapi munkával képesek lettek volna megtölteni, a vizet egy-két tanuló egy óra alatt lebocsáthatta. Egészségügyi tekintetből tűrhetlen állapot származott, melyekre az intézet egészségtanára évi jelentéseiben évről évre rámutatott és tarthatatlanoknak jelzett. A helyzet megváltoztatása végett hosszas tárgyalás folyt a kormány és a város között, mely utóbbi először hajlandónak mutatkozott a 3200 forinttal villamos motorra tervezett új berendezés költségei egy részének viselésére, utóbb azonban 1891. évi 14. közgy. szám alatt ezen hozzájárulást határozottan megtagadta azon a czímen, hogy a 4. pont a várost az épület állagának (ez esetben teljesen czélszerűtlen és használhatlan) eredeti állapotban fenntartására kötelezi csupán, nem pedig átalakítására is. Már pedig a vízemelésnek villamos motorra berendezése, a csövek és víztartók burkolása, a vízfecsérlés megakadályozására minden fülkéhez külön kis víztartók beállítása: újjáalakítás; úgy, hogy a kormány a hiányokat végre is az állami költségvetés terhére volt kénytelen az igazgató tervezete szerint elkészíttetni. Minthogy a megegyezés ily fontos ügyben rendesen csak hosszabb tárgyalások után szokott bekövetkezni, nehogy a már égetővé vált átalakítás bizonytalan időre elhalasztassék, a miniszterium 1891. jun. 27-én 24.409. sz. a. 3136 frt 55 kr. maximalis összeget engedélyezett e célra olykép, hogy 1891-ben csak 1500 frtot, a hátralékot pedig csak az 1892. évi állami költségvetés törvényerőre emelkedése után egy hónap alatt fogja utalványozni.

A szerződés ez alapon a vállalkozóval, Krémer József helybeli építésszel megkötöttén, a munka az 1891. évi nagy szünetben végrehajtott. Az átalakításnál a következő célok megvalósítása lebegett szem előtt: 1. Helynyerés végett a hat árnyékszéken 3--3 helyett 2--2 fülke alkalmazása. — 2. Minden piszok forrásának, a sötétségnek, eltávolítása végett a meglevő ablakok nagyobbítása, a fülke- és a bejáróajtóknak üvegezése. — 3. A bűz megszüntetése végett új szelelő csatornák vágása és a Friedmann-féle syphonrendszer alkalmazása, összeköttetésben minden fülkéhez kis, 5--6 literes víztartóval, mely kiürítése után csak 2--3 percz múlva telvén ismét meg, az egymásutáni gyors fogyasztást, a víz pazarlását, mely annyi tanulónál pajzánságból is könnyen megesik, meggátolja. — 4. Hogy elegendő víz álljon rendelkezésre, a már meglevő kettőn kívül egy új, nagy víztartó fölállítása a padláson; továbbá e 3 nagy és a 13 kis víztartónak és az egész csövezeteknek is fagyás ellen fűrészpórral bélelt deszkaburkolattal ellátása. — 5. A víznek emberi erő helyett egy lőerejű elektromotorral szivattyúzása. — 6. A talaj javítása végett az udvaron a ház emelése óta meglevő két emésztő gödörnek eltávolítása, friss földdel betömése és fölöttük új csatorna építése, a

főcsatornával összekötés végett. — 7. A csatornák gyakoribb tisztítása végett az esővizeknek a csatornába vezetése. — 8. A víz könnyű igénybevétele és öntözés végett minden folyosón 2—2, továbbá a tornateremben és a tornaudvaron 1—1 vízkagyló felállítása. — 9. A víz javítása végett a kút falának három méter mélységben friss földdel körülvétele, a kút gyökeres kitisztítása, mélyítése és befödése.

Mindeme vízvezetéki és árnyékszéki berendezés ez ideig teljesen bevált és a leglényegesebb tekintetben megfelelt ama várakozásnak, melyet az átalakításhoz fűztek; viz bőven van, az elektromotor fél óra alatt képes a három tartóba annyi vizet szivattyúzni, a mennyi egy napi használatra untig elegendő. Hogy némelykor még érezhető a bűz, annak oka az, hogy a tervezet nem gondolt annak idején a húgylevezető csöveknek szintén syphonnal elzárására, és így alacsony légnyomáskor a bűz felhatol.

Egy másik remény azonban, hogy az intézet udvarán levő kút vize a folytonos merítés folytán szintén megjavul, meghiusult. Dr. Gáspár János, intézetünk vegyésztanára 1892. április hóban újra vegyelemzte a kút vizét, de sajnos, az elemzés a várakozással ép ellentétes eredményt mutatott, mert a víz semmivel sem lett jobb, sőt még rosszabbodott, a mint azt a két, az átalakítás előtti és utáni elemzés eredményeinek egymás mellé állítása sajnos igazolja. A kút 1000 köbcentiméternyi vize tartalmazott:

Sorszám	Mikor ?	Szilárd alkatrész	Chlor	Szerves any. oxidálása felh. oxigén	Légenyes sav	Légenysav	Ammoniak	Színe, szaga	Phosphor- sav
1	1891. ápr. hó	2165	383.4	21.84	30.40	106.17	35.6	állásnál opalisál	Erős P ₂ O ₅ reakció
2	1892. ápr. hó	2043	350	48	97.6	26.22	30.2	"	"

A szerves anyagok szaporodását valószínűleg az okozza, hogy az udvar talaja a csekély esésű csatornáktól nagyon szennyeződik és azáltal, hogy a kút a mindennapi szivattyúzás miatt majdnem egészen kimerül, a szennyes talajviznek a kút felé tolulása megkönnyebbült. Ama törekvés, hogy e kútból az intézet számára jó viz nyeressék,

mindekkoráig nem sikerült. Tudva azt, hogy Temesvárt 60—70 méternyi mélységben vízáthatatlan réteget s alatta kavicsrétegben élvezhető vizet találnak, a kérdés legkönnyebben úgy volna megoldható, ha az udvaron Seidl módszere szerint kutat fúrnának.

Hogy az 1879. évi szeptember 14-én felvett átadási jegyzőkönyv pontozataiból folyó, egyrészt a kormány, másrészt a város között felmerülő kétséges, visszas és vitás állapotoknak egyszer és mindenkorra vége vessék és tökéletesen tisztázott helyzet létesüljön, Temesvár városa 1891. évi 14. számú közgyűlési határozatával arra is kérte a miniszteriumot, „hogy egy megállapítandó évi átalánynak a város által fizetése ellenében a magas kincstár az épület esetleges átalakítását, javítását, fenntartását és tatarozását magára vállalja.“

A megegyezés azonban évekig húzódott. A miniszterium mielőtt elvileg is megegyezését adta volna, először ismerni kívánta, hogy a városnak minő költséget okozott a főreáliskolai épületnek fennállása óta jó karban tartása, azért 1891. márczius hó 28-án 8630. sz. a. leiratot intézett a város közönségéhez és felszólította, hogy erre nézve terjeszsen fel a miniszteriumhoz kimutatást.

A város e kimutatást, a városi főszámvevőtől bekívánt hivatalos adatok alapján a következőkben terjesztette fel:

3038. szám/vár. szám 1891.

K I M U T A T Á S

Másolat. Temesvár szab. kir. városa által a m. kir. főreáltanodai épület fennállása óta ennek fenntartására fordított költségekről.

Folyó tétel	1879		1880		1881		1882		1883		1884		1885		1886		1887		1888		1889		1890		Együtt 12 évben			
	é		v		b		e		n		n		n		n		n		n		n		n		n		n	
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
1 Tatarozások	—	—	—	—	—	—	—	—	10 07	—	—	30 53	—	—	126 76	—	—	—	61 10	314 05	—	—	24 06	—	566	57		
2 Átalakítások	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1898 04	—	—	—	—	1898	04		
3 Tűzbiztosítás	30	—	30	—	30	—	30	—	30	—	30	—	26 80	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	24 06	327	10			
4 Vezetéki szivattyúra	40	—	120	—	120	—	120	—	120	—	120	—	120	130	130	130	130	130	130	130	130	130	130	1400	—			
5 Fűtési költség	466 31	932 06	945 15	936 38	985 10	880 97	988 85	988 32	867 12	1162 23	1300 58	1237 15	11690	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Összesen .	536 31	1082 06	1095 15	1086 38	1145 17	1061 50	1135 65	1259 14	1021 18	1377 29	3666 73	1415 27	15881	93	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
Temesvár szab. kir. város számvevősege, 1891. évi július hó 13-án.																								Évi átlag .	1323	50		
																								Kratochwil Henrik s. k. városi főszámvevő.				

A miniszterium erre, mint azt a város közönségével előre tudatta, dr. Klamarik János miniszteri tanácsost küldte Temesvárra, hogy a helyzet tisztázása végett a város képviselőivel tanácskozzék. E tanácskozás 1892. június 24-én történt meg, s az erről fölvett jegyzőkönyv képezte alapját a később a kormány és város között megkötött egyezménynek, miért is e jegyzőkönyv szövegét itt is közöljük:

„*Jegyzőkönyv.* Felvétetett Temesvárott 1892. évi juniushó 24-én. Jelen voltak: 1. Dr. Klamarik János, vallás- és közokt. miniszteri tanácsos, mint miniszteri megbizott. — 2. Dr. Telbisz Károly, Temesvár sz. kir. város polgármestere. — 3. Kratochwil Henrik, Temesvár sz. kir. város főszámvevője. — 4. Dr. Laky Mátyás, temesvári áll. főreáliskolai igazgató. — Tárgy: A temesvári áll. főreáliskolai épület fenntartásának allami kezelésbe átvétele. Az elnöklő m. tanácsos a jelenlévők előtt a gyűlés célját megismertetvén, kijelenti, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr készséggel hozzájárul Temesvár sz. kir. város közönségének 21.320. ex 1890. tan. és 14. ex 1891. közgy. számú fölterjesztésében kifejezett amaz óhajtása megvalósításához, hogy az állami főreáliskolai épület fenntartása állami kezelésbe menjen át, és e végre határozott megállapodások létesüljenek. A jelenlévők meggyőződve lévén, hogy az állami reáliskola és a város érdeke egyaránt azt kívánja, hogy az egész épület fenntartása és a tanítás céljaihoz képest netán szükséges átalakítás joga a magas közoktatási kormányt illesse meg, a jelenlévők között a következő megállapodások létesültek: I. A vallás- és közokt. m. kir. miniszterium magára vállalja: *a)* az épület összes helyiségeinek fűtőanyaggal ellátását; *b)* az iskolának vízzel való ellátása költségeit; *c)* az épület teljes fenntartását és tatarozását a tűzkár elleni biztosítás kivételével. — II. Temesvár sz. kir. város ezek ellenében kötelezi magát, hogy ezen szolgálmányok megváltásául: 1. fűtőanyag czímén 1200, mond egyezerkétszáz frtot; 2. vizszivattyúzás czímén 120, mond egyszázhusz frtot; 3. az épület teljes fenntartása és tatarozása czímén 180, mond egyszáznyolczvan, összesen tehát 1500, azaz: egyezeröttszáz frtot fog előleges negyedévi (375—375 frtnyi) részletekben a temesvári m. kir. adóhivatalba beszállítani. — 4. Temesvár sz. kir. város közönsége lemond azon hármas kijelölési jogról, melyet neki az 1870. évi ápril hó 23-án az állami reáliskola fölállítása végett kötött és 8950/1870. min. sz. a. helybenhagyott szerződésnek 7. és az épület átadásakor 1879. szept. 14-én fölvett és 26.523/1879. min. sz. a. helybenhagyott jegyzőkönyv 5. pontja 4 tanszék betöltésénél biztosított. — 5. Temesvár sz. kir. város közönsége lemond az 1879. szeptember 14-én fölvett jegyző-

könyv 7. pontjában biztosított azon jogáról, mely neki az épületben ipariskolai czélokra 3 tanterem használatát engedte meg. — 6. Temesvár sz. kir. város közönsége kötelezi magát, hogy az 1888. évi május hó 15-én fölvett és 21.250/1888. min. sz. a. helyben hagyott jegyzőkönyvben 1—6. pont alatt felsorolt összes helyiségeket az 1893/4. tanév elején véglegesen visszabocsátja az állami reáliskola kizárólagos használatába. — III. A fennebbiek következtében megszűnnek Temesvár sz. kir. város közönségére nézve kötelezők lenni: 1. Az 1870. évi április 23-án kötött szerződésnek 4/. az iskolai helyiségek fűtésére vonatkozó pontja. — 2. Az 1870. április 23-án kötött szerződésnek az épület fenntartására vonatkozó 1. és az 1879. szept. 14-én fölvett átadási jegyzőkönyv 2. és 4. az épület fűtésére és az ingatlan elválaszthatatlan állagának fenntartására vonatkozó pontja. — 3. Az 1870. április 23-án kötött szerződésnek 7. és az 1879. szeptember 14-én fölvett jegyzőkönyvnek 5. pontja, mely 4 tanszékre a hármas kijelölés jogát biztosítja a városnak. — 4. Temesvár sz. kir. város tanácsának 1879. évi október 7-én 10.769. sz. a. hozott végzése, melyben kötelezte magát, hogy a reáliskolai szivattyúkút kezeléseért a szolgáltnak havi 10 frtos részletekben 120 frtot fog fizetni. Ellenben: IV. Mindazon kötelezettségek, melyeket Temesvár sz. kir. város közönsége az 1888. május 15-én fölvett és 21.259/1888. min. sz. a. helyben hagyott jegyzőkönyvben az épületen teendő visszaalakításokra nézve az ipariskola esetleges kiköltözködése idejére magára vállalt, továbbra is fennállanak. — V. Mivel az áll. főreáliskolai épület Temesvár sz. kir. város telekkönyvi tulajdona, az épületnek tűzkár elleni biztosítása az 1879. szept. 14-iki jegyzőkönyv 3. pontja értelmében ezentúl is a város kötelessége lesz. — VI. Az államkincstár érdekének megóvása végett a megállapodások életbelépte előtt a vall. és közokt. m. kir. miniszterium és Temesvár sz. kir. város közönsége szakbizottságot fognak kiküldeni, melynek feladata lesz, hogy megvizsgálja: 1. az épület falait, 2. tetőzetét, 3. a termék menyezetét, 4. az árnyékszéki berendezést és 5. a csatornákat. Temesvár sz. kir. város közönsége kötelezi magát, hogy a megállapítandó hiányokat, fogyatkozásokat és rongálásokat a megállapodások életbelépte előtt a város költségén helyreállíttatja. — VII. Mindezen megállapodások életbelépésének időpontját a nm. vall. és közokt. m. kir. miniszterium és Temesvár sz. kir. város közönsége a VI. pontban említett előfeltételnek teljesedése után közösen fogja megállapítani. — VIII. Ezen megállapodások jogérvénye egyrésztől a nm. vall. és közokt. m. kir. miniszterium, másrésztől Temesvár sz. kir. város törvényhatósági bizott-

ságának, illetőleg a nm. m. kir. belügyminiszteriumnak helybenhagyásától függ. Ezzel a jegyzőkönyv befejeztetvén, 2 példányban kiállított és aláíratott. Kelt Temesvárott, 1892. június 24-én. Jegyzette: Dr. Laky Mátyás sk. reálisk. igazgató (P. H.) A másolat hitelül: Grabotsay Adolf sk. igazgató.“

A közokt. miniszter erre, 1893. okt. 28-án 34.163. sz. a. kelt leirata kapcsán megküldvén a város közönségének az 1892. jun. 24-én tartott értekezletről felvett jegyzőkönyvnek egy másolat-példányát, kijelenté, hogy az 1895. évi január 1-től kezdődő hatálylyal kész „oly szerződést elfogadni és jóváhagyni, a melyben a temesvári áll. főreáliskola összes viszonyait illetőleg az 1870. évi ápril 23-án kötött szerződés az ezen jegyzőkönyvben foglaltak értelmében módosíttatik.“ A közokt. miniszter e leiratban a jóváhagyása alá terjesztendő szerződésnek az államkinestár képviselőjében való aláírásával dr. Laky Mátyást, a főreáliskola igazgatóját bízta meg s egyúttal felkérte a város polgármesterét, hogy ezek alapján új szerződési tervezetet készíttetvén, azt mindenek előtt a reáliskola igazgatójával közölje.

Mielőtt azonban az egyezés aláíratott volna, először a reáliskola épületét kellett tüzetes vizsgálat alá venni, mert annak fennállása óta a város által a tatarozásra vajmi csekély összeg fordíttatván, elég rozszant állapotban volt, s így az igazgató az államkinestár érdekének tartotta, erről a felettes hatóságot értesíteni. A miniszterium erre 1893. decz. 22-én 60.314. számú rendeletével Nátafalussy Kornél nagyváradi tank. főigazgatót bízta meg, hogy a temesvári állami főreáliskolai épület állapotának megvizsgálására s a Temesvár városa költségén helyreállítandó hiányok megállapítására hivatott vegyes szakbizottság ülésére Temesvárra menjen s e bizottságban az elnöki tisztet viselje. Az állam többi képviselői gyanánt e leirat a temesvári állami építészeti hivatalt, dr. Laky Mátyás igazgatót és Reiter Ede műépítészt bízta meg.

Nátafalussy Kornél főigazgató hivatalos teendői által egyelőre gátoltatván a helyszínen való megjelenésben, hogy az ügy halasztást ne szenvedjen, felszólította az igazgatót, kérje meg a kijelölt szakbizottság tagjait, hogy az épületben a szükséges szemlést ejtsék meg s a fogamatba veendő javításokat és átalakításokat elvben állapítsák meg. Az igazgató e leirat alapján arra kérte a város közönségét, hogy jelölné ki szakértőit s kéri, hogy azok 1894. márczius 21-én d. e. 9 órakor a reáliskola igazgatói helyiségében jönnének össze. A városi hatóság e javaslatot elfogadta s a mondott időpontban a jelzett helyen a bizottság össze is jött. A várost Reiber Henrik v. főmérnök, Menczer Rezső, Baader Henrik és Kremer József bizottsági tagok képviselték.

E helyszíni szemle alkalmával a főreáliskolai épületen észlelt összes hiányok, fogyatkozások és rongálások, nemkülönben a kívánatosnak

jelzett újítások Reiter Ede építész mint az államkincstár felkért szakértője és Kremer József mint a város szakértője által felvételvé és a helyreállítási munkálatokról költségvetés készítettvé, e szerint a 48 tétel alatt felsorolt munkálatok költségei 4822 frt 67 krral lettek előírányozva.

Részben e költségelöirányzat, részben pedig a kormány és város között a reáliskola ügyében eddig kötött szerződések megváltoztatása, helyes irányba terelése és véglegesen rendezett viszonyok teremtése volt feladata ama bizottsági tárgyalásnak, mely 1894. évi ápril 24-én Nátafalussy Kornél nagyváradi főigazgató elnökle alatt Temesvártt a városház tanácstermében tartatott.

E bizottsági ülésről felvett jegyzőkönyv végre a kormány képviselői és a város között 1894. április 30-án megkötött s a közokt. miniszterium által 1894. július 13-án 26.396. szám alatt helybenhagyott *Egyezmény*-re vezetett, mely valahára világos állapotokat teremtett s a temesvári állami főreáliskola jövendő felvirágzásának egyik biztos alapjává lett.¹⁾

Ez egyezmény értelmében a vall. és közokt. miniszterium elvállalja a főreáliskolai épület állami kezelését, nevezetesen pedig az épület teljes fenntartását, tatarozását, fűtő anyaggal ellátását és az iskola vízzel való ellátásának költségeit.

Ezzel szemben Temesvár sz. kir. város közönsége kötelezi magát, hogy: 1. A főreáliskolai épületnek jó karba helyezése körül felmerülő költségek fedezése végett a m. kir. államkincstárnak egyszer s mindenkorra 3000 frtnyi összeget, — 2. az épület fenntartására 180, fűtésére 1200 és vizszivattyúzásra 120, összesen tehát évenként 1500 frtot fizet. — 3. Az épületet tűzkár ellen biztosítja. — 4. Lemond a négy tanszék betöltésére nézve biztosított jogáról. — 5. Lemond arról a kedvezményről, mely szerint a főreáliskola három tantermét az 1879. évi szept. hó 14-én felvett jegyzőkönyv 7. pontja értelmében ipariskolai czélokra használhatta; mihez képest Temesvár sz. kir. város közönsége egyszersmind köteles ezt a három tantermet, s illetőleg az 1888. évi májushó 15-én felvett jegyzőkönyv 1—6. pontja alatt felsorolt összes helyiségeket azon időben, midőn a m. kir. állami tanítóképezde a városi iskolaépületben az ipariskola czéljaira fenntartott helyiségeket elhagyja, az állami főreáliskola kizárólagos czéljaira visszabocsátani s azokat az 1888. előtti állapotba helyezni, illetőleg pedig az említett jegyzőkönyvben elvállalt módon visszaalakítani.

Minthogy az állami tanítóképezde 1895/6. tanév elején már saját helyiségeibe költözött, így az ipariskola is az 1895. szeptemberhó elején

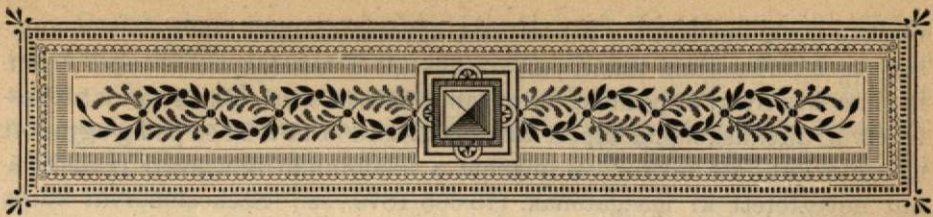
¹⁾ Lásd az Egyezmény teljes szövegét. Függelék. Okmányok 3. szám alatt.

kiköltözött iskolánk helyiségeiből, de a város részéről történő visszaalakítás idáig — tanév közben nem volt foganásítható. Ha ez is megtörténik, épületünk a reáliskola czéljaira lesz berendezve, s a város és kormány között végbement hosszas tárgyalások egy befejezett eredményt fognak feltüntetni.

A második nagy tatarozás az intézet épületén 1895. július és augusztus havában lett foganatosítva. A kormány és a város között 1894. április 30-án megkötött Egyezmény 1. pontja az épület hiányainak, fogyatkozásainak megszüntetése, illetőleg az épület jó karba helyezése körül felmerülendő költségek fedezésére Temesvár szab. kir. város közönségét egyszer s mindenkorra 3000 forint fizetésére kötelezte. A miniszterium kijelentvén, hogy e munkát házilag kívánja végeztetni, annak végrehajtásával az intézet igazgatóját bízta meg. Dr. Laky Mátyás igazgató erre a város legkiválóbb iparosaival megállapodásra jutván, a munkát a nagy szünetidőben végrehajtatta. A költségekre a miniszterium a teljes 3000 frtot utalványozta. Ez összegből kifestetett az intézet külső falazata, meszeltettek a belső falak, a cseréptetőzet és a kapu kijavítottatott, az ajtózárak újakkal pótolattak, a levezető bádogszatornák kicseréltettek, az igazgatói lakás ujonnan kifestetett, parquettiroztatott s a villanyvilágítás bevezettetett; az összes ajtók és ablakok kijavítottak és újra festettek.

E nagyobb mérvű tatarozásokra fordított összegben kívül már előbbi alkalmakkor is utalványozott a miniszterium kisebb összegeket az intézeti épület jó karban tartására. Így 1881-ben tatarozási költségekre 338 frtot, az 1884/5. tanévben pedig az iskola folyosóinak kifestésére 400 forintot.

V.

AZ INTÉZET SZEMÉLYZETE.

A) Főigazgatók.

1. **Kümmer János Henrik**, Csanád egyházmegyei kanonok, apát, kir. tanácsos és a nagyváradai tankerület kir. főigazgatója; (lakott Temesvárott) az intézet felállításától kezdve 1872. június végeig, midőn ő Felsége által hosszas szolgálata után nyugalomba helyeztetett, viselte a főigazgatói tisztet.

2. **Krausz Godofréd László**, premontrei rendű kanonok, nagyváradai tankerületi kir. főigazgató. (1872—1875.)

3. **Mészáros Nándor**, királyi tanácsos, előbb határőrvidéki, majd „Szegedi“ tankerületi kir. főigazgató. (1876—1881.)

4. **Petrovich Ferencz**, czímz. prépost, kir. tanácsos, nagyváradai egyházm. kanonok, a nagyváradai tankerület kir. főigazgatója. (1881—1891.)

5. **Kuncz Elek**, kir. tanácsos, nagyváradai tankerületi kir. főigazgató. (1891—1893.)

6. **Nátafalussy Kornél**, premontrei rendű kanonok, a nagyváradai tankerület kir. főigazgatója. (1893—.)

B) Az intézet igazgatói.

1. **Fülepp Ferencz** (1870—1873). Intézetünk első igazgatója. Szül. 1830. nov. 30-án Oraviczán; idejövetele előtt a székesfehérvári városi alreáliskolának volt igazgatója. Végzett bölcsészeti tanfolyamot, azután tudományos kiképzése céljából a bécsi cs. k. műegyetemet látogatta,

részben pedig ugyanakkor a bécsi tud. egyetemen mint tanárjelölt mennyiség- és természettani tanári pályára készült. E tantárgyakból teljes főgimnáziumokra nyert képesítést. Mint tanár először 1857. okt. 23-án a székesfehérvári alreáliskolánál kapott alkalmazást, 1866. nov. 24-én pedig ugyanott igazgató lett. Itt működött, mígnem a felállítandó temesvári reáliskolához neveztetett ki igazgatónak. (16.005/1870. sz.) Székesfehérvár város közönsége 1870. augusztus 18-án tartott közgyűlésén jegyzőkönyvileg fejezte ki a távozásonak elismerését és fáradozásáért meleg köszönetét.

Fülepp Ferencz 1870. szept. 1-én érkezett Temesvárra és rögtön átvette az intézet szervezését. Lelkiismeretes, jószívű, önérzetes férfiú; modora a kellő szigorral párosult szeretet volt. Tágas látókörű, felvilágosult tanférfiú volt és hozzá élt-halt az intézetért. Azt akarta, hogy a temesvári áll. főreáliskola az ország egyik legkiválóbb középiskolája legyen úgy a tanulmány és fegyelem, mint a felszerelés tekintetében. Az intézetet mindjárt megalakulása után kellően felszerelni akarván, báró Eötvös József miniszter engedelmével az iskola hitelét felhasználva, annak gyűjteményei számára sokkal több tudományos eszközt szerzett meg, mint az az első felszerelésre utalványozott 1200 forintból tellett volna. Azt remélte, hogy igazgatósága több évre terjedvén, az adósságot évenként majd letörleszti. Az ő buzgalmának köszönik muzeumaink, hogy mindjárt kezdetben a tanítás céljának legalább is némileg megfelelően voltak felszerelve. Elmondhatjuk, hogy a mi je jelenleg van iskolánknak, abban neki nagy része vala. Ő létesítette az ifjúsági segélyező egyesületet is, melynek érdekében semmi fáradságot nem kímélt.

Az iskola érdekében külföldi tanulmányi útát is tett. Iskolánk állandó épületének a megnyitástól számítva három év alatt kellett volna felépülnie. Hogy az a modern iskolák minden követelményeinek megfeleljen, Fülepp F. 1872-ben a nagy szünetben a kormány költségén külföldre utazott, hogy leginkább a németországi középiskolák berendezését tanulmányozza.

Külföldi példák lelkesítették őt arra is, hogy egy az intézettel összekötött csillagvizsgáló intézetet létesítsen, melyet az intézet új épületének különösen erre épített részében kívánt elhelyezni. Hogy a csillagvizsgáló intézet költségeit összeszerezze, nem kímélt semmi fáradságot. Lelkes felhívó levelekben adakozásra szólította fel a társadalmat. „A csillagászatnak habár szerény, de méltó ápolását, csillagvizsgáló tornyot, a temesvári állami főreáliskolában felállítani, ezt tűztem ki — úgymond — életem főfeladatául. Legyen a temesvári áll. főreáliskola a magyar kultúra méltó képviselője Délmagyarországon.“ Valóságos apostola volt Fülepp F. ez eszmének s hitte, hogy az intézet fennállásának negyedik évében, az új épületben, a csillagvizsgáló tornyot meg is valósítja.

Czélját nem érthette el. Iskolánknál csak három tanévet töltött. Önérzetes, férfias magatartása nem egy helyen szűrt szemet, erélye miatt pedig egyesek a kormánynál is panaszt emeltek. E vádaskodásokat a „Conscia mens recti fama mendacia ridet“ nyugalomával hártja el magáról. „Minél lelkiismeretesebb valaki — írja egyik ily vádra felterjesztett védekezésében — annál több a kifogás ellene.“

A nagyváradai állami főreáliskola ez időben szerveztetvén, Füleppet mint kitünő szervezőt a kormány 1873. július 23-án az új intézet szervezésével és igazgatásával bízta meg. Rövid időre reá meghalt Nagyváradon 1874. decz. 13-án.

A kitünő tanférfiú megérdemli, hogy emléke előtt tisztelettel hajtsuk meg a nemzeti zászlót.

2. **Szemerei Hanthó Lajos.** (1873—1877.) Szül. 1834-ben Kapi-ban (Györm.). Tanári képesítést a bölcsészettudományból és történelemből nyert főgimnáziumokra, tanári alkalmazást először 1853-ban kapott. Mielőtt intézetünk igazgatójává lett volna, már a lőcsei állami főreáliskolának volt igazgatója, s mint ilyen az 1873/4. tanév legelején helyeztetett át iskolánkhoz (19.544/1873. sz.) Az intézet igazgatását átvette 1873. aug. 22-én és vezette azt négy tanéven át. A miniszteriumnak 1877. szept. 9-én kelt rendelete (22.557. sz.) értelmében az igazgatói teendők alól felmentetvén, az igazgatást 1877. szept. 18-án adta át utódának. Később igazgatói címének és jellegének megtartásával rendes tanári szolgálatra az aradi reáliskolához neveztetett ki.

3. **Tordai György.** (1877—1880.) Született Esztergomban 1839-ben. Érettségit tett Győrött 1858-ban, tanári oklevelet kapott Budapesten 1867-ben a földrajz és történelemből. Rendes tanárként működött az 1861/2—1864/5 tanévekben a soproni, az 1865/6—1868/9 tanévekben a révkomáromi s az 1869/70—1872/3 tanévekben az esztergomi sz. Benedek-rendi kath. főgimnáziumokban. Az 1873/4. tanévben az újvidéki kir. kath. főgimnáziumhoz neveztetett ki és itt maradt az 1876/7. tanév végeig, midőn a miniszteriumnak 1877. szept. 8-án kelt (17.426. sz.) leiratával a temesvári főreáliskola igazgatásával, mint ideiglenes igazgató megbízott. Intézetünket három tanéven át vezette.

Hogy vasszorgalmának és igyekezeteinek nagyobb eredményei nem lettek, ennek oka abban rejlik, hogy sok tekintetben túllőtt a czélon. A miniszterium őt 1880. július 22-én kelt rendeletével (20.321 sz.) hasonló minőségben a pancsovai állami főreáliskolához helyezte át.

4. **Dr. Laky Mátyás.** Született Léván, Barsmegyében, 1844. február 21-én. Tanári vizsgálatot tett a történelemből és földrajzból 1872-ben, bölcsészettudományi szigorlatot a budapesti tud. egyetemen 1877-ben. Az 1862/3—1871/2. tanévekben a kegyesrendiek különféle gimnáziumaiban tanárkodott, az 1872/3—1873/4-ik tanévekben pedig

már a rend egyik gimnáziumában igazgató volt. Ez utóbbi minőségben Nagy-Károlyban érte őt a megtisztelő meghívás a jáász-kerületi kath. főgimnáziumhoz, melynek felügyelő bizottsága őt 1874. május 19-én egyhangúlag a jáászberényi főgimnázium igazgatójává választá meg. A miniszterium e választást megerősítvén, Laky új állomását 1874. okt. 18-án foglalta el, de csak két tanéven át maradt a jáászberényi főgimnázium élén.

A székesfehérvári, akkoron községi főreáliskola az időtájt válságos viszonyok közé jutott. A válság nagyságát eléggé mutatja azon egy körülmény is, hogy a város az egész tanári testületet feloszlatta és az összes tanszékekre pályázatot hirdetett; az igazgatói állás betöltését azonban a kormányra bízta. A közokt. miniszter választása dr. Laky Mátyásra esett, kit ő Felsőge 1876. szept. 18-án kelt legmagasabb elhatározásával a székesfehérvári községi főreáliskola igazgatójává ki is nevezett. (22.548/1876. sz.)

Négy tanéven át (1876/7—1879/80.) vezette ez intézetet, melynél közmegelegedésre kifejtett munkásságának legszebb bizonyítéka ama bizalom, hogy a kormány most már tisztán állami intézet élére óhajtá őt alkalmazni s tetszésére bízta a választást három oly középiskola között, melyeknél igazgatói változás volt készülöben. Szép bizonyítéka volt e bizalomnak Trefort Ágost közokt. miniszternek 1880. jul. 22-én 20.496. sz. a. dr. Laky Mátyáshoz intézett eme leirata is: „Önt királyi igazgatói minőségében a temesvári állami főreáliskolához helyezem át és elvárom, hogy ezen új állomásán is az eddigihez hasonló buzgalmat, tapintatot, pontosságot tanusítand, s mint eddig, úgy ezután is teljes megelegedésemre teljesítendi hivatását.“

Most, 16 évi tapasztalat után elmondható, hogy dr. Laky M. a belé helyezett bizalomnak itt is a legteljesebb mértékben felelt meg.

Dr. Laky M. intézetünk vezetését 1880. aug. 27-én vette át s ezzel a feldúlt belső béke ismét helyreállt. A békés egyetértés, kölcsönös megbecsülés, az intézet javára irányuló vállvetett munkásság vett falaink között állandó tanyát s ezzel hosszú sora az iskola szellemi és anyagi javára irányuló alkotásoknak, melyeknél az igazgató vagy mint kezdeményező, vagy mint buzgó munkatárs, de mindenkor mint áldozatkész, fáradságot nem kímélő végrehajtó szerepelt. Benne minden egészséges, az iskola javát célzó eszme nemcsak őszinte pártolóra, hanem a kivitelben megbecsülhetlen, hű segédre is talált, mert fel tudta kelteni az érdekelt köröknek figyelmét, sőt megnyerni hozzá egyesek és hatóságok anyagi támogatását is, s ily módon oda vinni a dolgot, hogy — az iskolai átalány takarékos felhasználásával is — iskolánknak majd minden, természetesen nem túlzott, igénye kielégítettik, s az intézet évről évre újabb és újabb hasznos beruházások birtokába jut.

Állása elfoglalása után dr. Laky M. mindenk előtt a szép rendben vezetett levéltár hozzáférhetőségét biztosítá czélszerűbb elhelyezés és az egész anyaghoz betűsoros tárgymutató készítése által, mely napjainkig vezetve, az eligazodást a levéltárban igen megkönnyíti.

Rendezés alá került az iskola összes vagyona, alapleltár felvétele által. E nagy munka megkezdése előtt dr. Laky M. tanulmányozta úgy a fővárosi, mint több vidéki középiskola gyűjteményeinek berendezését s azok leltárait. A leltározás e nagy munkájában segédei voltak a muzeumok őrei is, de az igazgató is bőven kivette abból a maga részét. Ő maga a bútorfelszerelés számbavételére, a földrajz-történelmi tanszerek és a tanári könyvtár rendezésére és leltározására vállalkozott, mely utóbbihoz betűsoros tárgymutatót is készített. Ugyanekkor rendezte az 1870/1. óta beérkezett *Értesítőket* is, — a bennök levő értekezések szakcsoportja szerint. E gondos leltár felvételeért a miniszteri számvevőség is méltó elismerését fejezte ki.

Intézetünk nagyterme is nagyrészt dr. Laky M. gondoskodásának köszöni felszerelését. Ő eszközölte ki Temesvár város közönségétől az annak kifestésére megkivántató költséget.

Ifjúságunknak az ünnepélyes kivonulások alkalmával nem lévén díszes zászlaja, dr. Laky M. a tanári kar hozzájárulásával létesítette a „Zászló-alap“-ot, melynek javára maga is százakat gyűjtött; így vált lehetővé, hogy a rendkívül díszes ifjúsági zászlónak 500 frtnál többet tevő költségei egy pár év alatt nemcsak hogy törlesztve voltak, hanem még egy jelentékeny összeg is maradt, melyből az igazgató most már a „Díszterem-alap“-ot létesítette, hogy kellően felszerelhesse a szépen kifestett intézeti nagytermet.

Alig fejezte be a díszterem kellő felszerelését, máris új berendezésekre fordítá figyelmét. E végett a „Díszterem-alap“ maradványaiból a „felszerelő-alapot“ teremtette meg, melynek jövedelmei az iskola oly beruházási költségeire fordíttatnak, melyek az iskolai átalányból ki nem telnek. Hogy mily jótékony szerepet játszanak intézetünk életében a különböző nevű alapok, elég annyit megemlítenünk, hogy belőlök 1886 tól 1895. végeig, tehát csakis az utolsó tiz év alatt iskolánk leltári vagyona 1410 frt értékű maradandó beruházással gyarapodott az átalányok igénybevétele nélkül.

Egyébként is az ő igazgatósága alatt minden téren örvendetes módon szaporodnak az intézet gyűjteményei, miben nagy része van a közönség jóakaró érdeklődésének is. Bizonyosága ennek többek között az is, hogy szertáraink magán-adományok útján értékes adományokkal gyarapodtak; hogy intézetünk ifjúságának száma évről évre nagy arányokban növekedik, s hogy, míg ifjúságunk 1880-ban három ösztöndíj-alapítványból csak 750 frtot élvezett évente, ma már iskolánkhoz kötött

hét ösztöndíj-alapítványunk van, melyekből évenként 1073 frtot élvez 12 derék tanulónk.

Dr. Laky M. nem mulasztott el egyetlen alkalmát se, a hol az intézet érdekéről volt szó. Az ő fáradhatlan, meg nem szünő felterjesztéseinek volt a következménye az is, hogy az intézet épületében az félreeső helyek berendezése czélszerű átalakításon ment keresztül, s hogy az intézet vízzel könnyebben láttassék el, villanyos motor alkalmaztatott. Sikeres része volt e mellett a kormány és Temesvár városa között 1894-ben kötött amaz Egyezményben is, melynek következménye volt, hogy intézetünk épülete végre teljesen a reáliskola céljaira adatott át.

A mit az iskola, a tanári kar, vagy a tanulók igaz érdeke megkívánt, ott dr. Laky M. soha nem mulasztotta el szavát és befolyását latbavetni. A mit magára vállalt, azt férfiasan végrehajtani is törekedett. Véleményét kényes körülmények között sem hallgatta el. Jellemző példa erre amaz eset, midőn id. Ormós Zs. főispán 1886-ban az „Ormós“-ösztöndíj-alapítványt, mely az alapítólevél értelmében iskolánkhöz van kötve, a helybeli gimnáziummal megosztani akarta. Dr. Laky M. e szándék ellen a tanári karjal oly hathatósan lépett föl, hogy végre is a főispán engedett, s az ösztöndíj ezentúlra is kizárólag iskolánké maradt.

És iskolánké maradt ő is. Ennek kedveért ismételten lemondott a kormány megtisztelő ajánlatairól. Milyen volt Trefort Ágoston miniszteré, ki 3 ízben, 1881. és 1882-ben az aradi lyceum, 1881-ben a fiúmei főgimnázium és Wlassics Gyula miniszteré, ki 1895-ben fővárosi intézet igazgatásával kínálta meg. Szeretett iskolájában kívánja ő folytatni ezentúl is működését.

A temesvári főreáliskolának is az marad egyik legnagyobb érdeke, hogy minél tovább maradjon meg élén az a férfiú, ki azt a zavarokból kivezette és már 1880-tól fogva, tehát 16 éven át tapintattal és megelégedéssel kormányozta.

C) Az intézet volt tanárai.

1. **Aldor Imre**, a tört. és földrajz tanára. Szül. 1838-ban Pesten. Középiszkoláit elvégezve, a papi pályára lépett s 1861—1864-ig részint Székesfehérvárott, részint Egerben mint a cistercita rend tagja tanárkodott. A rendből kilépve a fővárosban mint író fejtett ki nagy tevékenységet; volt különféle hirlapoknak, naptáraknak, albumoknak s egyéb irodalmi vállalatoknak munkatársa és szerkesztője. Czikket, tárczákat, életrajzokat, politikai hetiszemléket írt a lapokba s adott ki önállóan is. Írt továbbá népszerűsítő történelmi műveket nagy számmal; fordított számos regényt és történelmi munkát. Nagyobb arányú irodalmi munkásságát vázolni nem lehet e lapok feladata. Iskolánkhöz hely. tanárul

kineveztetett 1879. nov. 22-én; tekintettel kifejtett irodalmi munkásságára és a cistercita rendnél töltött három évi tanári működésére, a tanári vizsgálat letévésétől felmentetett és 1880. aug. 1-jén ugyancsak iskolánknál rendes tanárrá lett; az 1887/8. tanév elején a székelyudvarhelyi áll. főreáliskolához, onnan 1892-ben a beszterczebányai felsőbb leányiskolához, innen pedig 1895-ben az egri áll. reáliskolához helyeztetett át.

2. **Dr. Alföldy Dénes**, okl. gyógyszerész, a vegytan tudora, a vegytan és természetrajz tanára. Szül. 1844-ben Baján; 1867-ben a budapesti egyetemen nyert vegytudori oklevelet, melynek alapján 1869-ben a kassai reáliskolánál lett helyettes tanár, de már 1871. szept. 23-án a nagy-kállói reáliskolához helyeztetett át; itt lett 1872. jan. 15-én rendes tanárrá. 1872. jul. 25-én iskolánkhoz helyeztetett át s itt működött 1890. július 1-ig, midőn betegeskedése miatt saját kérelmére nyugalomba helyeztetett. Nyugdíjazása óta a fővárosban él.

3. **Dr. Benedek Albert**, a magyar nyelv és irodalom s a történelem és földrajz tanára. Szül. 1852. jul. 6-án Nagy-Kapuson Kolozsmegyében. Középiskolai tanulmányait a kolozsvári ev. ref. collegiumban, három évi bölcsészeti tanfolyamot pedig a kolozsvári egyetemen végzett, egy tanévet a lipcei egyetemen töltött. Bölcs. tudori és tanári vizsgát 1876-ban tett. Az 1876/7. tanév elején a dévai reáliskolához neveztetett ki rendes tanárnak, onnan pedig 1877. szept. 18-án iskolánkhoz helyeztetett át. Itt maradt az 1886/7. tanév végeig, midőn a székesfehérvári áll. reáliskolához került, 1892-ben pedig a temesvári felsőbb leányiskola tanára lett. Ő alapította iskolánknál az ifjúsági önképző-kört.

4. **Berker Nándor**, a franczia és német nyelv tanára. Szül. 1844-ben Sopronban. Az 1874/5. tanév elején több párhuzamos osztály rendszeresítettén, 1874. jul. 25-én ide helyettes tanárnak neveztetett ki. Egy évi tanársága után leköszönt állásáról s itt helyben magán nevelőintézetet nyitott, majd a fővárosba költözött s ott 1885. május 2-án önkézevel vetett véget életének.

5. **Bukó Kálmán**, a magyarnyelv, történet és torna tanítója. Szül. 1852-ben Tályán Zemplénmegyében. Középiskolát és harmadfél évi jogot Sárospatakon végzett. Mint harmadéves jogász 1873. elején póttanárnak jött iskolánkhoz, hol öt tanévet töltött. Időközben az 1874/5. tanévre szabadságoltatott egyéves önkéntesi szolgálata miatt. Eddig elméleti tárgyakat tanított. Az 1875/6. tanévtől kezdve tornatanító volt 400, majd 500 frt fizetéssel. Tanári vizsgálatot nem tevén, 1877. jul. 13-án akként mentetett fel itteni állásától, hogy a következő tanév elején sem az elméleti tárgyak, sem a torna tanítására alkalmaztatni nem fog s így állásától az 1876/7. tanév végével megvált.

6. **Bukó Lajos**, az ábr. mértan és mértani rajz tanára, szül. Tályán 1847. Középiskoláit S.-Patakon és Kassán, három évi műegyetemi

tanfolyamot Budán végzett. Mint végzett műegyetemi hallgató ideiglenes póttanárképen 1871. nov. 29-én iskolánkhoz neveztetett ki egy év tartamára, működését azonban már 1871. okt. 3-án megkezdette. 1872. aug. 7-én egy év tartamára ismét megbízott a helyettesítéssel. Időközben, 1873. május 1-én letevén a tanári vizsgálatot a leiró mértanból, június 21-én iskolánkhoz rendes tanárrá neveztetett ki. Mint rendes tanár két évig élvezte fáradsága gyümölcsét; az 1874/5. tanév vége felé mellbaja súlyosbodván, engedélyt nyert, hogy tárgyaiból a vizsgálatokat már május végén megtarthassa s aztán üdülés céljából egy évig tanítással ne foglalkozzék. A szabadságot azonban Bukó L. nem élvezhette. Már június 4-én Budapestről azt sürgönyzi Kálmán öcsese Temesvárra a tanári testületnek: „Szegény Lajosunk ma meghalt.“ Tetemei a budai temetőben porlanak. A 28 éves korában elhalt ifjú tanár feddhetlen erkölcsé, kiváló jelleme és kitünő bánásmódja miatt felejthetlenné tette magát úgy barátai, pályatársai, mint tanítványai szívében. Áldás emlékére!

7. **Csizmazia Vilmos**, a történet és földrajz tanára. Szül. 1847-ben Érsekújváron. A pécsi áll. reáliskolától 1878. május 4-én helyeztetett át iskolánkhoz rendes tanárnak, de ezen tanévben már nem tanított. A következő 1878/9. tanévben itt volt, de 1879. július 31-én, saját kérelmére, fizetésének meg nem tartásával, egy évi szabadságot kapott s városunkból eltávozott. Iskolánkhoz többé vissza nem került.

8. **Éder Géza István**, festő, a szabadkézi és mértani rajz tanára. Született 1847-ben Kassán; középiskoláit Kassán végezte; rövid ideig a budai József-műegyetemen volt rendes hallgató, aztán a bécsi festészeti akadémián tanult. Képesítést a szabadkézi rajzból nyert. Iskolánkhoz 1872. okt. 28-án neveztetett ki helyettes tanárnak, a lemondott Löschinger Zsigmond helyére; 1873. augusztus 18-án a dévai főreáliskolához neveztetett ki rendes tanárrá.

9. **Dr. Ferencsik Lajos**, a latinnyelv rendkívüli tanára. Szül. 1867. október 8-án Izsákon Pestmegyében. Végzett két évi theológiát az innsbrucki jezsuita semináriumban, aztán négy évi bölcsészeti tanfolyamot a budapesti tudom. egyetemen. Itt nyert tanári képesítést is a latin- és görögnyelvből. Az 1891/2. tanév elejétől fogva három éven át volt iskolánkban a latinnyelv rendk. tanára; az 1894/5. tanév elején a zombori főgimnáziumhoz neveztetett ki rendes tanárnak.

10. **Grósz Jakab**, a latinnyelv rendkívüli tanára. Szül. 1859. december 21-én Liptó-Szent-Miklóson. Négy évi főiskolai tanulmányait a budapesti tud. egyetem bölcs. karán végezte. Egy évig tanított a budapesti „Fekete J.“-féle magánintézetben. Iskolánkhoz rendkívüli tanárnak kineveztetett 1887. július 19-én; négy évi itt működés után az 1891/2. tanév elején a munkácsi áll. főgimnáziumhoz neveztetett ki rendes tanárnak.

11. **Gyöngyössy László**, a magyar- és németnyelv tanára. Szül. 1861. január 13 án Ungváron. Középiskoláit Ungváron és S-Patakon, felső tanulmányait a budapesti tud. egyetem bölcs karán végezte. Az 1881—86. évek alatt mint hirlapíró is működött a fővárosban; 1886-ban az aszódi ág. ev. gimnáziumhoz ment hely. tanárnak, innen 1887-ben a hajdunánási ev. ref. gimnáziumhoz került, hol három évig tanárkodott, az utolsó évben már mint rendes tanár. Az 1890/1—1893/4. tanévekben a m.-szigetih ev. ref. főgimnáziumban működött mint rendes tanár, az 1894/5. tanév elején iskolánkhoz neveztetett ki id. rendes tanárnak. Betegeskedése miatt azonban már 1895. április 1. óta szabadságon volt; az 1895/6. tanév elején hasonló minőségben az egri állami reáliskolához helyeztetett át.

12. **Karnay Alajos**, a németnyelv és irodalom s a bölcsészet tanára. Szül. Tatán 1841. jun. 1-jén. Középiskoláit elvégezve, a kegyes tanítórendiek sorába lépett és mint húsz éves ifjú kezdte meg tanári pályáját a nagybecskereki gimnáziumban, majd a szegedi és temesvári gimnáziumokban tanított, mignem 1874. okt. 13-án, az egyéves katonai szolgálatát teljesítő Bukó Kálmán helyettes tanár helyére, id. póttanárként egy év tartamára iskolánkhoz neveztetett ki. Rövid idő múlva, 1875. jun. 2-án rendes tanárrá neveztetett ki s ily minőségben tizenöt éven át működött intézetünknel. Szavait és tetteit férfias higgadság, alaposág és a leglelkiismeretesebb igazságszeretet jellemzé. Az ő buzgósága hozta létre az iskolánkhoz kötött Lenau-alapítványt, valamint résztvett városunk mindennemű kulturális mozgalmában. Utolsó éveiben majdnem folyvást betegeskedett, de azért szabadságot kérni folyton vonakodott és el lehet mondani, hogy mint a jó katona a harczmezőn, úgy ő is a kathedrán halt meg. Az 1888/9. tanévben egész a karácsonyi szünetekig tanított folyvást; pár nap múlva, a szünidők alatt, decz. 27-én pedig már halott volt. Tetemei a temesvár-belvárosi sírkertben nyugszanak. Emléke mint a kötelességérzet mintaképe él közöttünk.

13. **Kartner Gyula**, az ábr. mértan és mértani rajz tanára, az elhalt Bukó L. helyére helyettes tanárnak az 1875/6. tanév elején neveztetett ki iskolánkhoz. Itt működött két tanéven át; ekkor 1877. június 3-án, a miniszteriumnak 10.666. számú rendeletével negyedmagával helyettes tanári állásától felmentetett.

14. **Kornis Géza**, szül. 1848-ban Pesten. A róm. kath. hittan tanára volt az 1871/2—1874/5. tanévekben; az 1874/5. tanév elején azonban újabb párhuzamos osztályok nyitattván, Kornis Géza helyettes tanárként is alkalmaztatott. Mint ilyen csak egy évig maradt iskolánknel.

15. **Kriesch Mihály**, a magyar- és németnyelv s irodalom tanára. Szül. 1847-ben Munkácson. Középiskoláit Ungváron, a bölcsészeti tanfolyamot a budapesti tud. egyetemen végezte. Mint tanárjelölt 1871.

aug. 2-án neveztetett ki iskolánkhoz hely. tanárnak, 1874. január 5-én pedig rendes tanárnak. Itt működött az 1875/6. tanév végeig, akkor a budapesti V. ker. áll. reáliskolához helyeztetett át.

16. **Kropf József**, a történet és földrajz tanára. Szül. 1856. aug. 30-án Csányon Zalamegyében. Gimn. tanulmányait Szombathelyen befejezván, Bécsben mint a Pazmaneum növendéke theológiát tanult, de később e pályát elhagyva, a budapesti egyetem bölc. karán folytatta főiskolai tanulmányait, melyeknek bevégezése után 1880-ban a történetből és földrajzból tanári képesítő oklevelet kapott. Nemsokára nevelői állást fogadott el egy dunántúli főúri családnál, melynek körében hatodfél éven át maradt. Tanári állást az 1886/7. tanévben töltött be először a soproni Lähne-féle magán középiskolánál, innen távozva az 1887/8. tanévben a selmeczbányai kath. főgimnáziumnál működött mint a kegyesrend részéről alkalmazott kisegítő tanár, honnét 1888. szept. 8-án a miniszt. által (35 337. szám) iskolánkhoz helyettes tanárnak neveztetett ki. Ez állását szept. 16-án foglalta el, de már ugyanazon évi decz. 21-én, a kétségbeesésnek egy beszámíthatlan pillanatában golyót röpített ifjú szívébe. Tetemei a belvárosi sírkertben nyugszanak.

17. **Kún Róbert**, a történet és földrajz tanára. Intézetünk első tanári karának tagja. szathmáregyházmegyei áldozó pap. Szül. M.-Szigeten 1842-ben. Munkácsról jött 1870-ben intézetünkhöz helyettes tanárnak, de a miniszterium már 1870. decz. 22-én kelt leiratával (28.933. sz.) megengedte neki, hogy a szathmári kir. kath. főgimnáziumban a történelmi tanszékot elfogadhassa, ha temesvári tárgyait a többi tanárok között felosztani vagy helyettesül pótolni lehetne, ellenkező esetben csak a félév végén (febr. utolja) engedhetné meg neki a távozást. Kún Róbert látva a szükségét, kijelenté, hogy ha a pályázat kellő eredményre nem vezet, kész a tanév végeig is itt maradni. Helyét a miniszterium 1871. ápr. 7-én tölté be, s Kún Róbert 1871. május 1-én mentetett fel itteni állásától s így nem is egy teljes tanévet töltött intézetünkben.

18. **Kúthy József**, a szabadkézi és mértani rajz tanára. A zentai községi algimnázium igazgatója volt, midőn a miniszterium 1877. szept. 8-án iskolánkhoz rendes tanárrá nevezte ki. Betegsége miatt azonban itteni állását el nem fogadhatta, miért is a miniszterium ez állásától őt, tekintettel súlyos betegségére, 1877. okt. 9-én felmentette. Kúthy tehát kinevezett rendes tanára volt intézetünknek, a nélkül, hogy ez állását tényleg elfoglalta volna. Jelenleg a székesfehérvári áll. főreáliskola igazgatója.

19. **Lemouton Antal**, a francia nyelv tanára. A francia- és angolnyelvek magántanítója volt a városban, midőn a miniszterium 1873. szeptember 23-án iskolánkhoz a francia nyelv tanítójává nevezte ki oly feltétellel, hogy ha az első osztály nem lesz párhuzamos osztály,

akkor 400; ha pedig párhuzamos lesz, abban az esetben 800 forintnyi helyettes tanári fizetést kapjon. Ez utóbbi eset állván be, hely. tanárként alkalmaztatott. Fegyelmet nem tartó tanár volt annyira, hogy a tanári testület 1873. december végeig tartó záros határidőt jelölt ki neki, hogy ez idő alatt a meglazult fegyelmet állítsa helyre, különben állása tarthatatlan leend. Az 1873/4. tanév végeig maradt intézetünknel, ekkor felmentetett. További sorsa ismeretlen.

20. **Löschinger Zsigmond**, akadémia festő s a szabadkézi rajz tanára. Szül. Budán, tanult a budai gimnáziumban, a bécsi festészeti akademián, később Párisban és Münchenben. Iskolánkhoz 1870. évi szept. 7-én neveztetett ki rendes tanárrá és két tanéven át működött itten; 1872. szeptember 24-én állásáról lemondott és a fővárosba költözött; mint közs. isk. rajztanár halt meg Ó-Budán.

21. **Miletz János**, a történet és földrajz tanára. Született Tápió-Györgyén (Pestm.) 1841-ben; 1862-től 1870-ig a félegyházi algimnáziumnál tanárkodott; 1870. november 1-től a verseczi polgári iskolánál tanított, de már 1871. április 9-án iskolánkhoz neveztetett ki rendes tanárrá. Az iskolán kívül mint a délmagyarországi történ. és régészeti társulat titkára fejtett ki nagy tevékenységet; 1879. okt. 24-én a budapesti II. kerül. főgimnáziumhoz helyeztetett át rendes tanárnak. Jelenleg a budapesti II. kerül. áll. főreáliskola tanára.

22. **Némethy János**, végzett harmadéves műegyetemi hallgatót a miniszterium 1872. október 9-én a leirati mértan, géptan és építészeti tanszékre iskolánkhoz helyettes tanárnak nevezte ki. Némethy azonban, betegsége miatt ez állását el nem foglalhatta s 1872. november 21-én Budán kelt, s az igazgatóhoz intézett levélben arról, mielőtt még azt elfoglalta volna, lemondott.

23. **Pais Elek**, a francia- és magyarnyelv és irodalom tanára. Szül. 1856. okt. 2-án Pölöskefőn Zalamegyében. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, aztán több helyen nevelősködött. Mint állami ösztöndíjas 1891/2-ben a párisi és nancyi főiskolákat látogatta. Az 1892/3. tanév elején helyettes tanár lett a beregszászi alreáliskolánál, az 1893/4. tanév elején hasonló minőségben iskolánkhoz neveztetett ki. Egy évi itteni működése után a dévai reáliskolához helyeztetett át s azóta ottan működik.

24. **Rongé Kálmán**, a francia nyelv tanára. Szül. Nagy-Becskeken 1845-ben. Gimnáziumot végzett és érettségi vizsgálatot tett Szegeden, majd harmadfél éven át orvostudományi előadásokat hallgatott a bécsi egyetemen. Ezután Törökországban, Sumlában tanított nyilvános iskolában négy évig francia nyelvet. Onnan visszakérülve Magyarországra, Csákován, majd Temesvárott volt adóhivatali tiszt és magán-családoknál a francia nyelv tanítója. Mint ilyen az 1876/7. tanév elején iskolánkhoz

a francia nyelv helyettes tanárául neveztetett ki, de nem sokáig maradt meg állásában; már 1876. decz. 29-én szabadságot kért és Temesvárról eltávozott. 1877. január 1-én Münchenből sürgönyöz néhány napi helyettesítésért, pár nap mulva pedig Párisból keltezett levelében iskolánknál elfoglalt állásáról végleg leköszönt.

25. **Rusz Vilmos**, a szabadkézi és mértani rajz tanára. Szül. 1851-ben Ruszkabányán. Az 1872/3. tanév elején az állásaikról lemondott Lőschinger Zsigmond és Némethy János helyébe, mint volt harmadéves műegyetemi hallgató, Kriesch János műegyetemi tanár ajánlatára neveztetett ki iskolánkhoz helyettes tanárnak. E minőségben működött az 1876/7. tanév végeig, midőn többekkel egyetemben a miniszterium által állásától felmentetett. Jelenleg a helybeli Wieszner-féle magán polgári és kereskedelmi iskola tanára Temesvárott.

26. **Sasváry László**, a francia nyelv és irodalom tanára. Iskolánkhoz az eltávozott Berker Nándor helyébe neveztetett ki az 1875/6. tanév elején helyettes tanáru. Érettségi bizonyítványa nem volt annál kevésbbé tanári képesítése, s minthogy az utóbbit ismételt kísérletei daczára sem tudta megszerezni, állásáról 1876. aug. 18-iki levelében lemondott. Azóta a fővárosban mint magán nyelvtanító élt. Meghalt 1895. nov. 19-én 59. éves korában Budapesten.

27. **Smál Sámuel**, középiskolát és theológiát végzett, majd négy évig magánnevelő volt, a mikor az 1871/2. tanév elején az I. osztály párhuzamossá tétetvén, iskolánkhoz póttanárnak neveztetett ki, de már 1872. évi december hó végén leköszönt állásáról és más pályára lépett.

28. **Dr. Szalkay Gyula**, a mennyiségtan és az ábrázoló mértan tanára. Szül. Verbászon (Bács-Bodrogm.) 1843-ban. Középiskolát és Budán műegyet. tanulmányokat végzett, majd a paedagogiai tudományokat hallgatta Tübingenben, Erlangenben és Gothában. Külföldről visszajöve ötödfél évig tanítóképezdei tanár volt Felső-Lövön. Innen neveztetett ki 1870. szept 7-én iskolánkhoz ideigl. rendes tanárrá, majd tanári képesítését kiegészítvén, sőt a bölcs. tudorságot is megszerezvén, végleg rendes tanárrá lett. Intézetünknel tizenhárom évig működött; ekkor a miniszterium, az 1882/3. tanév végén, saját kérelmére őt a budapesti II. kerületi áll. reáliskolához helyezte át, hol jelenleg is működik.

29. **Szász Károly**, dunapentelei róm. kath. segédlelkész volt, midőn az 1874/5. tanév elején a párhuzamos osztályok mellé mint póttanár alkalmaztatott. A következő tanévben a III.b) és IV.b) párhuzamos osztályok megszűnván, már 1875. december végén elhagyta intézetünket.

30. **Weisz Károly**, mint a mértani rajz póttanára az 1874/5.

tanév elején jött intézetünkhöz. Az 1875/6. tanév végeig maradt meg állásában; 1876. okt. 10-én állásától felmentetett.

31. **Zimmermann Gyula**, a magyar- és németnyelv és irodalom tanára. Szül. Segesvárott 1843-ban. A késmárki ág. ev. lyceum tanára volt, midőn 1872. július 25-én iskolánkhoz helyettes tanárnak kineveztetett ama biztosítással, hogy ha a tanári vizsgát leteszi, rendes tanárrá neveztetik ki. Iskolánknál öt évig működött: 1877. jun. 3-án többed magával állásától ő is felmentetett, de már 1877. jul. 15-én a fehértemplomi áll. főgimnáziumhoz nevezték ki rendes tanárrá.

D) Az intézet jelenlegi tanárai.

1. **Ballenegger Henrik**, a francia s magyarnyelv és irodalom rendes tanára. Szül. 1853. jul. 23-án Pullyben, Vaud cantonban, Svájc nyugati részében. Középiskolai tanulmányait részint Yverdonban, részint Lausanneban végezte; 1871-ben mint nevelő került egy budapesti előkelő házhoz, a hol alkalma nyílt a magyar nyelv elsajátítására s beiratkozván a budapesti tud. egyetemre, buzgón hallgatta jeles tudósaink, mint Toldy Ferencz, Greguss Ágost, Budenz előadásait. A tanári vizsgálatot Budapesten 1876-ban tette le s mindjárt az 1876/7. tanév alatt iskolánkhoz rendes tanárrá neveztetett ki. (23.489. m. sz.) Azóta folyvást itt működik. Időközben részt vett három tanártársával a helybeli felsőbb leányiskola megalapításában, melyet az állam 1884-ben vett át. Időközben a vall. és közokt. miniszter két ízben is, 1891. és 1895-ben megbízta őt ama jelöltek megvizsgálásával, kik az „iskola nővérek“ temesvári házához kapcsolt képezdében a francia nyelvből tanárnői vizsgálatra jelentkeztek. Egyúttal a helybeli törvényszék hites francia tolmácsa is.

Irodalmi működése: Lefordította Jókai Mór „Új földes úr“ című regényét francziára s azt kiadta Párisban.

2. **Dr. Barabás Abel**, a bölcsészet és a magyarnyelv és irodalom rendes tanára. Szül. 1853. jun. 3-án Karácsonyfalván Udvarhelymegyében. Középiskoláit az unitáriusok kolozsvári főgimnáziumán végezte, majd ez iskolával egytekötött theol. akademián három éven át a theol. tudományokat hallgatta s 1877-ben papi szigorlatot is lett. Még ez évben kineveztetett a tordai unitárius algimnáziumhoz iskola főnöknek, egy év múlva innen visszahivatván, az unitárius egyház képv. tanácsa kolozsvári főgimnáziumukhoz helyezte át hasonló minőségben, s egyúttal az alsó gimnáziumban tanári teendőik végzésével is megbízott. Negyedfél évet töltött ez állásában. Ez alatt elvégezve tanulmányait a kolozsvári egyetem bölcs. karán, püspöke őt 1882-ben az abrudbányai unitárius hitközség lelkészévé nevezte ki; ez állásában öt évet töltött.

Az 1887/8. tanév elején h. tanár lett iskolánknál; (18.010/1887/m. sz.) 1891. végén pedig ugyancsak ide rendes tanárrá neveztetett ki. Egyideig főtitkára volt a temesvári magyar dal- és zeneegyesületnek.

Önállóan megjelent munkája: *Az újkori philosophia története, tekintettel Descartes rendszérére.* Kolozsvár 1884. Irodalom történeti és alkalmi tárczacikkei megjelentek a *Délmagy. Közlönyben, Délvidéki szemlében, Magyar Tengerpart- s a Tanulók Lapjában.* Bölcsészeti tárgyú nagyobb munkái kéziratban vannak.

3. **Bergmann Ágost,** a német és magyar nyelv s irodalom rendes tanára, szül. Győrkönyben (Tolnam.) 1844. aug. 1-én. Középiskolai tanulmányait Sár-Szent-Lőrinczen, Kecskeméten és Szarvason végezte, a protest. theologiai és bölcsész. tanulmányokat pedig Budapesten, Bécsben és Tübingenben hallgatta. A főiskolák elvégzése után eleinte segédlelkész volt atyja mellett, 1873-ban pedig helyettes tanár a temesvári reáliskolában; itt működött az 1875/6. tanév végeig, midőn letévén a tanári vizsgálatot, 1876-ban a zombori áll. főgimnáziumhoz rendes tanárrá neveztetett ki. Onnan 1891-ben az egri állami reáliskolához helyeztetett át hasonló minőségben, s az 1894/5. tanévben ez intézet igazgatói teendőinek vezetésével is megbízott. Az 1895/6. tanév elején, tizenkilencz évi távollét után, rendes tanári minőségben ismét iskolánkhoz helyeztetett vissza.

Működik úgy az irodalom mint a zeneszerzés terén. Dolgozott úgy a vidéki mint a fővárosi lapokba; írt kritikai czikkeket a „*Bácskák*“-ba, angol szépirodalmi műveket fordított az „*Országvilág*“-ba, *aesthetikai és paedagogiai* czikkeket a „*Figyelő*“-be, a „*Philos. Közlöny*“-be és a zombori áll. főgimn. 1876/7. évi *Értesítőjébe.* Hamerling „*Ahasverje*“ cz. terjedelmesebb értekezése külön lenyomatban is megjelent. Zongora-darabjai, gyermek- és férfikarok gyűjteményes és külön kiadványokban; „*Ébresztő*“ férfikar, pályanyertes mű. A „*Zene- és Szépművészeti Lapok*“ munkatársa.

4. **Dr. Berkeszi István,** a történelem és földrajz rendes tanára. Szül. 1853. decz. 6-án Berkeszen Szabolcsmegyében. Középiskoláit az ungvári kir. kath. főgimnáziumban, főiskoláit a budapesti tud. egyetem bölcsészeti karán végezte. Tanári vizsgálatot 1878-ban, tudori szigorlatot 1883-ban tett. Tanári alkalmazása előtt főúri és főispáni titkár volt, majd egy éves gyakorló tanár a gyakorló főgimnáziumban Budapesten; az 1884/5. tanévben ideigl. hely. tanár lett a fehértemplomi áll. főgimnáziumnál; az 1885/6. tanév elejétől kezdve mint helyettes tanár működött a budapesti II. ker. egyet. főgimnáziumban, honnan 1889. jan. 20-án neveztetett ki intézetünkhez rendes tanárrá. (9/1889. sz.) Intézetünkön kívül ideiglenesen tanított már több ízben a helybeli városi ipariskolánál mint óraadó tanár. A Délmagyarországi tört. és régész. muzeum-társulatnak 1892 óta másodtitkára.

Irodalmi munkálkodása terén felemlítendő ama két pályamunka, melyekkel 1883-ban és 1890-ben a budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti kara által hirdetett nyílt pályázatokon két ízben, kettős Schwartner-díjat nyert. E két pályamunka volt: a) „*A magyar nemzeti szellem fejlődésének és a magyar nyelv keletének dokumentált története 1711-től 1848-ig.*“ Pályadíj 360 frt. — b) „*Magyarország 1711-től 1848-ig terjedő történelmének hazai és külföldi kútforrásai; ezek ismertetése és bírálata.*“ Pályadíj 400 frt.

Önállóan megjelentek tőle: 1. „*A magyar nyelv a magánélet terén 1711-től 1890-ig.*“ Fehértemplom 1885. — 2. „*A gróf Haller fiuk iskolázása a XVIII. század első felében.*“ Budapest 1883. — 3. „*Gróf Hoffmannsegg utazása Magyarországon 1793-ban.*“ Megjelent mint az Olcsókönyvtár 231. száma. — 4. „*A magyar nyelv és nemzeti szellem királyaink udvarában.*“ Temesvár 1892. — Ezeken kívül értekezések, tanulmányok s tárczacikkek elszórva a *Kisfaludy-társaság évkönyvei*-ben, *Századok*-ban, *Budapesti Szemlé*-ben, *Tanáregyesületi Közlöny*-ben, a budapesti gyakorló főgimnázium *Értesítőjé*-ben, a délmagyarországi tört. és rég. muzeum-társulat *Értesítői*-ben, *Tanuló-iffjúság Lapjá*-ban, a *Délmagyarországi Közlöny*-ben, a *Pallas nagy Lexikoná*-ban s a *Budapesti Látogatók Lapjá*-ban; szerkesztette s nagyobb részben írta intézetünk jelen történetét.

5. **Berky Gusztáv**, a természetrajz és földrajz rendes tanára. Szül. 1833. október 15-én Sopronban. Középiszkolai tanulmányait Győrött, Gyönkön, Pápán, F.-Lövvön, Sopronban és Pozsonyban végezte. Érettségi vizsgálatot Pesten a kegyesr. gimnáziumában tett. Ezután ág. ev. theol. tanfolyamot végzett Bécsben négy éven át, s egyidejűleg két-két évet töltött a bécsi egyetem bölcsészeti karán és a műegyetemen mint rendkívüli hallgató. Bécsből Pestre jövén, itt öt éven át a tudom. egyetem orvos-sebészeti karának volt hallgatója, s ezzel egyidejűleg három évi tanfolyamot végzett az operaiskolán és két évet a Marastoni-féle festészeti akadémián. Tanári vizsgát tett 1873-ban.

Tanári alkalmazást 1857-ben nyert a szentlőrinczi algimnáziumban. Három évi itt működése után magán nevelő lett báró Radvánszky Béla jelenlegi koronaőr és fivére, majd Láng Lajos egyetemi tanár, volt államtitkár mellett. 1868—71-ig a budapesti Röser-féle nyilv. középkeresk. iskolánál tanárkodott, 1871—73-ig a löcsei áll. főreáliskolánál volt hely. tanár; 1873-ban iskolánkhoz neveztetett ki rendes tanárrá (27.901/1873. m. sz.) s azóta szakadatlanul itt működik.

Irodalmi munkássága: „*Geographie v. Ungarn*“ és „*Kurze Geschichte der Ungarn*“, kereskedőiskolák németajkú tanulói számára. Pest, Kilián 1868/9. — Szerkesztette az 1863-iki *Protestáns Naptárt*. Pest, Hornyánszky V. — 1863-tól 1869-ig a „*Gyógyászat*“ és 1865-ben az „*Esti Lapok*“-nak volt belmunkatársa, 1872/3-ban a „*Szepesi Értesítő*“-nek volt szerkesztője Lőcsén. Ezekon kívül számos népszerű ismeretterjesztő értekezést közölt

leginkább a természettudományok köréből, úgyszintén társadalmi cik-keket a *Vasárnapi Ujság*, *Polit. Ujdonságok*, *Országvilág*, *Családi Lapok*, *Magyarország s a nagyvilág*, *Alföld*, *Alföldi Ujság* stb. hasábjain (1860—1890.). Kisebb-nagyobb vegyes tartalmú közleményeket több fővárosi és vidéki lapban és folyóiratban. A bécsi ev. theol. facultástól „*Über die Verbreitung des Christenthums*“ cz. pályamunkájával (1856.) díjat, a pesti tud. egyetemből pedig „*A szaporodás különféle nemei az állatoknál*“ című munkájával dícséretet nyert. (1862.)

Bécsben magyar daltársulatot alapított és vezetett. (1855—1857.) Pesten az Evangélikus Egylet daloskörében mint karmester működött (1863—1870.). Különféle jótékonyági czélokra több helyen hangverse-nyeket és műkedvelő színi előadásokat rendezett s azokban közremű-ködött mint az 1863-iki alföldi inségesek javára, báró Eötvös Józsefnek Eresiben emelt emlékoszlopára stb. Számos nyilvános hangversenyben is fellépett, így Sopronban, Pozsonyban, Bécsben. Jelenleg több helybeli tudományos és közművelődési egyesületnek választmányi tagja.

6. **Doroghi Ignác**, a mennyiségtan és ábr. geometria rendes tanára. Szül. 1854. május 1-én Hajdú-Dorogon. Középpiskoláit a nagyváradi főgimnáziumban, a főiskolát a budapesti József-műegyetemen végezte. Tanári oklevelet nyert 1876. decz. 5-én. Először alkalmaztatott és rögtön rendes tanárként 1877. szept. 8-tól iskolánknál. (17.426/1877. m. sz.) Azóta szakadatlanul itt működik.

A délm. természettudományi társulatnak titkára volt három éven át s mint ilyen szerkesztette a *Természettudományi Füzeteket* 1883. és 1884-ben. Önállóan megjelent munkái: a) *Emlékkönyv a délmagyarországi természettudományi társulat tíz éves fennállása alkalmából*. 1884. Temesvár. — b) Népszerű káté, locomobil és stabil gépkezelők részére (magyar és német nyelven külön-külön). Temesvár 1893. — II. kiadása e munkának u. o. 1894. és 1895. Kisebb cikkei megjelentek a temesvári *Természettudományi Füzetek*-ben, *Délmagyarországi Közlöny*-ben, *Temesvarer Zeitung*-ban, *Pester Lloyd*-ban s a lipcei *Zeitschrift für Mathematik und Physik* cz. folyóiratokban.

7. **Dr. Gáspár János**, a vegytan és természettan rendes tanára, szül. 1859. nov. 15-én Martonoson, Udvarhely megyében. Középpiskolai tanulmányait az unitáriusok kolozsvári főgimnáziumában végezte, felsőbb tanulmányait pedig a kolozsvári egyetem mennyiség-termesztudományi karán kezdte, hová 1878. szept. 9-én iratkozott be s négy tanéven át volt rendes hallgatója. Mint egyetemi hallgató, a hatodik félév végén az egyetemi pályázaton „*Kolozsvár iróvize és talajlevegőjének elemzése*“ című dolgozatával 150 firtos pályadíjat nyert s az egyetem vegytani tanszéke mellett a tanársegédi teendőik helyettesítésével bízott meg. A tanári vizsgálatot 1883-ban, a bölc. tudori szigorlatot pedig 1886-ban tette le

kitünő sikerrel. Közben — 1883. elején második, 1885. elejétől kezdve pedig első tanársegéd lett az egyetem vegytani intézetében s ez állásában 1888. szept. 30-ig működött.

Tanársegédi ideje alatt szabad óráiban dr. Entz Géza állattani és dr. Rózsahegyi Aladár közegészségtani előadásait is hallgatta és bakterorologiai vizsgálatokat is végzett. A kolozsvári egyetemi tanácsnak 1888-ban kelt felterjesztésére az ipari és gazdasági vegytanban való magasabb kiképzés céljából a miniszteriumtól ezer forintos ösztöndíjat nyert. Külföldi útjában egy féléven át a müncheni polytechnikum hallgatója volt, ez idő alatt dolgozott az ottani polytechnikumon, a bajor vegyakisérleti állomáson Soxhlet tanár vezetése mellett; Soxhlet-en kívül tanárai voltak itt dr. Lintner, dr. Wolny, dr. Ebermayer és dr. Baeyer. Münchenből egy félévre a zürichi polytechnikumra ment és dolgozott a technikai és az agricultur chemiai intézetben s egyidejűleg részt vett a gyárakba rendezett tanulmányi kirándulásokban is. Kiválóbb tanárai voltak itt dr. Lunge és dr. Schulze.

Zürich után hat hétig Párisban tartózkodott, itt a világkiállítást és Páris tudományos intézeteit tanulmányozta. Külföldi útjának bevégezte után a budapesti József-műegyetem technológ.-chemiai tanszéke mellett nyert tanársegédi alkalmazást; de rövid idő múlva, 1889-ben a m. k. földmív. miniszter által a magyaróvári gazdasági akademiához, a chemiai tanszék mellé tanársegéddé neveztetett ki (60.970/1889. sz.) s itt a vegyakisérleti állomás teendőit is végezte. Egy év múlva, 1890. szept. 24-én iskolánkhoz neveztetett ki rendes tanárrá. (40.190/1890. sz.)

Irodalmi működése: Tanársegéd korában megjelentek tőle a következő önálló tanulmányok: a) *Tanulmány a tömjénről.* — b) *Aliben és terpentín olajok azonossága.* — c) *A gázok elnyelése üveg által.* Dr. Fabiny Rudolfal közösen: a) *Tanulmány az asaronról.* — b) *Az asaronból előállított új vegyek constitutiója.* — Temesvári tanár korában megjelentek tőle külön lenyomatban is a következő értekezések: a) *Temesvár ivóvizeinek és talajlevegőjének elemzése.* — b) *A chemia szerepe az ipar- és kereskedelemben.* — c) *Bír-e befolyással az ivóvíz az állati húgykövekre?* — d) *Temesvár mély (50—60 mtr.) kútjvízeinek elemzése.* — e) *A temesvári domtéri artézi kútvíz elemzése.* — f) *A lápszerek vizsgálata: I. A tej elemzése.* Hat évig rendes munkatársa volt a magyar „*Vegytani Lapok*“ cz. havi folyóiratnak is.

8. **Holtzmann József**, a francia- és németnyelv s irodalom rendes tanára. Szül. 1845. febr. 28-án Lugoson. A gimnáziumot Pozsonyban végezte, hol 1865-ben tett érettségi vizsgálatot. Ezután tíz évig nevelősködött egy magyar főúri házában. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, tanári oklevelet 1876. decz. 18-án nyert. Iskolánkhoz

1877. márcz. 6-án neveztetett ki rendes tanárnak (5022. min. sz.) s ez évi április hó 1-től fogva folyvást itt működik.

Irodalmi működése: A Franklin társulat kiadásában 1880-ban jelent meg tőle: „*Methodischer Unterricht in der ungarischen Sprache*“ cz. tankönyv, ezenkívül több kisebb-nagyobb társadalmi és tanügyi cikk a helybeli lapokban és az intézeti Értesítőben.

9. **Jelics Gyula**, ideigl. tornatanító s csász. és kir. tart. százados. Született 1858. június 18-án Glogonban Torontálmegyében. Végzett katonai felső reáliskolát Morvafehértemplomban és a bécsújhelyi katonai akadémiát. Hét évig tanárkodott a temesvári cs. és kir. hadapródiskolában (1886—1893). Tettelegesen katonai állásáról lemondva, 1894. január 1-től fogva iskolánkhoz neveztetett ki a tornaszat tanítójául. (55.906/1893.)

10. **Dr. Kovács Gyula**, a latinnyelv rendkívüli tanára. Szül. 1865. decz. 14-én Keszthelyen. A gimnáziumot részben Keszthelyen, részben Szombathelyen, felső tanulmányait a budapesti tud. egyetem bölcs. karán végezte 1886—1891-ben. Tanári alapvizsgálatot 1888-ban, szakvizsgálatot 1893-ban, bölcs. tudori szigorlatot 1892-ben tett. 1892. szeptembertől 1894. február 11-ig a budapesti tanárképző intézet gyakorló főgimnáziumában tanított mint gyakorló tanár; innen 1894. febr. 11-én mint ideigl. hely. tanár a szolnoki főgimnáziumhoz neveztetett ki; onnan 1894. augusztus 17-én iskolánkhoz helyeztetett át a latinnyelv rendkívüli tanárának. (40.337/1894. sz.) 1895. szeptemberben tornatanítói képesítést is szerzett.

Irodalmi működése: Latin elemek a magyar nyelvben. Budapest 1892. Kisebb cikkek és elbeszélései megjelentek a Zalai és a Vasmegyei Lapokban.

11. **Dr. Láng István**, a természettan és mennyiségtan rendes tanára. Szül. Révfaluban Györmegyében 1846. aug. 20-án. Egyetemi tanulmányait, továbbá a távirtda- és tornatanfolyamokat Budapesten végezte. Tanári vizsgálatot 1873-ban tett. Első ízben a kecskeméti kath. főgimnáziumban tanárkodott egy évig (1870/1.), a következő tanévre már a somorjai állami polgári iskolához neveztetett ki rendes tanárnak (26330/1872. sz.). Innen a jászberényi főgimnáziumhoz került s itt három évig maradt. Az 1876/7. tanévtől kezdve mostanáig iskolánkknál működik (15.598/1876. min. sz.). Időközben a torna tanításával is állandóan megbízott (1877. decz. 12-én 30.513. min. sz.) s azt az 1877/8. tanévtől kezdve 1894. jan. 1-ig tizenhat és fél éven keresztül vezette.

Irodalmi működése: Önállóan megjelent művei: — a) *Elemző betűszámítás.* — b) *A felsőbb mennyiségtan elemei.* — c) *A képzetes számok elmélete.* — d) *Az égi testek mozgásáról.*

12. **Perényi Adolf**, a magyar- s németnyelv és irodalom rendes tanára. Szül. 1855. febr. 10-én Veszprémben. Elemi iskoláit és a

középiskola I—VI. osztályát ugyanott végezte, a VII. és VIII. osztályt a kegyesrendiek budapesti főgimnáziumában; itt tett érettségét 1875-ben. Felsőbb tanulmányait a budapesti tud. egyetem bölcsészeti karán végezte, tanári oklevelet ugyanott nyert 1883-ban. Ezután mint próbaéves tanár két évig működött részint a gyakorló főgimnáziumban, részint a budapesti VII. kerületi gimnáziumnál. Hálával emlékszik ez időből Kármán Mórra. 1886. február óta három és fél éven át hely. tanár volt a budapesti VII. kerületi gimnáziumban, az 1889/90. tanév elején iskolánkhoz rendes tanárrá neveztetett ki. (2678/1889. min. sz.) Jelenleg az ifjúsági könyvtár őre és az önképző-kör vezetője, a gyorsírás tanítója és az ifj. gyorsíró-kör elnöke. Irodalmilag leginkább a hírlapokban működik. Évről évre társadalmi, paedagogiai és szépirodalmi cikkei jelennek meg a helyi lapokban magyar és német nyelven. Meséket és gyermekverseket is ír. Elkészítette a magyar és német helyesírás táblázatát, melyek a középiskolai ifjúság között közkézen forognak, s ezekért több tanügyi kiállításon elismerő oklevelet nyert.

13. **Stancsa Gyula**, a német- és magyarnyelv rendes tanára. Szül. 1850. aug. 10-én Lippán. Középiskolai tanulmányait Temesváron, a főiskolát pedig a budapesti tud. egyetemen végezte. Az 1872/3. tanév elejétől kezdve három éven át a karánsebesi áll. polgári iskolában tanított, miután már egy évig Szörénymegye aljegyzője is volt. Tanári vizsgálatot Budapesten tett 1877-ben. Az 1879/80. tanév elején iskolánkhoz neveztetett ki helyettes tanárnak; ugyanitt lett rendessé is 1881-ben (30.469. sz.). Tanári állásán kívül a német és román nyelvek hites tolmácsa is a helybeli bíróságoknál, valamint írás-szakértő.

Művészettörténeti cikkei a Délmagyarországi tört. és rég. muzeum-társulat Értesítőjében jelentek meg.

14. **Szecsődy József**, a mennyiségtan és természettan rendes tanára, szül. 1834. szept. 15-én Debreczenben. Alsó- és középiskoláit szülővárosában, theologiai, jogi és bölcsészeti tanulmányait szintén a debreczeni collegiumban végezte. Tanári alkalmazást először 1858. októberben nyert a karczagi négy osztályú ev. ref. gimnáziumban, hol 1864. szept. 7-ig maradt. Ekkor a losonczi ev. ref. liceumba hívták meg a mennyiségtan és természettan tanárául. Itt maradt 1870. szept. 7-ig. Időközben 1870. május 7-én letette a tanári vizsgálatot Budapesten. A nyert oklevél alapján a közokt. miniszterium őt 1870-ben a pécsi állami reáliskolához nevezte ki rendes tanárnak; tizenkét évi itt működés után, 1882. szept. 4-én a nagykállói áll. reáliskolához helyeztetett át (15.193/1882. sz.); de ez iskolánál csak egy évig maradt, mert már 1883. aug. 17-én a temesvári áll. főreáliskolához neveztetett ki (27.081/1883. sz.). Ifjabb korában több hírlapi cikket irt a *Hon*-ba, *Ellenőr*-be, *Pesti Napló*-ba s a *Tanáregyesületi Közlöny*-be.

15. **Dr. Tauffer Jenő**, iskolaorvos és az egészségtan tanára. Szül. 1857. márcz. 21-én Kolozsvárott. Orvostani tanulmányait a budapesti tud. egyetemen végezte, hol a II. szülész. és nőgyógyászati kórodán egyetemi tanársegéd volt. Orvostanári képesítést 1886-ban nyert. Iskolánkhoz tiszteletbeli iskolaorvossá s az egészségtan tanárává kineveztetett 1887-ben. (32.969/1886. sz.) 1895-ben Temesvár város tiszti főorvosává is kineveztetett. Mint iskolaorvos, intézetünkön kívül a városban levő több állami intézetnél is működik, s ezenkívül a Délmagyarországi Természettudományi Társulat orvosi szakosztályának titkára s e társulat kiadványainak társszerkesztője, a magyar szent korona országai vörös kereszt egyesület temesvári fiókjának egészségügyi tanácsosa.

Irodalmi működése: Orvostudományi és közegészségtani cikkei és tanulmányai, részint magyar, részint német nyelven megjelentek a *Délmagyarországi Közlöny*-ben, *Temesvarer Zeitung*-ban, az *Orvosi Hetilap*-ban, *Pozsonyi Lapok*-ban, a *Centralblatt für Gynäcologie* (Lipscse), *Zeitschrift für die Schulgesundheitspflege* (Hamburg), a temesvári természettudományi társulat *Füzetei*-ben s iskolánk évi *Értesítői*-ben.

16. **Themák Ede**, a természetrajz és mennyiségtan rendes tanára. Szül. 1845. május 25-én Gnezdán, Szepesmegyében. A középiskolák alsó osztályait Lőcsén, Eperjesen, Szathmárt, a VI. VII. és VIII. osztályt ismét Lőcsén végezte. Érettségét 1865-ben tett. Felsőbb tanulmányait a budapesti tud. egyetem böles. karán végezte. 1869. május 1-től 1871. szept. 27-ig az ásványtani tanszéknél volt tanársegéd; az 1871/2. tanév elején a temesvári áll. reáliskolához neveztetett ki helyettes tanárnak (17.945. szám). Ugyancsak iskolánkhoz rendes tanárrá 1873. decz. 1-én neveztetett ki (32.715. szám). Egy századnegyed óta folyvást iskolánk nál működik. Irodalmi működése: *a)* A zsadányi meteorkő hullása. 1876. — *b)* *A délmagyarországi homoksvatag*. — Ezekon kívül számos értekezése és tanulmánya jelent meg a folyóiratokban, mint a délmagyarországi természettudományi társulat *Füzetiben*, a *Földtani Közlönyben*, iskolánk 1893/4. évi *Értesítőjében* és az orvosok és természetvizsgálók évkönyveiben. — Utóbbi években behatóan foglalkozik a hazai ásványok és kőzetek gyűjtésével és iskolai normal gyűjtemények összeállításával is. A „*magyar ásványraktár*“ tulajdonosa s mint ilyen több érdekes, magán a lelhelyen is ismeretlen ásványfajt kutatott fel s a m. nemzeti muzeumot, a kolozsvári egyetemi s az erdélyi muzeum gyűjteményeit, valamint a budapesti egyetemi ásványtani és a selmeczbányai bányászati akadémia ásványtani szertárait számos érdekes ásvánnyal gazdagította. Több hazai iskolát ellátott ásványtani gyűjteménnyel, vagy segített a meglévő gyűjteményt kiegészíteni. Rendszeres magyar ásványgyűjteményeért az 1894-iki debreczeni tanszerkiállításon az elsőrendű állami éremmel tüntették ki. Magyar ásványraktára igen keresett s e tekintetben hazánkban az első helyet

foglalja el. A közokt. miniszterium is e téren több ízben kérte ki tanácsát. Foglalkozik e mellett a temesmegyei kártékony rovarok és növények összegyűjtésével, valamint a városi vízvezeték érdekében a Temesvártól északra fekvő vízvezető rétegek beható tanulmányozásával is.

17. **Wälder János**, akadémiai festő, a szabadkézi rajz és mértan rendes tanára. Szül. 1854. június 27-én Nagy-Becskereken. Középiskoláit Szegeden és Bécsben, szaktanulmányait a bécsi és müncheni képzőművészeti akademián végezte; ezentúl ismereteit Párisban gyarapította. Innen visszatérve a budapesti József-műegyetemen másfél éven át volt tanársegéd Engerth Vilmos tanár mellett. Tanári vizsgálatot 1877. júliusban tett, s még ez évben október 9-én (25.328. sz.) kineveztetett iskolánkhoz rendes tanárrá.

Festményei: iskolánk díszterme számára díj nélkül lefestette az iskola hat kiváló jöltevőjét; Szt.-Annára, Resiczára és Sándorházára oltárképeket, Temesvármegye főispáni, Temesvár város polgármesteri és a temesvári kir. tábla elnöki hivatalai számára ő Felsége arczképeit, a Miasszonyunkról nevezett temesvári apácza-zárda számára Dessewffy Sándor csanádi püspök arczképét, a temesvári kereskedelmi és iparkamara számára nagym. báró Nikolits Fedor és buziási Eisenstädter J. arczképeit, Vinga város tanácsterme számára id. Ormós Zs. arczképét, a Bega szabályozó társulat számára Hertelendy József volt torontáli főispánt, a temesvár-józsefvárosi társaskör számára díj nélkül Kossuth Lajos arczképét. Ezekon kívül még több mint száz magán egyénnek arczképét. Végül Temesvár szab. kir. város közönsége megbízásából 5000 ft tiszteletdíjért megfestette ama jelenetet, midőn az 1891. évi temesvári kiállítás alkalmából ő Felsége a várost meglátogatván, a város polgármestere és bizottsági tagjai a Felséget a csak előbb lebontott várkapu helyén fogadják.

E) Az intézet tanárai tanévek szerint.

I. Rendes és rendkívüli tárgyak tanárai.

1870—71: **Kún Róbert** 1871. május 1-ig. Eltávozása után helyét elfoglalta **Miletz János**. Löschinger Zsigmond. Szalkay Gyula.

1871—72: **Bukó Lajos**. Kriesch Mihály. Löschinger Zsigmond. Miletz János. Smál Sámuel. Szalkay Gyula. Themák Ede.

1872—73: **Alföldy Dénes**. **Bukó Kálmán**. **Bukó Lajos**. **Éder Géza**. **Kriesch Mihály**. **Miletz János**. **Rusz Vilmos**. **Szalkay Gyula**. **Themák Ede**. **Zimmermann Gyula**. — Szépfírásra: **Biela János** belv. közs. népisk. tanító.

1873—74: **Alföldy Dénes**. **Berky Gusztáv**. **Bergmann Ágost**. **Bukó Kálmán**. **Bukó Lajos**. **Kriesch Mihály**. **Lemouton Antal**. **Miletz János**. **Rusz Vilmos**. **Szalkay Gyula**. **Themák Ede**. **Zimmermann Gyula**.

1874—75: Alföldy Dénes. Bergmann Ágost. Berker Nándor. Berky Gusztáv. Bukó Kálmán (egy évi szabadságon volt). Bukó Lajos. Karnay Alajos. Kornis Géza. Kriesch Mihály. Miletz János. Rusz Vilmos. Szalkay Gyula. Szász Károly. Themák Ede. Weisz Károly. Zimmermann Gyula.

1875—76: Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Berky Gusztáv. Bukó Kálmán. Holtzmann József. Karnay Alajos. Kartner Gyula. Dr. Láng István. Miletz János. Rusz Vilmos. Szalkay Gyula. Themák Ede. Zimmermann Gyula.

1876—77: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Berky Gusztáv. Bukó Kálmán. Holtzmann József. Karnay Alajos. Kartner Gyula. Dr. Láng István. Miletz János. Rusz Vilmos. Szalkay Gyula. Themák Ede. Zimmermann Gyula.

1877—78: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Feigenbaum (Doroghi) Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Miletz János. Szalkay Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1878—79: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Feigenbaum (Doroghi) Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Miletz János. Dr. Szalkay Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1879—80: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Dr. Szalkay Gyula. Stancsa Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1880—81: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Dr. Szalkay Gyula. Stancsa Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1881—82: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Dr. Szalkay Gyula. Stancsa Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1882—83: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Dr. Szalkay Gyula. Stancsa Gyula. Themák Ede. Wälder János.

1883—84: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János.

1884—85: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József.

Karnay Alajos. Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János.

1885—86: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János.

1886—87: Dr. Alföldy Dénes. Áldor Imre. Ballenegger Henrik. Dr. Benedek Albert. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János.

1887—88: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Karnay Alajos. Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — A latin nyelvre rendkív. tanár: Grósz Jakab. — Iskolaorvos és egészségtantanár: Dr. Tauffer Jenő.

1888—89: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István (febr. 8-tól). Karnay Alajos. Kropf József (1889. szept.—decz.) Dr. Láng István. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Grósz Jakab. — Iskolaorvos és egészségtantanár: Dr. Tauffer Jenő. — Ideiglenes hely. tanárok: Barathy Mihály és Hunyady László.

1889—90: Dr. Alföldy Dénes. Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Holtzmann József. Dr. Láng István. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Grósz Jakab. — Iskolaorvos és egészségtantanár: Dr. Tauffer Jenő. — Ideiglenes hely. tanárok: Barathy Mihály és Klein Jakab.

1890—91: Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Dr. Gáspár János. Holtzmann József. Dr. Láng István. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Grósz Jakab. — Orvos és egészs. tanár: Dr. Tauffer Jenő.

1891—92: Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Dr. Gáspár János. Holtzmann József. Dr. Láng István. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Dr. Ferencsik Lajos. — Orvos és egészs. tanár: Dr. Tauffer Jenő.

1892—93: Teljesen ugyanaz mint az előző tanévben.

1893—94: Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Dr. Gáspár János. Holtzmann József. Dr. Láng István. Pais Elek. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár:

Dr. Ferencsik Lajos. — Orvos és egészsz. tanár: Dr. Tauffer Jenő. —
— Ideigl. hely. tanárok: Barathy Mihály és Klein Jakab.

1894—95: Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Dr. Gáspár János. Gyöngyössi László. Holtzmann József. Dr. Láng István. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Dr. Kovács Gyula. — Orvos és egészsz. tanár: Dr. Tauffer Jenő.

1895—96: Ballenegger Henrik. Dr. Barabás Ábel. Bergmann Ágost. Dr. Berkeszi István. Berky Gusztáv. Doroghi Ignác. Dr. Gáspár János. Holtzmann József. Dr. Láng István. Perényi Adolf. Stancsa Gyula. Szecsődy József. Themák Ede. Wälder János. — Latinnyelv tanár: Dr. Kovács Gyula. — Orvos és egészsz. tanár: Dr. Tauffer Jenő.

II. Torna-tanítók:

1. Milacsek János (1870—75).
2. Bukó Kálmán (1875/6).
3. Dr. Láng István (1876/7—1893. decz. 31-ig).
4. Jelics Gyula (1894. jan. 1-től —).

III. Hittanárok.

I. **Római katolikusok:** 1. *Zek Ferencz* (1870/1-ben). — 2. *Kornis Géza* (1871/2—1874/5). — 3. *Berwanger Károly* (1875/6—1878/9). — 4. *Rácz Ferencz* (1879/80—1882/3). — 5. *Káplár Mihály* (1883. decz. 1-től 1887/8-ig). — 6. *Heller Ferencz* (1888/9). — 7. *Dr. Bruch József* (1889/90—).

II. **Görög katolikusok:** 1. *Maxim Juon* (1870/1—1871/2). — 2. *Traila György* (1872/3—mostanig).

III. **Görög keleti szerbek:** 1. *Sztanits Kozma* (1870/1—1871/2). — 2. *Jevrits György* (1872/3—1883/4). — 3. *Petrovits György* (1884/5). — 4. *Zwekits György* (1885. május 1-től 1886. május 1-ig). — 5. *Telecki Pál* (1886. május 1-től 1890. október végeig). — 6. *Sukrak Sergius* (1890. nov. 1-től 1891. június végeig). — 7. *Zwekits György* (1891/2—).

IV. **Görög keleti románok:** 1. *Adamoviciu Miklós* (1870/1). — 2. *Tiöpu Lázár* (1871/2—1873/4). — 3. *Adamoviciu Miklós* (1874/5—1877/8). — 4. *Anka Péter* (1878/9—).

V. **Ágostai evangélikusok:** 1. *Kramár Béla* (1870/1—).

VI. **Evang. reformátusok:** 1. *Sárközy Ignác* (1870/1—1873/4). Az 1874/5. tanévtől az ev. ref. tanulók közösen tanulták a hittant az ág. evangélikusokkal az 1887/8. tanév végeig. — 2. *Futó Zoltán* (1888/9—).

VII. **Izraeliták:** a) A belvárosi tanulók számára: 1. *Dr. Hirschfeld Mór* (1870/1—1871/2). — 2. *Kohn Áron* (1872/3—1873/4). — 3. *Weil*

Mór (1874/5—1878/9). — 4. *Dr. Löwy Mór* (1879/80—). — Az 1893/4—1894/5. tanévben az I. és II. osztályúakat Weil Mór oktatta. — *b)* A gyárvárosi tanulók számára: Eleinte a belvárosiakkal együtt tanultak; az 1877/8. tanévben tanította a gyárvárosiakat 1. *Hartmann József*. — 2. *Bak Joakim* (1878/9—1879/80). — 3. Ezután ismét együtt tanultak a belvárosiakkal tíz éven át. — 4. *Dr. Kohlbach Bertalan* (1891/2—). — *c)* A józsefvárosi tanulók számára: 1. *Schwarzenberg Dávid* (1873/4—1875/6). — 2. *Löwinger Miksa* (1876/7—). — *d)* A spanyol szefardok számára: 1. *Perera Mózes* (1878/9—).

F) Iskolaszolgák.

1. Takáts Sándor (1870/1—1871/2).
2. Forgách Márton (1873/3—1876/7).
3. Csernovits András (1872/3—).
4. Güntner József fűtő (1877/8—1878/9).
5. Nyúli István (1877/8—1878/9).
6. Bécsi Mihály (1879/80—1886/7).
7. Radasovszky József, portás (1880/1—1881/2).
8. Sommer Károly, portás (1882/3—1885/6).
9. Franzen József (1890. márczius 8. óta).
10. Sommer Károly, portás (1890. július 1-től 1891. november 1-ig).
11. Csicsai János, portás és ipariskolai szolga (1891. november 1-től 1894. december 31-ig).
12. Schmeiszer Konstantin, portás és ipariskolai szolga (1895. január 1-től szeptember 1-ig).

